

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Emrullah DURLU

709262

ZEKATTA TESPİT EDİLEN NİSAB
ÖLÇÜLERİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

YÜKSEK LİSANS

T 709262

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof Dr. MUSTAFA BAKTIR

ERZURUM - 2001

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Temel İslam Bilimler Dalının İslam Hukuku (İslam Hukuku)
Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri

Prof Dr. Mustafa BAKTIR

Jüri

Prof Dr. Davut YAYLALI

Jüri

Prof Dr. Asri ÇUBUKÇU

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. 01/ 08/ 2001

Prof Dr. Bilge SEYİDOĞLU

Enstitü Müdürü ʘ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ:.....	I
1. ZEKAT KAVRAMI.....	1
1.1. Sözlük Anlamı:.....	1
1.2. Terim Anlamı:.....	1
2. KUR'AN'DA MALÎ MÜKELLEFİYETLER VE ZEKAT.....	1
3. ZEKAT NE ZAMAN FARZ KILINMIŞTIR?.....	4
4. ZEKATIN FARZ OLUŞU.....	6
5. ZEKATLA İLGİLİ ŞARTLAR.....	7
5.1. YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI.....	7
5.1.1. Akıllı ve Bülûğ Çağına Ermiş Olmak:.....	7
5.1.2. Müslüman Olmak:.....	9
5.1.3. Hür Olmak:.....	9
5.2. GEÇERLİLİK ŞARTLARI.....	10
5.2.1. Niyet.....	10
5.2.2. Temlik:.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
ZEKATTA NİSAP.....	15
1. NİSAB KAVRAMI:.....	16
1.2. ZEKATA TABİ MALLAR VE NİSAPLARI.....	16
1.2.1. PARALAR:.....	19
1.2.1.1. Tarihçe:.....	19
1.2.1.2. İtibarî Paralar:.....	24

1.2.1.3. Altın ve Gümüş:.....	25
1.2.1.3.1. Nisabı Aşan Kısımda Zekat	31
1.2.1.3.2. Ortaklık Durumunda Nisab.....	32
1.2.1.4. Süs Eşyası:.....	33
1.2.2. HAYVANLAR:.....	37
1.2.2.1. Hayvanlarla ilgili bazı şartlar:	37
1.2.2.1.1. Sâime Olmak:.....	37
1.2.2.1.2. Çalıştırılmamak:.....	38
1.2.2.2. Zekata Tabi Olan Hayvanların Nisabları:	40
1.2.2.2.1. Deve:.....	40
1.2.2.2.2. Sığır:	42
1.2.2.2.3. Koyun:	45
1.2.2.2.4. At:.....	51
1.2.2.3. TARIM ÜRÜNLERİ:	56
1.2.2.3.1. Sebzeler:	56
1.2.2.3.2. Diğer Tarım Ürünleri	58
1.2.2.3.3. Bal:	63
1.2.2.4. MADENLER.....	65
1.2.2.5. TİCARET MALLARI.....	71

İKİNCİ BÖLÜM

NİSABA ULAŞAN MALLA İLGİLİ BAZI KRİTERLER VE NİSABIN GÜNÜMÜZ ŞARTLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ..... 76

2.1. NİSABA ULAŞAN MALLA İLGİLİ BAZI KRİTERLER..... 77

2.1.1. Bir Yılın Geçmesi:.....	77
2.1.2. Mülkiyetin Tam Olması:	80
2.1.3. Nemâ	83
2.1.4. İhtiyaç Fazlası Olması:	85
2.1.5. Borç Karşılığı Olmaması:	86

2.2. GÜNÜMÜZ ŞARTLARINA GÖRE NİSAP..... 88

2.2.1. NİSABI BELİRTİLEN BAZI MALLARIN HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDEKİ FİYATLARI	88
--	----

2.2.1.1. Koyunun Fiyatı:	89
2.2.1.2. Devenin Fiyatı:	92
2.2.1.3. Hubûbat Maddelerinin Fiyatı:	93
2.2.2. NİSABLAR ARASI MUKAYESE	94
2.2.3. GÜNÜMÜZDE NİSAB NEYE GÖRE BELİRLENECEKTİR	100
SONUÇ:	108
BİBLİYOGRAFYA	109

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEKATTA TESPİT EDİLEN NİSAB ÖLÇÜLERİ

Emrullah DUMLU

Danışman : Prof. Dr. Mustafa BAKTİR

2001- SAYFA- 114

Jüri : Prof. Dr. Mustafa BAKTİR

Prof. Dr. Davut YAYLALI

Prof. Dr. Asri ÇUBUKÇU

Zekat, iktisadî hayatın önemli konularından birisidir. Bu öneminden dolayı da Kur'an'da sıkça zikredilmiştir. Kur'an'da zekattan genel olarak bahsedilmekte olup zekata tabi mallar ayrıntılı bir şekilde açıklanmadığı gibi nisabı hakkında da hiçbir malumat bulunmamaktadır.

Zekat nisabı ile ilgili bütün ölçüler hadis kaynaklıdır. Asgarî zenginlik sınırı olarak kabul edilen bu ölçüler, Hz. Peygamber döneminde birbirine denkti ve değer olarak o dönemde normal bir ailenin bir yıllık geçim miktarına tekabül etmekteydi. Bu ölçüler, iktisadî hayatı tarım ve hayvancılığa dayanan toplumlarda uzun yıllar uygulamaya esas alınmıştır. Bu dönemlerdeki iktisadî hayat, vahyin indiği dönemle aşağı yukarı aynı olduğu için nisablarla ilgili önemli bir problem yaşanmamıştır.

Sanayi devrimi ile birlikte tarım ve hayvancılık sanayi öncesi toplumlarda ifade ettiği anlamı yitirmiştir. Tarımın yerini sanayinin almasıyla birlikte tarım ve hayvancılık, iktisadî hayatın yegane dayanağı olmaktan çıkıp ikinci sıraya düşmüştür. Bu durum tarım toplumunun iktisadî yapısı dikkate alınarak belirlenen nisabların değerinde bir takım problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geline nokta belirtilen nisablar, zenginlik için bir ölçü olmaktan çıkmıştır. Zekatın nisabı hakkında Kur'an'da hiçbir malumat olmamakla birlikte değişmezliğine dair herhangi bir işaret de mevcut değildir. Bu duruma göre zekatın ruhunu yansıması bakımından normal bir ailenin bir yıllık geçimi için gerekli olan miktar dikkate alınarak her toplum kendi iktisadî yapısına göre zenginlik için bir ölçü belirleyebilecektir.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE MEASUREMENTS OF LİMİT ARE DETERMİNEĞ
İN ZEKAT / GİVİNG ALMS

Emrullah DURLU

Süpervisor : Prof.Dr. Mustafa BAKTİR

2001- PAGE : 114

Jury : Prof. Dr. Mustafa BAKTİR

Prof. Dr. Davut YAYLALI

Prof. Dr. Asri ÇUBUKÇU

Zekat (giving alms) is one of the most important matters of economic life. Because of this it is frequently mentioned about in the Kur'an. It is a generally subject taken to hand in the Kur'an and there is nothing about the limits which determine the amount of zekat and even the goods which require to give it.

All the measures for the zekat limits are originated from the hadis. These measurements which means minimal limit for riches were equal to each other in the era of the prophet and it met a families annual cost of living. These measurements was long years used in countries whose economies depended on agriculture and stocbreeding. There was no important problem with the measurements for zekat because the vahiy and the economic life are happen to be in the same priod.

With the industrial revolution agriculture and stockbreeding lost its former importanse. Industrialism replaced agriculture and gained more importance. The zekat limits were determened according the agricultural society anda now some problems appeared. The limits for being rich changed. There is no information about the zekat limits in the Kur'an but also there stands nothing that it can't be changed. Acording to this every society can define the limits for being rich by considerind the amount necessary for a families annual cost of living.

ÖNSÖZ

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte zekat nisabları arasında bir takım problemler ortaya çıkmıştır. Tarım ve hayvancılık, sanayi öncesi toplumlarda ekonominin yegane dayanağı iken, sanayi toplumunda bu önemini yitirmiş ve ikinci sıraya düşmüştür. Bu değer kaybı, tarım toplumunun iktisadî yapısı dikkate alınarak belirlenen nisabların da değer kaybetmesine neden olmuştur. Bu durum da sanayi toplumunun iktisadî yapısına uygun yeni bir zenginlik ölçüsünün belirlenmesini bir ihtiyaç haline getirmiştir.

İslam hukukunun önde gelen temsilcilerinin yetiştiği dönemde nisap bir problem teşkil etmediği için klasik kaynaklarımızdaki değerlendirmeler, nasslardaki ifadelerin açılımı ile sınırlı kalmıştır. Ancak günümüzde artık bir problem olarak kabul edilmekte ve çözüm için bir takım öneriler ortaya atılmaktadır. Yani konu çok eski bir konu olmakla birlikte problem yenidir. Dolayısıyla bu konuda ortaya atılacak her fikir çözüm için bir alternatif olacaktır.

Biz bu çalışmada sadece günümüz için belirlenecek yeni bir ölçüye bir adım belki bir giriş sayılabilecek bir gayreti ortaya koymaya çalıştık. Amacımız, belirtilen nisabların nass temellerini ve doktrinlere yansımalarını araştırmak, nisablar arasında bir mukayese yaparak yeni bir ölçüye ihtiyaç olup olmadığını tespit etmektir.

Çalışmanın giriş kısmında; zekatın tanımı, malî bir mükellefiyet olarak ortaya çıkışı, farziyyetinin delillerini ve bazı şartları üzerinde durduk. Birinci bölümde; asıl konumuz olan nisabın nass temellerini ve doktrinlere yansımalarını ortaya koymaya çalıştık. İkinci bölümde ise; nisabla ilgili bazı kriterleri ve belirtilen nisabların Hz. Peygamber dönemindeki değerlerini araştırarak, bu nisabların tarihsel süreç içerisinde değişikliğe uğrayıp uğramadığını tespit edip, kısa bir değerlendirme ile günümüzde zenginlik için yeni bir ölçüye ihtiyaç olup olmadığını ortaya koymaya çalıştık.

Tez konusu seçiminde ve tezin ortaya çıkışında yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam, Prof Dr. Mustafa BAKTİR Bey'e, gerek ders dönemi gerekse tez döneminde kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım, Prof Dr. Hamza Aktan, Prof Dr. Davut Yaylalı, Prof Dr. Beşir Gözübenli, Doç Dr. H. İbrahim Acar ve Yard. Doç. Dr. Mürteza Köse Beylere teşekkürü bir borç bilirim.

Emrullah Dumlu

Erzurum 2001

KISALTMALAR

b.	: İbn
b.y.y.	: Basım Yeri Yok
çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H. No:	: Hadis Numarası
Hz.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
M.Ü.İ.F.V.Y.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
md.	: Madde
s.	: Sayfa
ts.	: Tarihsiz
vd.	: Ve Devamı
y.y.	: Yayınevi Yok
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ:

1. ZEKAT KAVRAMI

1.1. Sözlük Anlamı:

Zekat, “z-k-y” kökünden türemiş bir kelime olup sözlükte; bereket, nemâ artma, gelişme, temizlik ve salah anlamına gelir.¹ Sözkonusu anlamların tamamı Kur’an ve hadislerde ifade edilmişlerdir². Örneğin zekat kelimesinin öne çıkan anlamlarından nemâ (artma, gelişme) ve temizlik anlamına Kur’an’da şöyle işaret edilmektedir: “Siz hayra ne harcarsanız, Allah onun yerine bir başkasını verir.”³ “Onların mallarından sadaka al.Bununla onları (günahlardan) temizlersin; onları artırıp yüceltirsin.”⁴ Birinci ayette nemâ, ikinci ayette ise temizlik anlamına işaret edilmektedir.

1.2. Terim Anlamı:

Zekat: “Yüce Allah’ın layık olanlara verilmek üzere farz kıldığı ve belirli şartlarda zengin sayılan kişilerin malından alınan muayyen bir paya verilen isimdir.”⁵

2. KUR’AN’DA MALÎ MÜKELLEFİYETLER VE ZEKAT

Zekat, iktisadî hayatın önemli konularından biridir. Zekat, nihaî olarak Medine döneminde nazil olmuştur.

Nüzûl sürecinin Mekke aşamasında daha sonra getirilecek düzenlemelerin inanç temeli oluşturulmaya çalışılmış, bunun için çarpıcı deliller serdedilmiştir. Bu yeni inanç sisteminin hayata dönük düzenlemeleri bir defa da getirilmemiş, aksine nihaî hüküm getirilmeden önce muhatapların fikir aleminde psikolojik bir altyapı

¹--İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammet b. Mükerrrem, Lisânu’l-Arab, Beyrut, 1968. XIV, 358.

²--İbnu’l- Esîr, Mecdüddîn Ebi’s-Saâdet Mübârek b. Muhammet, en-Nihâye Fî Garîbi’l- Hadis ve’l- Eser. b.y.y., Dâru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1992, II, 307, İbn Manzûr, XIV, 358.

³ --Sebe’, 34/ 39.

⁴--Tevbe, 9/ 103.

⁵--Kardavî, Yusuf. Fıkhu’z-Zekat, Çev: İbrahim Sarmış, İst., 1984, I, 51.

oluşturulmuştur. Yapılacak düzenlemelerle ilgili bir takım ipuçları verilerek muhataplar önceden hazırlanmıştır.

Kur'an'da indirilen ayetler, ait oldukları mesele hakkında nihaî hüküm vazedilmeden önce muhatapların zihinlerinde bir mefhum yaratılmakta, bazı ipuçları verilmekte hatta bazı kıssalar, mesellerle desteklenmekte, böylece bir altyapı oluşturduktan sonra artık nihaî hüküm getirilmektedir.⁶ Tefsir ilminde tedric olarak adlandırılan bu uygulama bütün hükümler için değil bazı hükümler için geçerlidir. Nitekim, Kur'an'da ilk defada vazedilen hükümler de mevcuttur. Ancak konumuz olan zekatta tedricî bir metot takip edilmiştir.

Nihaî olarak Medine döneminde vazedilecek zekat müessesesiyle aynı ruhu taşıyan bazı malî mükellefiyetler Mekke döneminde gelmiştir. İktisadî hayatın önemli konularından olan zekat kavramının Mekke'deki altyapısına kısaca göz atalım.

Bu dönemde farklı isimlendirmeler altında küçük çaplı bazı malî mükellefiyetlere işaret edilmekte, hatta konusunun önemine binaen uhrevî bazı tasvirlerle yer verilmektedir. Örneğin, "Sizi, bu cehennem ateşine sürükleyen nedir?" diye sorulduğunda, berikiler: "Biz diyecekler, ne namaz kılanlardan idik ne de yoksulu doyururduk"⁷. Bu ayette geçen kavramın aynısı (it'am) Mâûn suresinde şöyle geçmektedir: "Dini yalanlayamı gördün mü? İşte o yetimi itip kakar, Yoksulu doyurmaya teşvik etmez."⁸ Yine aynı mükellefiyete işaret eden farklı kavramlar bu dönemde nâzil olan ayetlerde mevcuttur. Sadaka ile aynı kökten gelen "Tasaddak, Mütessaddikîn"⁹, "Hakk"¹⁰ "Nasîp"¹¹, "itâ"¹² kavramları bu dönemde ifade edilen belli başlı kavramlardır.¹³

⁶--Tuğ, Salih, İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, İst., 1984, s. 51.

⁷--Müddessir, 107/ 42-44.

⁸--Mâûn, 107/ 3.

⁹--Yusuf, 12/ 88.

¹⁰--Meâric, 70/ 24; Zâriyat, 51/ 19; Rum, 30/ 38.

¹¹--Nahl, 16/ 90.

¹²--En'âm, 6/ 136.

¹³--Geniş bilgi için bkz. Tuğ, s. 24 vd.

Zekatla aynı anlamı taşıyan bu kavramların yanında bazı Mekkî sûrelerde “zekat” ismi de açık bir şekilde ifade edilmektedir.¹⁴

Ancak bu ayetlerde zikredilen zekat, Medine son şeklini alan zekat ile aynı değildir. “Mekke’de zekat, kayıt ve sınırlardan uzak mutlak bir zekattır. Müminlerin imanına ve aralarındaki kardeşlik duygularına terkedilmiştir. Bunda az bir mal görevi yerine getirebildiği gibi, daha çok mal harcamayı da gerektirebiliyordu.”¹⁵

Mekkî olan Enbiya¹⁶, Meryem¹⁷ ve Araf¹⁸ sûrelerindeki ayetler İslam’dan önceki devirlerle ilgili olarak zikredilen pasajlar arasında geçmektedir. Mü’minûn¹⁹, Lokman²⁰, Neml²¹ sûrelerindeki ayetler, kurtulan ve ihsana eren mü’minlerin nitelikleri arasında sayılmakta, Fussilet²² suresindeki ayette ise, olumsuz olarak; “zekat vermeme” şeklinde müşriklerin vasıfları arasında zikredilmektedir. Müzzemmil sûresinde geçen ve emir kalıbında zikredilen ayetin ise, Mekke’de değil Medine’de nâzil olduğu müfessirlerce²³ ifade edilmektedir

Dolayısıyla Mekke döneminde zikredilen ve malî bir mükellefiyet ifade eden bu kavramlar, muhatapların zihinlerinde “malî bir iyilik, ilahî-dinî bir mükellefiyet mefhumu”²⁴ yaratmış ve “bilhassa İslam’dan evvelki devirlerde vaki durumlara bol bol temas etmek suretiyle mü’minlerin dikkati çekilerek”²⁵ nihâî hükme sağlam bir altyapı oluşturulmuştur.

¹⁴—Araf, 7/ 156; Enbiya, 21/ 73; Meryem, 19/ 31-55; Mü’minûn, 32/ 4; Neml, 27/ 3; Lokman, 31/ 4; Fussilet, 41/ 7; Müzzemmil, 73/ 20.

¹⁵ – Kardavî, I, 72.

¹⁶ —Enbiya, 21/ 73.

¹⁷ —Meryem, 19/ 31, 55.

¹⁸ —A’raf, 7/ 156.

¹⁹ —Müminûn, 23/ 4.

²⁰ —Lokman, 31/ 4.

²¹— Neml, 27/ 3.

²² —Fussilet, 41/ 7.

²³ —Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur’an Dili, İst., ts., VIII, 406-407.

²⁴ —Tuğ, s. 56.

²⁵ —Tuğ, s. 26.

Nüzûl sürecinin Medine aşamasında, zekattan daha umumi veya daha hususi malî mükellefiyetlere işaret etmeye devam edilmiştir. “Kısme”²⁶, “nafaka”²⁷ ve nihayet “sadaka” gibi kavramlarla söz konusu mefhum iyice pekiştirilmiştir. Bundan sonra artık gönüllü olarak yapılan malî bir iyiliğin ötesinde, malî sorumluluğu vecibe haline getiren zekat muhataplara emredilmiştir. Böylece hiçbir kayıt getirilmeden muhatapların insiyatifine bırakılmış “gönüllü ödemelerle” icbârî olan ve İslam kamu maliyesinin bel kemiğini teşkil eden “zekat” birbirinden ayrılmıştır.

Mekke döneminde nazil olan ayetlerde bulunmayan fakat Medine döneminde nâzil olan ayetlerde yer alan ve zekatla eş anlamlı olduğu eleri sürülen²⁸ “sadaka” kelimesi bu dönemde, malî mükellefiyetlere işaret etmek üzere çokça kullanılmaktadır. Kur’an’da 12 ayrı ayette²⁹ geçen “sadaka” kelimesi kanaatimizce Kur’an’daki kullanımı itibariyle zekatla örtüşen eş anlamlı bir kavram değil, zekatı içine alan ondan daha geniş bir kavramdır.³⁰

Sınırları belirlenmiş malî bir mükellefiyet getiren zekat, kelime olarak Kur’an’da 32 ayette geçmektedir.³¹ Sekizi Mekkî sûrede olmak üzere otuz yerde marife (belirtili isim), iki yerde ise nekre (belirtisiz isim) olarak kullanılmaktadır. Bu iki yerden biri Kehf sûresi 81. ayette; Hızır (a.s) ile Hz. Musa’nın karşılaşmalarında vuku’ bulan çocuk hadisesiyle ilgili, diğeri ise Meryem suresi 13. ayette; Hz. Yahya ile ilgili olarak zikredilmektedir. Nekre olarak kullanılan bu iki ayette de, konumuz olan “zekat”tan tamamen farklı bir anlamda kullanılmıştır.

3. ZEKAT NE ZAMAN FARZ KILINMIŞTIR?

Klasik dönem İslam bilginleri zekatın ne zaman farz kılındığı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. İbn Hüzeyme, hicretten önce farz kılındığını ileri sürmüştü³²,

²⁶ --Nisa, 4/ 8.

²⁷ --Bakara, 2/ 270 ...

²⁸ --Mâverdi, Ebu’l-Hasan Muhammet b. Habîb, Ahkamu’s- Sultaniye, Beyrut, 1990, s. 202.

²⁹ --Bakara, 2/ 196-263-264-271-276; Nisa, 4/ 114; Tevbe, 9/ 58-60-79-103; Mücadele, 58/ 12-13.

³⁰ --Karşılaştırmalı olarak bkz. Nisa, 4/114; Mücadele, 58/ 12-13; Tevbe, 9/ 58- 60.

³¹ -- Abdulfâki, M. Fuat, Mu’cemu’l-Müfehres Li’l-Elfazi’l- Kur’ani’l-Kerîm, İst., 1990, s. 231-233.

³² --Şevkanî, Muhammet b. Ali, Neylü’l- Evtar, Beyrut, 1996, IV. 431.

delil olarak da Habeşistan'a giden kâfilenin başkanı Cafer b. Ebî Talip'le, Necâşi arasında geçen diyalogda sarfedilen "Bize namazı, zekatı ve orucu emrediyor" ifadesini göstermektedir.³³ İbnü'l-Esîr ise, hicretin dokuzuncu senesinde farz kılındığını ileri sürmektedir.³⁴ İbn Hacer'in isbat sadedinde zikrettiği Kays b. Sa'd b. Ubade'nin rivayet ettiği hadiste: Hz. Peygamber'in zekat emri gelmeden önce fitır sadakasını vermeyi emrettiği, zekat farz kılındıktan sonra da onun hakkında olumlu ya da olumsuz bir beyanda bulunmadığı, fakat müslümanların buna devam ettikleri belirtilmektedir.³⁵ Bu hadis, fitır sadakasının zekattan önce farz kılındığını göstermekte, bu da zekatın ramazan orucundan sonra farz kılındığı sonucuna götürmektedir.³⁶

Ramazan orucu da hicretin ikinci yılında farz kılındığına³⁷ göre, zekat hicretin ikinci yılı ramazan orucundan sonra farz kılınmıştır. Haskefi ise hicretin ikinci yılı ramazan orucundan önce farz kılındığı kanaatindedir.³⁸ Buna göre, İbn Hüzeyme'nin görüşünde bir yanlışlık (nazar) vardır. Çünkü bahsettiği zamanda henüz ne namaz ne de oruç farz kılınmıştı.³⁹ İbnü'l-Esîr'in bahsettiği hicretin dokuzuncu yılı, muhtemelen zekatın devlet tarafından tam teşekküllü bir şekilde memurlar tayin edilerek toplatılıp dağıtılmaya başlanması tarihidir.⁴⁰

Kur'an'da zekat çokça zikredilmiş olmakla birlikte, nişab ve nisbetleri ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Dolayısıyla konumuz olan "nisab"la ilgili bilgiler tamamen hadislere dayanmaktadır.

³³–İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Ahmet b. Ali el-Askalanî, Fethu'l-Barî bi Şerhi'l-Buharî., Mısır, 1959, IV, 8-9.

³²–İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem, el-Kamil Fi't-Tarih, Beyrut, 1965, II, 283.

³⁵–İbn Hacer, Fethu'l-Barî, IV, 9.

³⁶–İbn Hacer, Fethu'l-Barî, IV, 9.

³⁷–Şevkanî, IV, 499, Hayrettin Karaman, İslam Hukuk Tarihi, İst., 1989, s. 83.

³⁸–Haskefi, Muhammet Alaaddin b. Ali, Dürrü'l-Muhtar, (Reddü'l-Muhtar'ın Hamişinde), Beyrut. ts., II, 2.

³⁹–İbn Hacer, Fethu'l-Barî, IV, 9.

⁴⁰–Karaman, s. 84; Erkal, Mehmet, "zekat" md., İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşam Ansiklopedisi, İst. 1997, IV, 521.

4. ZEKATIN FARZ OLUŞU

Zekatın farz olduğu kitap, sünnet ve icmayla sabittir. İslamın beş temel esasından biri olan zekat, şüpheye mahal bırakmayacak bir netlikle Kur'an-ı Kerim'de yerini almıştır. Ancak Kur'an'da zekat genel olarak zikredilmiş, ayrıntıya girilmemiştir. Kur'an'da emir kalıbıyla çokça zikredilen şu ayet, zekatın farziyyetini çok açık bir şekilde ifade etmektedir:

“Namazı kılın, zekatı verin.”⁴¹

Zekatın farz olduğunu Hz. Peygamberin şu hadisinden de öğrenmekteyiz:

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurmuştur: “Yemenlileri Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma davet et. Eğer bu hususta sana itaat ederlerse Allah'ın onlara günde beş vakit namaz farz kıldığını bildir. Eğer bu hususta da sana itaat ederlerse, Allah'ın mallarından zekat vermelerini farz kıldığını bildir. Zekat zenginlerden alınır, fakirlere verilir.”⁴²

Yukarıda zikredilen ayet ve Muaz hadisi kesin bir şekilde zekatın farz kıldığını ifade eder. Dolayısıyla onu inkar eden dinden çıkar.⁴³

Zekatın farziyyeti konusunda bütün bilginler icma etmişlerdir.⁴⁴

⁴¹--Bakara, 2/ 43, 83, 110; Nisa, 4/ 77; Hacc, 22/ 78; Nur, 24/ 56; Mücadele, 58/ 13.

⁴²--Buharî, Ebu Abdullah Muhammet b. İsmail, Sahihu'l-Buharî, İst.,ts., Zekat, 1; İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammet b. Yezid el-Kazvîni, Sünen-i İbn Mâce, b.y.y., Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts., Zekat, 1;Nesâî, Ebu Addurrahman b. Şuayb, Sünenü'n-Nesâî, b.y.y., Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, ts., Zekat, 1.

⁴³--İbn Dakîki'l-îd, Takiyyüddîn Ebu'l- Feth, İhkamu'l- Ahkam Şerhu Umdeti'l-Ahkam, Beyrut , ts. II. 183.

⁴⁴--Kâsânî. II. 3.

5. ZEKATLA İLGİLİ ŞARTLAR

5.1. YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI

5.1.1. Akıllı ve Bülûğ Çağına Ermiş Olmak:

Klasik İslam doktrinleri arasında deli ve çocuğun malına zekat düşüp-düşmeyeceği hakkında oldukça geniş tartışmalara varan ihtilaflar bulunmaktadır. Bu konuda ileri sürülen görüşleri üç grupta toplamak mümkündür:

Birinci görüşe göre deli ve çocuğun malına zekat düşer. Hz. Ömer, Hz. Aişe, İbn Ömer, Hasan b. Ali, Cabir b. Zeyd, İbn Sirin, Ata, Mücahit, Râbia, Hasan b. Salih, İbn Ebî Leyla, Anberî, İbn Üyeyne, İshak, Ebu Ubeyd ve Ebu Sevr'in kanaatleri bu yöndedir. Doktriner anlamda ise Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî'ler bu kanaati paylaşmaktadırlar.⁴⁵

Deli ve çocuğun malında zekatı verme işi, yakınlarının nafakası ve telef ettiği şeylerin tazmininde olduğu gibi velisine aittir. Ancak veli bu görevi yerine getirmezse çocuk bülûğa erdiğinde, deli de aklına kavuştuğunda geçmiş yılların zekatını verir. Fakat veli bu sorumluluğu te'hir etmekle günahkâr olur.⁴⁶

Bu görüş sahipleri Hz. Peygamber'in : "Kim malı olan bir yetime velayet ederse onun ticaretini yapsın. Ta ki zekat onu yiyip bitirmesin"⁴⁷ hadisini delil göstermektedir. Bununla birlikte İmam Şâfiî, "Onların mallarından sadaka al."⁴⁸ ayetinden hareketle tam mülkiyetle mala sahip olan kişiye büyük-küçük, sağlam-deli, kadın-erkek ayırımı yapmaksızın zekat düşeceği kanaatindedir.⁴⁹

45-- Malik b. Enes, el-Müdevvenetü'l-Kübra, Beyrut, ts., I, 249-250; Şâfiî, Muhammet b. İdris, el-Ümm, Beyrut, 1990, I, 30; Şirâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali (Nevevî'nin el-Mecmu'unun Hamişinde), b.y.y., Dâru'l-Fikir, ts., V, 329; İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebu Muhammet, el-Muğnî, Beyrut, 1972, II, 493-494.

46--Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref, el-Mecmu', b.y.y., Dâru'l-Fikir, ts., V, 330.

47--Darekutnî, Ali b. Ömer, Sünenü'd-Darekutnî, Beyrut, ts., Zekat, 11.

48 --Tevbe, 9/ 103.

49 --Şâfiî, el-Ümm, I, 30.

Dolayısıyla nisaba malik olup borcu olmayan büyük- küçük, akıllı veya deli bir kişiye zekat vacip olur.⁵⁰

İkinci görüşe göre ise deli ve çocuğun malına zekat düşmez. İbn Abbas, Hasan-ı Basrî, Said b. Müseyyeb, Said b. Cübeyr, ve doktriner anlamda Hanefiler bu istikamette görüş belirtmişlerdir. Hanefî bilginler bu konuda oldukça ayrıntıya girmiş, deliliği çeşitli derecelere ayırarak her bir dereceye farklı bir hüküm bağlamışlardır. Sürekli yahut senenin çoğunu deli olarak geçiren kişiye zekatın vacip olmadığı, gelip geçici veya senenin az bir kısmında bu hastalığa yakalanan bir kişiye ise vacip olacağı hükmünü vermişlerdir.⁵¹

Bu görüş sahipleri de Hz. Peygamberin şu hadisini delil göstermektedirler. “Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır; Uyanıncaya kadar uyuyan kişi, bülûğ çağına erinceye kadar çocuk, ve aklına kavuşuncaya kadar deli”⁵²

Bu iki görüş arasındaki ihtilafın sebebi, her birinin zekata farklı bir açıdan bakmalarıdır. Şöyle ki zekat bir “ibadet” mi yoksa “malî bir borç” mudur? Zekat “malî bir borçtur” kanaatinde olanlar mükellefte akıl ve bülûğ şartını aramamakta, “ibadettir” kanatında olanlar ise söz konusu şartları aramaktadırlar.⁵³ Ayrıca Hanefî’ler birinci görüşte olanların yapmadığı bir ayırımı yapmışlardır. Toprak gelirleri ile diğer mallar arasında bir ayırımı gitmişler; haracın bir toprak vergisi, öşrün de vergi olma yönü galip olup, ibadet olma yönü ona tabi olduğu gerekçesiyle sözkonusu şartların aranmayacağı hükmüne varmışlardır.⁵⁴

Üçüncü bir görüş ise şöyledir: Çocuk ve delinin malına zekat vacip olur. Ancak velinin bunu vermeye yetkisi yoktur. Veli, geçen yılları sayar ve çocuk bülûğa

⁵⁰--İbn Kudâme, II, 492-493.

⁵¹--Serahsî, Şemsü'l- Eimme Ebu Bekir Muhammet Ebu Sehl, el-Mebsût, Lübnan, 1992, II, 162- 163; Kâsânî, Alaüddin Ebu Bekr b. Mesud, Bedâiu's-Senâi Fî Tertîbü'ş-Şerâi, Beyrut, 1974, II, 6; Merğînânî, Burhanüddin Ebu'l- Hasan Ali b. Ebî Bekir b. Abdilcelil, el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî, İst., 1991, I, 96; İbn Kudâme, II, 493-494.

⁵²--Tirmizî, Ebu İsa Muhammet b. İsa, el- Camiu's-Sahîh, Beyrut, ts., Hudûd, I.

⁵³--Serahsî, II, 162-163; İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammet b. Ahmet b. Muhammet b. Ahmet b. Rüşd. Bidâyeti'l-Müctehid ve Nihâyeti'l- Muktasit, b.y.y., Dâru'l-Fikir, ts., I, 225; Merğînânî, I, 96.

⁵⁴-- Kâsânî, II, 4; Merğînânî, a.g.e., s. 96.

erince durumu ona bildirir. İbn Mesud ve İbn Ebî Leyla'nın kanaati bu istikamettedir.⁵⁵

İbn Mesud'dan gelen bir rivayete göre; Veli yetimin malında zekatın vacip olduğu yılları sayar. Bülüğa erince durumu ona bildirir, o da isterse verir istemezse vermez.⁵⁶ İbn Ebî Leyla çocunun malında velinin zekat vermeye yetkisinin olmadığı konusunda daha da ileri giderek vermesi durumunda tazmin edeceğini söylemektedir.⁵⁷

5.1.2. Müslüman Olmak:

İslam hukuk bilginleri müslüman olmayan bir kişiye zekatın vacip olmayacağı konusunda ittifak halindedirler.⁵⁸ Mürted hakkında ise ihtilafa düşmüşlerdir. Şâfiî bilginler, kişinin dinden çıkmakla üzerine vacip olan "hakın" düşmeyeceği kanaatindedirler.⁵⁹ Hanefî bilginler ise zekatın ibadet olduğu ve ibadetin de ancak müslüman olanlara vacip olduğu düşüncesinden hareketle mürted ve aslî kafir arasında ayırım yapmaksızın vacip olmadığı kanaatindedirler.⁶⁰

5.1.3. Hür Olmak:

Hür olma vasfı, mülkiyeti elinde bulundurma düşüncesiyle ileri sürülmektedir. Çünkü bir şeyi başkasına verebilmek için önce ona sahip olmak gerekir. Kölenin hiç malı olmadığı için zira kendisi mal statüsündedir, mükâtebin de malı olsa bile ona tam malik olmadığı için zekat vacip olmaz. Bu konuda görüş belirten İslam bilginlerinin çoğunluğunun kanaati bu istikamettedir.⁶¹

⁵⁵– Kâsânî, II, 4; İbn Kudâme, II, 493-494.

⁵⁶–Kâsânî, II, 4; İbn Kudame, II, 493-494.

⁵⁷– Kâsânî, II, 4.

⁵⁸– Kâsânî, II, 4; İbn Kudâme, II, 492-493.

⁵⁹–Nevevî, V, 328.

⁶⁰– Kâsânî, II, 4; İbn Abidin, Muhammet b. Emin, Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar, Beyrut, ts., II, 4.

⁶¹– Kâsânî, II, 6; İbn Kudâme, II, 492-493; İbn Abidin, II, 4.

Bu şart, köleliğin bir sosyal sınıf olduğu dönemlerde ileri sürülmüştür. Günümüzde artık hür- köle gibi kategorik bir ayırım olmadığı için böyle bir şarta gerek yoktur.

5.2. GEÇERLİLİK ŞARTLARI

5.2.1. Niyet

Kur'an'da namazla birlikte zikredilen zekat; namaz, oruç, hac gibi sadece bir "ibadet" değil, aynı zamanda "belirli bir hak" ve "muayyen bir vergidir." İbadet olma özelliğinin yanında toplumun ekonomik, sosyal ve malî sisteminin bir parçasıdır.⁶² Klasik dönemde İslamî ilimler üzerine yazılan kitapların çoğunluğunda zekat bahsi ibadetler bölümünde incelenmiştir. Şüphesiz bu uygulama zekatın ibadet olma yönünün dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bununla birlikte idârî ve malî alanda yazılan; el-Ahkâmü's-Sultaniye, el-Emvâl, es-Siyasetü's-Şer'iyye, el-Harac gibi kitaplarda da özel bir başlık altında yer almıştır. Bu da zekatın ibadet olma özelliğinin yanında, malî bir müessese olmasından kaynaklanmaktadır.⁶³

Hatta Kardâvî, zekatın ibadetler bölümünden çok muamelât bölümüne daha yakın olduğunu ifade etmekte ve bu gün fiqhın modern usûle göre düzenlenmesi durumunda zekatın malî ve sosyal bölümde ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir.⁶⁴ Kanaatimizce de zekatın "malî bir hak" olma yönü "ibadet" olma yönünden daha galiptir.

İslam hukuk bilginleri zekatın bir ibadet olduğu düşüncesinden hareketle, bu sorumluluğun ibadet bilinciyle yapılması gerektiğini vurgulamak açısından zekat borcunu yerine getirirken niyet etmenin bir "geçerlilik şartı" olduğu üzerinde durmuşlardır.

⁶²--Kardâvî, I. 41.

⁶³--Kardâvî, I. 43.

⁶⁴--Kardâvî, I. 43.

Cumhur, zekat borcu yerine getirilirken niyet etmenin şart olduğunu⁶⁵ ileri sürmektedirler. Delil olarak da “Ameller niyetlere göre değerlendirilir...”⁶⁶ hadisini göstermektedirler.

İmam Evzâî ise, bu konuda genelin görüşünden farklı düşünmektedir. Ona göre, zekat bir borçtur. Diğer borçlar yerine getirilirken niyet şart koşulmadığı gibi, zekat borcu da yerine getirilirken niyet etmek şart değildir. Nitekim bundan dolayıdır ki, veli yetimin malından zekat verebilmekte, devlet başkanı da zekatını vermeyen kişiden zorla alabilmektedir.⁶⁷

İbn Kudâme, zekatın hâlis bir borç olmayıp farz ve nafilâ çeşitleri olan bir ibadet olduğunu, dolayısıyla bunları birbirinden ayırmak için niyetin gerekli olduğunu yukarıdaki hadise dayanarak savunmakta ve cumhurun görüşüne katılmaktadır.⁶⁸

Kanaatimizce zekat bir kurum tarafından toplatılıp dağıtılıyorsa Evzâî'nin görüşüne göre amel edilebilir. Ancak zengin kendi eliyle fakire veriyorsa, fakire yapılan yardımlar farz ve nafilâyı kapsayacağından zekatı diğer malî yardımlardan ayırmak için ayrıca niyet edilmesi gerekir.

5.2.2. Temlik:

Mülkiyeti bir başkasına devretme⁶⁹ anlamına gelen temlik; zekatta, zekat verilecek malı, almaya layık olan kişilere mülk yapma anlamında kullanılmaktadır. Hukuk bilginleri özellikle Hanefî bilginler, bu konu üzerinde durmuş ve bir takım hükümler ortaya koymuşlardır. Örneğin, köle âzad etmek, hac masraflarını karşılamak, ölmüş bir kişinin borcunu ödemek, ölüyü kefenlemek, ayrıca mescit,

⁶⁵-- Merğînanî, I, 98; İbn Kudâme, I, 43; Meydanî, Abdulgâni el-Ganimî, el-Lübâb Fî Şerhi'l - Kitap, İst.,ts., I, 140.

⁶⁶-- Buhârî, Bedu'l- Vahy, I.

⁶⁷--İbn Kudâme, II, 505.

⁶⁸--İbn Kudâme. II, 505 .

⁶⁹-- Erdoğan, Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü, İst. 1998, s. 453.

kervansaray (misafirhane) inşa etmek, kanallar açmak, köprüleri tamir etme gibi hayır çeşitlerine zekat malını harcamak zekat yerine geçmez. Çünkü aslolan malı vermektir ki bu da ancak “temlik”le gerçekleşir. Dolayısıyla temlik bulunmayan her kurbet (Allah’a yakınlık kastıyla yapılan harcama) zekat yerine geçmez.⁷⁰ Bir kimse zekata niyet ederek bir fakiri bir yıl evinde barındırsa zekat yerine geçmez.⁷¹ Zira Hanefiler, menfeati mal kapsamında değerlendirmezler.⁷² Dolayısıyla menfeatin temliği de zekat için yeterli olmayacaktır. İmam Malik’e göre bir kişi zekatıyla köle alıp onu âzat etse zekat yerine geçer.⁷³

Temlik şartı, “ Zekatı verin” ayetindeki “el-îâ” lafzından çıkarılmaktadır. İbn Nüceym’e göre söz konusu ayetteki “el-îâ”dan maksat; “temlik”tir ki bu da malın bir kısmını yani kırkta bir veya onun değerini temlik etmektir.⁷⁴

Ayrıca zekatın sarf yerlerini bildiren ayette⁷⁵ zikredilen sınıfların başında yer alan “lam” harfinin bazı alimlere göre “ temlik lâmi”⁷⁶ olması da bu şart için bir delildir.

Tevbe Sûresi 60. ayette zikredilen sınıflardan ilk dört tanesinin başında “lam” harfi kullanılmışken son dört sınıfın başında “fi” harfi kullanılmaktadır. Kur’an’da zikri geçen bu dönüşümün bir hikmeti olsa gerektir. Müfessirler bu dönüşümün hikmetlerini çeşitli şekillerde açıklamaktadırlar. Fahrüddin Razî şöyle demektedir: “İlk dört sınıf kendilerine verilen zekat malında istedikleri gibi tasarruf etsinler diye verilir. Kölelerin kendilerine verilen mal, kölelikten kurtulmaları için sarfedilmektedir. Hatta kendilerine verilmemekte ve diledikleri gibi tasarruf yetkilerine bırakılmamaktadır. Aksine köleler fonunda biriktirilmekte ve onlar adına ödenmektedir. Borçlular hakkındaki hüküm de böyledir. Bunların

⁷⁰--Serahsî, II, 202; Kâsânî, II, 39.

⁷¹--Haskefi, II, 3.

⁷²--Haskefi, II, 3.

⁷³--Malik, el-Müdevvene, I, 299.

⁷⁴--İbn Nüceym, Zeynüddin. el-Bahru’r-Râik Şerhu Kenzi’d-Dekâik, Beyrut, ts., II, 216.

⁷⁵--Tevbe, 9/ 60.

⁷⁶--İbnü’l-Arabî. Ebu Bekir Muhammet b. Abdillâh, Ahkamu’l-Kur’an, b.y.y., Matbatü Musa el-Bâbî el-Halebî, 1967, II, 947; İbnü’l-Müneyyir, Nâsirüddin Ahmet b. Muhammet. el-İnsâf Fimâ Tazmanuhü’l- Keşşâf Mine’l-İ’tizâl, (Keşşâfın Hamişinde), Mısır, 1966, II, 198.

zekattan alacakları pay, borçlarının ödenmesi için kullanılmaktadır. Gaziler hakkında da hüküm böyledir. Bunların da zekattan alacakları pay, savaşta ihtiyaç duyacakları şeylerin tedarik ve hazırlığında kullanılır. Yolcular hakkındaki hüküm de aynıdır. Netice olarak deriz ki: İlk dört grup hakkındaki hüküm şudur: Zekattan alacakları mal kendilerine verilir ve bunlar o malda istedikleri gibi tasarrufta bulunabilirler. Son dört grup hakkındaki hüküm ise şöyledir: Bunların zekattan alacakları mal kendilerine değil zekattan pay almalarına sebep olan özelliklerine göre muteber ihtiyaçlarına harcanır.”⁷⁷

Zemahşerî ise şöyle demektedir: “Son dört sınıfta neden “lam” harfinden “fî” harfine geçiş yaptı diye sorarsan derim ki: Son dört sınıfın ilk dört sınıftan daha köklü ve sürekli olduğunu bildirmek için. Çünkü “fî” harfi yeri ve zamanı belirtmek için (zarfiyet) kullanılır. Dolayısıyla bu farklılık, son dört sınıfın zekat almaya daha layık olduğunu ifade etmektedir.”⁷⁸

Keşşâf’ın hamişinde bulunan “el-İnsaf” adlı eserin sahibi İbnü’l-Müneyyir ise bu farklılığı daha detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. İbnü’l-Müneyyir şöyle demektedir: “Burada çok açık bir hikmet vardır ki o da şudur: İlk dört sınıf kendilerine verilecek şeylere öncelikle kendileri muhtaçtırlar ve aldıkları şeyler onların mülkü olmaktadır. Bundan dolayı “lam” harfi ile birlikte zikredilmişlerdir. Son dört sınıfa gelince bunlara verilen mallar ellerinde kalmaz. Zaten bu maksatla da onlara verilmemektedir. Aksine onlarla ilgili bir maslahat için onlara verilmektedir. Örneğin kölelere verilen mal, onları mal karşılığında âzat eden efendilerine yahut onları satan kişiye geçmekte ve kölelerin ellerinde kalmamaktadır. Bundan dolayı kendilerine sarfedilen şeylerin onların mülkü olduğunu ifade eden “lam” harfi ile zikredilmemişlerdir. Çünkü onlar sadece bu sarfin yeridir ve maslahat onlarla ilgilidir. Borçlularda da durum bu minvaldedir. Onlara verilen mal, kendilerine değil zimmetlerini borçtan kurtarmak için borç sahiplerine verilmektedir. Allah Yolunda/ Sebîlullah sınıfında da durumun bu minvalde olduğu açıktır. Yolda kalmışa gelince, sanki bu Fî Sebîlillah kapsamına girmekte iken başına iki harften biri dahi

⁷⁷--Razî, Fahrüddin Muhammet b. Ömer, et- Tefsîru’l-Kebîr, Mısır, 1938, XVI. 112.

⁷⁸--Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Cârullah Mahmut b. Ömer, Keşşâf An Hakâiki’t-Tenzil Ve Uyûni’l-Ekâvil Fî vucûhi’t- Te’vil, Mısır, 1966, II, 198.

getirilmeksizin, ayrı bir sarf yeri olduğuna dikkat çekmek için münferit olarak zikredilmektedir. Başında “lam” harfi bulunan ilk dört sınıfa atfetmek mümkün ise de yakına atfetmek daha uygundur.”⁷⁹

Müfessirlerin yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi “temlik” bütün sınıflar için bir geçerlilik şartı değildir. İlk dört sınıf için temlik şartı sözkonusu iken son dört sınıf için böyle bir şart gerekli değildir. Dolayısıyla son dört sınıf kapsamına girenlerle ilgili herhangi bir maslahat için yapılan harcama zekat için yeterli olacaktır. Ayrıca ilk dört sınıf için de temlik şartının, dar kapsamlı değil geniş kapsamlı olarak ele alınması gerektiği kanaatindeyiz. Örneğin bir fakiri bir yıl zekat niyetiyle bir evde barındırmanın zekat yerine geçeceğini söyleyen Ebu Yusuf’un görüşünün⁸⁰ isabetli olduğu kanaatindeyiz.

Sözkonusu sınıfların başında zikredilen “lam” harfini “aidiyet” anlamında kabul edip sarfedildiği kişiye ait bir ihtiyacın karşılanması durumunda zekat için yeterli sayılması kanaatimizce daha uygundur.

⁷⁹-- İbnü'l-Müneyyir, II. 198.

⁸⁰--İbn Âbidîn, II. 3.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKATTA NİSAP

1. NİSAB KAVRAMI:

Nisab sözlükte; sınır/ miktar, işaret, asıl ve kök⁸¹ anlamına gelir.

Terim olarak anlamı ise; “zekatın vucubuna alamet ve ölçü olmak üzere tespit edilen belirli miktardır.”⁸²

Kişinin elinde bulunan her maldan dolayı zekat sorumluluğu yoktur. Sorumluluk için malın belli bir sınıra ulaşması gerekir. Hz. Peygamber’in Muaz’ı Yemen’e gönderirken söylediği “zekat, zenginler(iniz)den alınır, fakirler(iniz)e verilir”⁸³ ifadesi zekatla sorumlu olabilmek için zengin olmak gerektiğini ortaya koymaktadır. İşte Nisab, bir kişinin “zengin” sayılıp zekatla sorumlu olabilmesi için malının ulaşması gereken “asgarî sınır”dır.

1.2. ZEKATA TABİ MALLAR VE NİSAPLARI

Kur’an’da zekata tabi olan bütün mallar ayrıntılı bir şekilde açıklanmamıştır. Kur’an’ın konuların üzerinde genel hatlarıyla durma özelliği konumuzda da kendini göstermektedir. “Onların mallarından zekat al...”⁸⁴ ayetinde geçen mal kelimesi bütün malları kapsayacak bir şekilde genel olarak zikredilmekle birlikte bazı mallar da ismen ifade edilmektedir. Örneğin;

“(Hem) ekilip biçilen ve (hem de) kendi başına yetişen bahçeleri, (var eden) hurma ağaçlarını, çeşit çeşit mahsuller veren bahçeleri, zeytin ağacını ve narı meydana getiren O’dur. (Hepsi birbirine benzer ve hepsi birbirinden farklıdır. Olgunlaştığında onların meyvelerinden yiyin ve (yoksullara) mahsulün toplandığı gün haklarını verin. Ve (Allah’ın nimetlerini) israf etmeyin; kuşkusuz O, müsrifleri

⁸¹--İbn Manzûr, I, 758 vd.

⁸²--Komisyon, İlmihal; İman ve İbadetler, İst., 2000, I, 433.

⁸³--Buharî, Zekat, I.

⁸⁴--Tevbe, 9/ 103.

sevmez.”⁸⁵ Bu ayette “tarım ürünleri ve meyveler” açık bir şekilde ifade edilmektedir.

“Ey iman edenler! Kazandığımız güzel şeylerden ...harcayın...”⁸⁶ Bu ayet ticaret v.b. yollardan sağlanan “kazançları” içermektedir.

“Ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan...harcayın”⁸⁷

“Yerden çıkarılma” ifadesi genel bir ifade olup tarım ürünlerini ve meyveleri kapsadığı gibi madenleri⁸⁸ de içine almaktadır.

“Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanlar var ya (işte) onlara (sonraki hayat için) çok çetin azabı müjdele.”⁸⁹ Bu ayette ise altın ve gümüş ifade edilmektedir.

Zekata tabi mallar bu dört yerde ismen ifade edilmekle birlikte “mal” kelimesi ise türevleriyle beraber 86 yerde⁹⁰ değişik vesilelerle “genel olarak” zikredilmektedir.

Konumuz malla ilgili bir konu olduğu için klasik doktrinlerin mala yaklaşımlarına kısaca işaret edelim.

Hanefilere göre mal; “İnsan tabiatının meylettığı ve ihtiyaç vakti için biriktirdiği şeydir.”⁹¹ Hanefiler bir şeyin mal kapsamına girmesi için onda iki unsurun bulunmasını şart koşarlar. Birincisi, Hiyazet ve ihrazı mümkün, yani elle tutulup muhafaza edilmesi imkan dahilinde olacak. İkincisi, âdeten yararlanılması mümkün olacak. Bu iki unsura göre Hanefiler, ilim, sıhhat, zeka gibi, hiyazeti mümkün olmayan manevî şeyler ve hava, güneş enerjisi, ayın ışığı gibi tahakkümü mümkün olmayan şeyleri, murdar et, zehirli veya kokmuş yemek gibi yararlanılması aslen mümkün olmayan yahut bir buğday tanesi, bir damla su gibi yararlanılması

⁸⁵--Enam, 6/ 141.

⁸⁶--Bakara, 2/ 268.

⁸⁷--Bakara, 2/ 267.

⁸⁸--Yazır, II, 198.

⁸⁹--Tevbe, 9/ 34.

⁹⁰--Abdülbaki, s. 682- 683

⁹¹--İbn Âbidin, IV. 3.

mümkün olmakla beraber insanlar nazarında âdeten yarar sayılmayan şeyleri mal saymazlar.⁹²

Hanefiler “malın manasını eşyaya veya elle tutulur gözle görülür cirmi ve maddesi olan aynı şeylere hasretmişlerdir. Haklar ve menfaatler Hanefilere göre mal değil, mülktürler.”⁹³

Cumhura göre ise; “mal, kıymeti olan ve telef edene tazmini lazım gelen her şeydir.”⁹⁴ Haklar ve menfaatler cumhura göre maldır.⁹⁵

Kardavî, Hanefilerin mal tanımını, malın sözlük anlamına daha yakın olduğu gerekçesiyle tercih etmekte ve zekatla ilgili nasların uygulanmasına daha elverişli bir tanım olduğunu söylemektedir. Zira maldan meydana gelen menfaatler değil, bizzat malın kendisi alınmakta, toplanmakta ve dağıtılmaktadır.⁹⁶

Kanaatimizce Hanefilerin mal tanımı zekatın uygulanması için daha elverişli olsa da, cumhurun tanımı zekatın uygulama alanını genişletmesi açısından tercihe şayandır. Menfaatlerin mal kapsamında değerlendirilmesi bu alanda ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının zekat müessesesiyle giderilmesine imkan verir. Nitekim Hanefilerin önde gelen imamlarından Ebu Yusuf, bir kişinin bir yoksulu zekat niyetiyle bir yıl evinde oturtmasının zekat yerine geçeceği kanaatindedir.⁹⁷

Zekatı emreden ayette⁹⁸ geçen mal kelimesinin genelliğinden hareketle diyebiliriz ki, gerek cumhurun yapmış olduğu kapsamlı tanımın içine giren bütün mallar gerekse geçmişte insanların çeşitli vesilelerle mal kabul etmediği halde bu gün edilen hatta bu gün de mal kabul edilmeyip değişen şartlara göre gelecekte mal kabul edilecek olan her şeye zekat terettüp eder.

⁹²--Zühaylî, Vehbe, el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü, Suriye/ Dımaşk, 1985, IV, 40-41.

⁹³--Zühaylî, IV, 42.

⁹⁴--Zühaylî, IV, 42.

⁹⁵--Zühaylî, IV, 42.

⁹⁶--Kardavî, I, 133.

⁹⁷--İbn Âbidin, II, 3.

⁹⁸--Tevbe, 9/ 103.

Hukuk bilginleri zekat mallarını iki kategoride incelerler. Birincisi; Zahirî yani açık mallar: Gizlemesi mümkün olmayan mallar, tarım ürünleri, meyveler, hayvanlar gibi.⁹⁹

İkincisi; Batînî yani gizli mallar: Gizlemesi mümkün olan mallar; Paralar altın, gümüş ve ticaret malları gibi.¹⁰⁰

Hz.Peygamber döneminde zâhirî ve bâtinî ayrımı yapmaksızın bütün malların zekatı devlet tarafından toplatılmaktaydı. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz.Osman'ın döneminde de bir süre bu şekilde devam etmiştir. Hz. Osman'ın sonraki dönemlerinde insanların malları artınca bunları takip etmede bir zorluk ve tefişinde de mal sahiplerine bir zarar olduğu görülerek bâtinî malların zekatı mal sahiplerine havale edilmiştir.¹⁰¹

1.2.1. PARALAR:

1.2.1.1. Tarihçe:

İnsanoğlunun parayı buluşu rasyonel sebeplere dayanmaktadır.Bir mübadele vasıtasının olmadığı dönemlerde insanlar, takas aracılığıyla alış-veriş yapmaktaydılar. Fakat bunun bir takım mahzurları vardı. İki malın karşı karşıya gelmesi ve takas edilmesi için bir takım şartların gerçekleşmesi gerekiyordu. Örneğin, elindeki bir malı başka bir malla değiştirecek olan bir şahıs, aynı anda ters yönde takas yapmak isteyen başka bir şahsı bulması ve mübadele edilmek istenen malların değerlerinin de eşit olması gerekmektedir. Daha da somutlaştırsak, elindeki ineği satıp giysi almak isteyen bir kişi, giysi satıp inek almak isteyen birini bulması ve aynı zamanda malların değerlerinin de birbirine eşit olması

⁹⁹–Mâverdi. s. 203.

¹⁰⁰–Mâverdi. s. 203.

¹⁰¹–Kâsânî, II, 35.

gerekmekteydi. Mübadeleyi zorlaştıran bu durum insanları, bir mübadele aracı bulmaya sevk etti. İlk etapta bu, her türlü malın alınmasını sağlayan bir “mal” oldu ve değişik toplumlar bunun için değişik mallar kullandılar. Tütün, deri, Hindistan cevizi, boncuk hatta kocaman taş parçaları gibi. Bu çeşit paralara “mal-para” denmekteydi ki bu bir anlamda modern paraların başlangıcıydı.

Paranın mübadele fonksiyonunu iyi başarabilmesi için kolaylıkla nakledilebilir, dayanıklı, mütecanis, küçük parçalara bölünebilir ve kolaylıkla taşınabilir olması lazımdır. Paranın bu yapısı insanları yeni arayışlara sürüklemiş ve bir takım metalleri kullanmaya başlamışlardır. Bakır, platin, demir, altın ve gümüş gibi. Uzun bir süre tedavülde bulunan “metal-paradan” sonra banknot devrine geçilmiş ve para tarihinin son safhasında ise banknot rejiminden kağıt para rejimine varılmıştır.¹⁰²

İslam geldiği dönemde para tarihinin altın ve gümüş aşaması yaşanmaktaydı.

Cahiliyyet döneminde Arapların millî denebilecek kendilerine mahsus bir paraları yoktu. Arabistan’da komşu devletlerin paraları geçer bunlar da tartı ile alınıp-verilirdi. Hicaz’da en çok geçerli olan paralar, Bizans dinarları ve İran gümüş paralarıydı. Güneyden de az miktarda Himyerî paraları gelirdi. Araplar altın paraya “dinar”, gümüş paraya da “dirhem” derlerdi.¹⁰³

Makrizî’nin verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber, Cahiliyyet devrinde tedavülde olan paralara hiçbir müdahalede bulunmamıştır. İslam’ın getirdiği malî sorumluluklar o dönemin teamüllerine uyularak hayata geçirilmiştir. Hz. Ebubekir, Hz. Peygamber’in bu uygulamasını değiştirmemiş, Hz. Ömer’in ilk dönemlerinde de uygulama böylece devam etmiştir.¹⁰⁴

¹⁰²--Hiç, Muharrem, Para Teorisi, İst., 1973, s. 2-4.

¹⁰³--Konyalı, İbrahim Hakkı’nın Makrizî’nin Nukûdü’l-Kadîme adlı eserinin çevirisine eklediği notlar bölümünden, s. 69.

¹⁰⁴--Makrizî, Ebu’l-Abbas Takiyyüddin Ahmet b. Ali b. Abdulkadir, Eski ve İslami Paralar, Çev: İ. Hakkı Konyalı, (en-Nukûdü’l-Kadîme ve’l-İslamiyye, İst. 1946, s. 30.

Kaynaklarımızın verdiği bilgilere göre altın para gerek cahiliyye gerekse İslamî dönemlerde değişikliğe uğramamıştır.¹⁰⁵ Gümüş para ise farklı vezinlerde ve farklı isimlerle tedavülde varlığını sürdürmekle birlikte¹⁰⁶ ticaretle meşgul olan ve bu

¹⁰⁵ --Nevevî, VI, 15, Makrizî, s. 28.

¹⁰⁶ -- Kaynaklarımızda ifade edildiğine göre, (Nevevî, VI, 15) o dönemde piyasada tedavülde olan dirhemler, birbirinden farklıydı. Bağlı adıyla anılan dirhem, sekiz dânik, Taberî, dört dânik, Mağribî, üç dânik, Yemenî, bir dânikti. Hz. Ömer, insanların muamelelerinde en çok kullandıkları iki dirhem çeşidi olan Bağliye (sekiz dânik) ve Taberiye (dört dânik) toplayıp ortalamasını aldı ve ortaya altı dânik ağırlığında bir dirhem çıktı. Buna göre her dirhem altı dânik ağırlığına denk düşüyordu. Hz. Ömer'in başlattığı ölçü birimlerindeki birliği sağlama hareketleri ile ilgili olarak Hanefî kaynaklarının verdiği bilgiye göre ise İslam'ın ilk dönemlerinde tedavülde üç çeşit dirhem bulunmaktaydı. Birincisi; on miskal ağırlığında (vezninde) on dirhem. Bu hesaba göre bir dirhem bir miskaldi. İkincisi; Altı miskal ağırlığında on dirhem. Bu hesaba göre de bir dirhem bir miskalin 3/5'ne denkti. Üçüncüsü; Beş miskal ağırlığında on dirhem. Bu itibar ile de bir dirhem bir miskalin yarısına denkti. Asr-ı Saadet, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in ilk dönemlerinde insanlar bu üç nevi dirhemle işlerini görüyorlardı. Fakat aynı anda üç çeşit dirhem bulunması ilişkileri zorlaştırıyordu. Bir ara Hz. Ömer, haracı birinci sınıf dirhem hesabıyla almak istemiş, harac sahipleri de kendisinden bunun hafifletilmesini istemişlerdi. Hz. Ömer de bir heyet oluşturup, bu dirhemlerin birleştirilerek ortalamasının alınmasını, böylece beytü'l-mal ile halk arasında uygun bir ölçünün bulunmasını istedi. Heyet, bu üç çeşit paranın toplamının üçte birini alarak $(10+6+5=21\div 3=7)$ "yedi miskal ağırlığında on dirhem" ölçüsünü ortaya koymuşlardır. (Aynî, Bedruddin Ebu Muhammet Mahmut b. Ahmet, Umdetü'l-Kâr'i, Dımaşk, ts., VIII, 257). Bu duruma göre de her on dirhem, yedi miskale eşittir. (7 miskal= 10 dirhem) Böylece her dirhem 6 dânik, her on dirhem 7 miskal olarak istikrar bulmuştur. Abdülmelik devrinde de bu ölçüler esas alınarak ilk İslam sikkesi basılmıştır. İbn Haldun, (İbn Haldun, Abdurrahman Ebu Zeyd Veliyyüddin, Mukaddime, Çev: Süleyman Uludağ, İst., 1988, I, 668- 669) şerî dirhemlerin takdiri ve tespitinin, Abdülmelik'in basım işiyle mi ortaya çıktığı konusunda bilginlerin ihtilaf ettiğini zikretmektedir. İbn Haldun, bazı bilginlerin bu görüşleri kabul ettiğini, ancak sonraki muhakkık alimlerin bu fikre karşı çıktıklarını ifade etmektedir. Zira bu görüşün kabul edilmesi halinde zekat, nikah, dinî cezalar ve diğer hükümlerle ilgili olan dinar ve dirhem (miktar ve vezin itibarıyla) sahabe ve ondan sonraki dönemde meçhul kalmış olması lazım gelir. İbn Haldun bu konuda doğru olanın, dinar ve dirhem o dönemde miktar itibarıyla yani nazarî değer olarak zihnen malum olduğunu söylemektedir. Nitekim o dönemde dinar ve dirheme dayanan hukukla alakalı hükümler tatbik edilmekte idi. Fakat bu dinar ve dirhemlerin miktarları hariçte gayr-i muşahhas idi yani tek tek tespit edilmemişti. Zamanla İslamiyet yayıldı, devletin sınırları genişledi ve devlet büyüdü. Şartlar dinar ve dirhemlerin miktar ve vezin itibarıyla muşahhas hale getirilmesini gerektirdi. Bundan maksat da halkın muamelelerini kolaylaştırmaktı. Bu durumda Abdülmelik, zihnen bilinen dinar ve

konuda engin bir tecrübeye sahip bulunan Kureyş kabilesi her 10 dirhemi 7 misgal ağırlığında olan dirhemleri muteber dirhem olarak kabul etmişlerdir.¹⁰⁷ İslam'ın ilk dönemlerden beri de bu ölçü yani 7 miskal ağırlığında 10 dirhem üzerinde icma edilen bir ölçü olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁸ Nitekim o dönemde dinar ve dirheme dayanan hukukla alakalı hükümler tatbik edilmekteydi. Fakat bu ağırlıkta basılmış bir dirhem yoktu.¹⁰⁹

Hiz. Ömer, hilafetinin sonraki dönemlerinde insanların muamelelerini kolaylaştırmak için paralarda birliğı sağlama amacıyla, Hiz. Peygamber döneminde bilinen ve uygulanan fakat basılmamış olan, 7 miskal ağırlığında 10 dirhem ölçüsünü şir'î dirhem vezni olarak tesbit ettirmiş ve bu ölçüye resmiyet kazandırmıştır.

Böylece başlangıçta farklı ölçülerde tedavülde olan dirhemler Hiz. Ömer döneminde istikrar kazanmıştır.¹¹⁰

Para Hiz. Ömer döneminde istikrar bulmuştu. Fakat istikrar bulan bu ölçünün para üzerindeki tatbiki yani bu ölçü esas alınarak ilk İslam sikkesinin basım işi, Abdulmelik b. Mervan dönemine rastlar. Bu döneme kadar İslam dünyasında yabancı ülkelerin paraları geçerliliğinin sürdürmüştür.¹¹¹

Kamil Miras, Makrizî'ye dayanarak bu durumu şöyle özetler: "Divanca kabul edilen bu mikyasın nukûd üzerinde fiilen tatbiki 75 hicrî tarihinde müyesser olmuştur. Bu tarihe kadar divanın bu kararı vezninde bir para darbedilmemiştir. Yine

dirhemlerin miktarını hariçte de teşhis ve tayin etti ve üzerlerine bazı İslamî ibareler ve para ile ilgili bir takım bilgiler nakşederek bastırdı.

Bu bilgilere göre diyebiliriz ki Abdulmelik, bilinen ölçüleri kullanarak müslümanların kendilerine özgü bir para basım işini gerçekleştirmiştir. Yoksa daha önce bilinmeyen bir miktar ve vezin ihdas etmiş değildir. Nitekim İbn Haldun, (s. 668) İslamın başlangıcından beri şerî on dirhem in yedi miskal ağırlığında, bir ükiyenin kırk dirhem, bir şerî dirhem in 6 dânik olduğu konusunda icma olduğunu nakletmektedir.

¹⁰⁷--Erkal, Mehmet "İslamın İlk Devirlerinde Para Ve Zekat Nisabının Hesaplanması", M.Ü. İ.F. Dergisi, Sayı, 3, 1985, s. 87.

¹⁰⁸--İbn Haldun. I. 668.

¹⁰⁹--İbn Haldun. I. 669.

¹¹⁰--İbn Haldun. I. 666.

¹¹¹--Makrizî, s. 34 v.d.

İslam aleminde İranîlerin kisrevî dirhemleri tedavül etmiştir... Hz. Ömer, Osman, Ali, Muaviye, Abdullah b. Zübeyr zamanlarında bazı valiler tarafından kesilen dirhemler de hep bu tarz-ı kisrevîde ve aynı muhtelif vezin ve vasıfta idi.”¹¹² Bu duruma göre “devlet menşûriyle tedavüle konulan ilk islam sikkesi (75) tarihinde basılan paradır.”¹¹³ Bu tarihten önce bazı valiler tarafından basılmış olan paralar “bunlar da devletin kendi sikkesi değillerdi, belki İran ve Rum paralarının kenarlarına bazı valilerin İslamî bir alâmet koymasından ibarettir.”¹¹⁴

Bu verilere göre yabancı paraların kaldırılıp müslümanların kendi paralarının piyasaya hakim olduğu dönem Abdulmelik dönemidir.

İlk dönemlerde dinar ve dirhemlerin ağırlık ve kıymetlerini tayin etmek, sürekli onları muhafaza ve kontrol etmek için sabit, değişmeyen bir ölçüye ihtiyaç duyuldu. Abdulmelik döneminde İslam sikkesi basıldığı sırada bu ihtiyaç da dikkate alınarak camdan yapılmış senceler imal edildi. Bu senceler dinar ve dirheme mahsus olup üzerlerinde basım tarihi, ağırlığı ve basanların isimlerinin yer aldığı bazı muhtelif ibareler vardı ve bunlar sikke ve paraya benzemektedir.¹¹⁵

Para basımının yapıldığı dönemlerde dinar ve dirhem ayarları üzerinde itina ile durulmuş, konuyla bizzat halifeler ilgilenmişlerdir. Bu durum Harun Reşit dönemine kadar devam etmiş ve Harun Reşit sikkelerin ayarlarına bizzat bakmayı terk eden ilk halife olmuştur.¹¹⁶ Ancak ne yazık ki bu itina çok fazla devam etmemiş asr-ı saadetten beri bir dinarın on dirhem kıymetinde¹¹⁷ olduğu şeklindeki ayar, zamanla dirhem aleyhine bozulmaya başlamıştır. Hatta bu ayar o kadar bozulmuştur ki Hakim biemrillah döneminde h.339 yılında bir dinar 34 dirheme

¹¹²--Miras, Kamil Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrîdi Sarîh Tercemesi ve Şerhi, Ankara, ts., V, 42, (1 no'lu dipnot)

¹¹³--Miras, V, 45.

¹¹⁴--Miras, V, 45.

¹¹⁵--Miras, V, 69.

¹¹⁶--Makrizî, s. 47.

¹¹⁷--“Bir dinarın on dirhem kıymetinde olduğu” bir çok rivayette ifade edilmektedir. Örneğin; Zeyd b Sabit'ten rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber, “her sâime attâ bir dinar veya on dirhem vardır” buyurmaktadır. Merğînanî, I, 100.

kadar fırlamıştır. Halk müthiş bir sıkıntıya düşmüş, yönetim çözüm bulabilmek için yeni dirhemler basmaya mecbur kalmıştır. Beytül-maldan 20 sandık yeni dirhem sarraflara dağıtılmış ve bir emirname ile eski dirhemler toplatılıp halkın onlarla alış-veriş yapması yasaklanmıştır. Uygulamaya konulan bu yeni para politikasında ise bir dinar on sekiz dirheme denk tutulmuştur.¹¹⁸

1.2.1.2. İtibarî Paralar:

İslam hukukçuları para denince bunun hakikî mânâsıyla altın ve gümüşü ve bunlardan kesilmiş dinar ve dirhemi kastederler. Bu iki maden dışında herhangi bir madenden kesilmiş “fûlûsü” ise teşbih yoluyla para kabul ederler. Gerek İslam’dan önce gerekse sonra insanlığının para olarak kullandığı en değerli maden altın ve gümüşdür. Altın ve gümüş tedavülde olduğu halde alış verişteki kûsûrâtı karşılamak üzere değeri düşük paralara ihtiyaç duyulmuştur. Dinar ve dirhemlerin İslamî bir tarzda basıldığı Abdülmelik devrinde bu ihtiyacı karşılamak üzere bakırdan küçük paralar kesilerek düşük değerde paralar (fels) elde edilmiştir.

Felslerin hakikî bir kıymeti yoktu, bunlar “itibarî bir kıymete” sahiptiler yani satın alma gücünü kendisini basan ve tedavüle çıkaran otoriteden/ devletten alıyorlardı. Piyasada geçerliliğini sürdüren ancak hakkında herhangi bir nass olmayan bu yeni madenî paralar, hukukçuların ilgilendiği konular arasına girmekte gecikmedi.

Hukukçular problemi çözmek için hakkında nass olan altın ve gümüşe kıyasa başvurmuşlardır. Şöyle ki, kendisine kıyas edilen altın ve gümüş hakkındaki zekat hükmü, bu iki madenin bir mübadele vasıtası veya bir değer ölçüsü (semen) olmasından mıdır, yoksa aynından yani zâtî kıymetinden midir? Hukukçuların ihtilafı bu nokta etrafında toplanmaktadır. Hanefî doktrinine göre, altın ve gümüşün zekata tabi olması hükmünün illeti, bu iki madenin bir mübadele vasıtası olması veya malî bir değer ölçüsü olma vasfıdır. Dolayısıyla Hanefî hukukçular tedavülde bulunan felsleri, bu illete binaen altın ve gümüşe kıyas ederek, zekata tabi mallardan telakki

¹¹⁸ --Makrizî, s. 56-57.

etmişlerdir.¹¹⁹ Şafîilerin bu konudaki içtihadı esas itibarıyla Hanefîilerin görüşüne muvafıktır.¹²⁰ Malikîilerin bu konudaki içtihadı ise menfidir.¹²¹

Para tarihinin en son halkası olan ve bu gün bütün ülkelerde tedavülde bulunan kağıt paranın durumuna gelince, Miras bu konuda şöyle demektedir. İlk bakışta kağıt paraları, felsler gibi saymak imkansız gibi görünüyor. Zira felslerin az da olsa zâtî bir kıymeti vardır. Buradan hareketle felslerin, bu itibarla altın ve gümüşe hamledilip zekata tabi olduğu zannedilerek, kağıt para ile arasında bir fark görülebilir. Oysa bu farkın paranın kıymeti üzerinde bir etkisi yoktur. Çünkü paranın rayiç kıymetini milletin umumî iradesi tayin eder. Bu itibarla onun zâtî değerinin itibarî değeri üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Dolayısıyla Hanefîi bilginlerin içtihadına göre felslerin para olarak zekata tabi oldukları gibi kağıt paralar da aynı şekilde kıymetleri üzerinden zekata tabi olur.¹²²

Para teorisyenleri paranın fonksiyonunu genel olarak; “mübadele vasıtası olması”, “kıymet/değer ölçüsü olması” ve “tasarruf aracı” olarak açıklamaktadırlar.¹²³ Gelinen noktada kağıt paralar, daha önce para olarak kullanılan altın ve gümüşün görevlerini üstlenmişlerdir. “Dinar ve dirhemde zekat hükmünün illeti, semeniyet (değer ölçüsü olma/ para olma) ise, kağıt parada da aynı illet bulunmaktadır.”¹²⁴ O halde kağıt paraların zekata tabi olması gerekmektedir.

1.2.1.3. Altın ve Gümüş:

Altın ve gümüşün para olarak kullanımı Araplar arasında iki şekilde cereyan etmekteydi.

Miktarı ölçü ile tespit edilmiş olan dinar ve dirhemler tedavülde “sayı” ile, ağırlıkları standart bir şekilde tek tek tespit edilmemiş paralar ise “tartı” ile muamele

¹¹⁹--Miras, V, 73-77.

¹²⁰--Miras, V, 76.

¹²¹--Miras, V, 74.

¹²²--Miras, V, 78-79.

¹²³--Hiç, s. 1.

¹²⁴--Komisyon, İbadet ve Müessese Olarak Zekat, İst., 1984, s. 71.

görmekteydi.¹²⁵ Hal böyle olmakla birlikte Araplar özellikle Mekkeliler, adet üzere tartı ile alış-veriş yapmaktaydılar.¹²⁶ Dolayısıyla mübadele vasıtası olması bakımından nakit veya külçe altın ve gümüş aynı hükme tabi olacaktır.

Kur'an'da, altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanlar için şiddetli bir azabın olduğu¹²⁷ bildirilmekle birlikte "nisabı" hakkında herhangi bir açıklama mevcut değildir.

Bu iki servetin nisabı hakkındaki bilgiler tamamen hadis kaynaklıdır. Gümüş paranın nisabı, altına göre daha kesindir.

Hadis kaynakları Ebu Said el-Hudri'nin Hz. Peygamberden rivayet ettiği şu hadisi naklederler; "...Beş ûkiyeden azında zekat yoktur."¹²⁸

Cabir b. Abdillâh'ın Hz. Peygamberden rivayet ettiği aynı hadisin bir başka varyantında ise "gümüş" lafzı açık bir şekilde ifade edilmektedir. "Gümüşten beş ûkiyeden azında zekat yoktur."¹²⁹

Her iki hadiste de geçen ûkiye, Arapların kullanmış oldukları bir ağırlık ölçüsüdür. Ve bir ûkiyenin "kırk dirhem" olduğunda bütün bilginlerin ittifakı vardır.¹³⁰ Dirhem ise hem bir ağırlık ölçüsü hem de gümüş para birimidir.¹³¹ İkinci hadiste geçen ve "gümüş" olarak tercüme ettiğimiz "verik" kelimesi sözlükte basılmış veya basılmamış gümüş¹³² anlamında kullanılmaktadır.

Bu duruma göre "beş ûkiye iki yüz dirhem" eder ki gümüşün nisabı da budur. Bu konuda bilginler arasında hiçbir ihtilaf yoktur.

¹²⁵--İbn Haldun, I, 663.

¹²⁶-- Makrizî, s. 27; İbn Haldun, I, 666.

¹²⁷--Tevbe, 9/ 34.

¹²⁸-- Buhârî, Zekat, 42; Müslim, Ebu'l-Hüseyni Müslim b el- Haccâc, Sahîh-i Müslim, Beyrut, ts., Zekat, 1; Malik b. Enes, el-Muvatta, b.y.y., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts., Zekat, 1; Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünenü Ebi Davut, b.y.y., Daru İhyai's-Sünneti'in-Nebeviyye ts., Zekat, 1.

¹²⁹--Müslim, Zekat, 1

¹³⁰--İbn Kudâme, II, 597; Nevevî, VI, 5; Aynî, VIII, 257.

¹³¹--Sahillioğlu, Halil, "Dirhem" md. D.İ.A. İst., 1994, IX, 368- 369.

¹³²-- Mu'cemu'l- Vasit. s. 1027.

Altının nisabına gelince, bilgilerin bu konudaki ihtilaflarına geçmeden önce altın hakkında gelen birkaç rivayeti zikredelim.

Muhammet b. Abdurrahman el-Ensari'nin bildirdiğine göre, Hz Peygamber ve Hz. Ömer'in zekat mektuplarında şunlar yazılıdır: "Altın yirmi dinara ulaşmadıkça ona bir şey gerekmez. Eğer bu miktara ulaşırsa ona yarım dinar zekat düşer..."¹³³

Hz. Ali'den gelen bir rivayet göre, "her yirmi dinarda yarım dinar, her kırk dinarda da bir dinar zekat vardır..."¹³⁴

Amr b. Şuayb'ın dedesi Hz. Peygamberden şöyle nakletmektedir: "Yirmi miskalden az altında ve iki yüz dirhemden az gümüşte zekat yoktur."¹³⁵ İbn Hacer bu hadisin isnadının zayıf olduğunu bildirmektedir.¹³⁶

Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadise göre, "İki yüz dirhem olup da üzerinden bir yıl geçince beş dirhem zekat gerekir. Yirmi dinara ulaşmadıkça altından zekat gerekmez. Yirmi dinarın olup da üzerinden bir yıl geçince yarım dinar zekat gerekir."¹³⁷

Hukuk bilgilerinin çoğunluğu altının nisabının 20 miskal olduğu kanaatindedirler.¹³⁸

Hasan-ı Basri'ye göre ise, altının nisabı kırk dinardır.¹³⁹ İbn Hazm, altına kırk dinarda zekat düştüğü konusunda kesin bir icmâ' olduğunu, bu miktardan azında ise Kur'an, sahih sünnet ve icmadan herhangi bir delil olmadığı gerekçesiyle Hasan-ı

¹³³--Ebu Ubeyd, Kasım b. Sellam, el-Emvâl, Beyrut, 1975, s. 500, No: 1106.

¹³⁴--Ebu Ubeyd, s. 500, No: 1107.

¹³⁵--Ebu Ubeyd, 501, No: 1113; Darekutni, Zekat, 2.

¹³⁶--İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Ahmet b. Ali el- Askalanî, Telhîsu'l-Habîr Fî Tahrîci Ehadisi'r-Rafii'l-Kebîr, Hicaz, 1964, II, 173.

¹³⁷--Ebu Davut, Zekat, 4.

¹³⁸--İbn Hazm, Ebu Muhammet Ali b. Ahmet b Sait, el-Muhallâ. Mısır, 1968, VI, 78-79; İbn Kudame, II, 599; Aynî, VIII, 259.

¹³⁹--Şevkânî, IV, 454.

Basri'yle aynı kanaati paylaşarak altının nisabının kırk dinar olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁰

Ata, Tavus, Zührî, Süleyman b. Harb ve Ebu Eyyup es-Suhtiyânî'ye göre ise, altının nisabı gümüşe göre belirlenir. Dolayısıyla altının kıymeti, iki yüz dirhem gümüş kıymetine ulaşırsa zekat gerekir, ulaşmazsa gerekmez.¹⁴¹

Kadı İyâd, bazı selef imamlarından altının nisabının gümüşe göre belirlendiğini nakletmektedir. Dolayısıyla iki yüz dirhem kıymetinde olan altına, yirmi miskalden az olsa da zekat gerekir. Bununla birlikte yirmi miskal ağırlığında olup kıymeti iki yüz dirhem olmayan altına zekat gerekmez.¹⁴²

İbn Rüşd, bu ihtilafın sebebini Hz Peygamberden altının nisabı hakkında sübut bulmuş bir bilginin bulunmadığına bağlamaktadır.¹⁴³

İbn Abdilber de şöyle demektedir: "Altının zekatı hakkında Hz. Peygamberden sağlam bir bilgi sabit değildir..."¹⁴⁴

İmam Şâfiî ise "er-Risâle" de şöyle demektedir: " Hz. Peygamber, gümüşten zekat almasını emretmiştir. Kendisinden sonra müslümanlar, altından da zekat almışlardır. Onlar bunu, ya Hz. Peygamberden bize ulaşmamış olan bir habere dayanarak, ya da altını gümüşe kıyas ederek yapmışlardır. Çünkü onlar altın ve gümüşü, halkın nakit olarak biriktirdiklerini görmüşler, hem İslam'dan önce hem de İslam'dan sonra bütün memleketlerde bunların alış-veriş konusu olan şeylerde para olarak verilmesine müsaade etmişlerdir."¹⁴⁵

Altının nisabı hakkında yukarıda bazılarını zikrettiğimiz hadisler, değişik açılardan tenkide uğramış olsalar da hadislerde ifade edilen miktar yani yirmi miskal

¹⁴⁰--İbn Hazm, VI, 89.

¹⁴¹--İbn Kudame, II, 599.

¹⁴²--Aynî, VIII, 259.

¹⁴³--İbn Rüşd, I, 234.

¹⁴⁴--İbn Hacer, Telhîs, II, 174.

¹⁴⁵--Şâfiî, Muhammet b. İdris, er-Risâle, Çev: Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan, er-Risâle/ İslam Hukukunun Kaynakları, Ankara, 1996, s. 113.

bilginlerin çoğunluğu tarafında altının nisabı olarak kabul edilmiş ve uygulama hep bu istikamette devam edegelmiştir.

Kardavî, cumhurun görüşünü üç şeyin kuvvetlendirdiğini açıklamaktadır. Birincisi; tenkitten kurtulamayan ancak birbirini pekiştiren hadisler.¹⁴⁶ İkincisi, Tarihen sabit olduğu üzere Hz. Peygamber döneminde bir dinarın on dirhem ile bozulması. Üçüncüsü ise, Sahabeden itibaren Hasan-ı Basrî'nin katılmamasına rağmen onun devrinden sonrasına kadar uygulamanın hep böyle olması ve icmâ oluşması. Zira Hasan-ı Basrî'den yapılan başka bir rivayette de onun cumhura katıldığı ifade edilmektedir.¹⁴⁷

Hasan-ı Basrî'nin cumhura katıldığı ve altının nisabında kendisine itibar edildiği yönündeki rivayeti, Şevkanî nakletmektedir.¹⁴⁸

Biz de altının nisabında cumhurun görüşüne uyup bu görüşü esas alacağız.

Gümüşün nisabı iki yüz dirhem, altının nisabı da yirmi miskal olduğuna göre her ikisinin de nisbetleri, kırkta bir yani %2,5'tur.¹⁴⁹ Nitekim Hz. Peygamberden gelen rivayetler altın ve gümüşün nisbetlerinin %2,5 olduğunu ortaya koymaktadır. "Gümüşte kırkta bir (1/40) zekat vardır."¹⁵⁰ Hz. Ali'den gelen bir diğer hadiste ise, "Yüz doksan dirhemde bir şey yoktur. İki yüz dirheme ulaşınca her kırk dirhemden bir dirhem olmak üzere beş dirhem getirin"¹⁵¹ Altının nisabı konusunda Hz. Ali'den gelen "Her yirmi dinarda yarım dinar, her kırk dinarda da bir dinar zekat vardır..."¹⁵² rivayeti altındaki nisbetin kırkta bir (1/40) yani %2,5 olduğunu göstermektedir.

Netice olarak o dönemdeki ölçü birimleriyle gümüşün nisabı 200 dirhem, altının nisabı ise 20 miskal olup her ikisinin nisbetleri ise kırkta bir (1/40) yani %2,5'tur.

¹⁴⁶--Bu hadislerin bir kısmını yukarıda zikrettik, bkz. Tez Metni, s. 27.

¹⁴⁷--Kardavî, I, 258-259.

¹⁴⁸--Şevkânî, IV, 454.

¹⁴⁹--İbn Kudame, II, 600.

¹⁵⁰--Ebu Ubeyd, s. 501, No: 1112.

¹⁵¹--Tirmizî, Zekat, 3.

¹⁵²--Ebu Ubeyd, s. 500, No: 1107.

Bu gün kullandığımız ölçü ve tartı birimlerine geçmeden önce insanlar çeşitli ölçü birimleri için yabancı hardal tanesi, keçi boynuzu, arpa veya buğday tanesi gibi tarım ürünleri ve insan vücudunun bazı organlarından; zira', kadem, kulaç vb. yararlanmışlardır.¹⁵³

Hız. Peygamber döneminde de Araplar çeşitli ölçü ve tartılar kullanmışlardır. Hız. Peygamber ölçü ve tartı birliğini sağlamak için tartıda Mekke halkının tartısını, ölçekte ise Medine halkının ölçeğinin esas alınması¹⁵⁴ gerektiğini ifade etmiştir. Mekkeliler, ticaretle uğraştıklarından dolayı miskal, dirhem, ũkiye, v.b tartılar kullanmaktaydılar. Bundan dolayı da tartıları daha iyi biliyorlardı ve bu konuda daha güvenilir ve daha dikkatli idiler, Medineliler ise tarım ve meyvecilikle uğraştıklarından sa', vesk, müd gibi ölçeklerle işlem yapmaktaydılar. Bu konuda da onlar çok daha dikkatli ve güvenilir idiler. Bu yüzden Hız. Peygamber, her bir ölçüyü daha iyi kullanan ve bilenlerin kullandıkları ölçülerin esas alınmasını emretmiştir.¹⁵⁵

O dönemde kullanılan ölçü ve tartı birimleri¹⁵⁶ çok farklı olduğundan Hız. Peygamber, ölçü birliğinin sağlanması açısından böyle bir uygulama başlatmıştır.

Para olarak kullanılan dinar ve dirhemlerin ağırlıkları kaynaklarımızda arpa, buğday gibi hububat maddeleri ile ifade edildiğinden¹⁵⁷ günümüz ölçü birimlerine dönüştürülürken ufak bazı farklılıklar meydana gelmiştir.

Ancak bu gün artık Abdulmelik zamanında basılmış olan ve müzelerde saklı bulunan dinar ve dirhemler, para bilimcileri tarafından hassas tartı birimleriyle tartılmış ve gramajı tespit edilmiştir. Buna göre, Abdulmelik zamanında basılmış

¹⁵³-- Sahillioğlu, Halil, "dirhem mad", D.İ.A. s. 369.

¹⁵⁴--İbn Hacer, Telhıs, II, 175.

¹⁵⁵--Kardavı, II, 264; el-Benná, Ebu'l-Ulá, Muhammet "Esrarüş-Şeriatı'l-İslamiyye Fı Takdır-i Ensıbeti'z-Zekat ve Sáiri's-Sıfáti's-Şer'iyye" Mecelletü'l-Ezher, Sayı. 11-12, Kahire, 1955, s. 681.

¹⁵⁶--Makrizi'nin verdiği bilgiye göre Araplar arasında kullanılan tartılar şunlardır: ũkiye: Kırk dirhem. Rutl: On iki ũkiye. Neşş: Yarım ũkiye. Çekirdek: Beş dirhem. Dânik (Arapça'da dânek, dânik, dânak, Farsça' da dank, denk şeklinde teleffuz edilir.): kabuğu soyulmamış, fakat her iki taraftaki uçları kesilmiş orta cins sekiz arpa ile bir arpanın beşte birine (1/5) müsavidir. İslam Ansiklobedisi dânek maddesinde ise bir dinarın altı dânek olduğu ifade edilmektedir. Buna göre bir dânek, bir dinarın altıda biridir. (1/6), (s. 27).

¹⁵⁷--Bkz. Nevevı. VI, 16; Makrizi, s. 28.

olan bir dinarın ağırlığı, 4.25 gr, bir dirhemin ağırlığı ise, 2.97 gr'dır.¹⁵⁸ Kaynaklarımız, Abdülmelik'in daha önce bilinen uygulanan ve istikrar bulan dinar ve dirhemlerin ayarına dokunmadan basım işini gerçekleştirdiğini nakleder.¹⁵⁹ Yine altın paranın gerek cahiliyyet gerekse İslamî dönemlerde değişikliğe uğramadığı nakledilir.¹⁶⁰ Bununla birlikte dirhemin ağırlığı hakkında ihtilaf edilmiştir. Fakat dinarın ağırlığı kesin bir şekilde bilindiğinden dirhemin ağırlığı da kolay bir şekilde tespit edilir. Zira her on dirhemin yedi miskale eşit olduğu bütün bilginlerin ittifak ettiği bir konudur. Bu duruma göre bir dirhemin ağırlığı: $7 \times 4.25 \div 10 = 2.975 \text{ gr}$ 'dır.

Netice olarak altın ve gümüşün bu günkü ölçü birimleriyle karşılığı:

Altın: $4.25 \times 20 = 85 \text{ gr}$.

Gümüş: $2.975 \times 200 = 595 \text{ gr}$.

1.2.1.3.1. Nisabı Aşan Kısımda Zekat

Belirtilen nisabları aşan kısımda yeni bir nisaba itibar edilecek mi? Başka bir ifadeyle nisabı aşan kısımda zekat hangi oran dikkate alınarak verilecektir?

Bu konuda bilginler arasında iki yaklaşım mevcuttur. İmam Malik, İmam Şâfiî, Ebu Yusuf, İmam Muhammet, Ahmet b. Hanbel ve bunların dışındaki bilginlerin çoğunluğuna göre nisabı aşan kısım az olsun çok olsun zekata tabidir.¹⁶¹

Bu bilginler Hz. Peygamberin şu hadisine dayanmaktadırlar: “İki yüz dirhemin olup üzerinden bir yıl geçince beş dirhem zekat verilir. Yirmi dinara ulaşmadıkça altından zekat vermek gerekmez. Yirmi dinarın olup da üzerinden bir yıl geçince yarım dinar zekat gerekir. Asgarî dereceyi aşan miktar, tespit edilen ölçülere göre zekata tabidir.” Râvi, bu son cümleyi – rivayet ettiği- “Hz. Ali mi söyledi yoksa Hz. Peygamberden mi rivayet etti bilmiyorum” demektedir.¹⁶²

¹⁵⁸ --Sahillioğlu, Halil, “dinar md.”, D.İ.A, s. 353, Kardavî. I. 268- 270.

¹⁵⁹ --Bkz. İbn Haldun, I, 668- 669; Miras, V, 49-50.

¹⁶⁰ --Nevevî, VI, 15.

¹⁶¹ --Serahsi. II, 189-190; İbn Rüşd, I, 235; İbn Kudame, II, 601; Aynî, VIII, 259.

¹⁶² --Ebu Davud, Zekat, 4.

Cumhur hadisin bu son cümlesine dayanarak nisabı aşan kısmın az olsun çok olsun zekata tabi olacağı yönünde kanaat belirtmektedir. Bununla birlikte cumhur bu konuda altın ve gümüşü tarım ürünlerine kıyas etmektedirler.¹⁶³

Said b. Müseyyeb, Ata, Tavus, Şa'bi, Mekhul, Zührî, ve Ebu Hanife'ye göre, nisabı aşan kısımda, dirhemlerde kırk dirheme, dinarlarda da dört dinara ulaşmadıkça her hangi bir şey yoktur.¹⁶⁴ Bu bilginler de Hz. Peygamberin Muaz'a söylediği şu hadise dayanmaktadırlar. "Küsürattan bir şey alma. İki yüz dirheme ulaşınca beş dirhem al. Bu miktarı aşan kısım kırk dirheme ulaşmadıkça bir şey alma. Kırk dirheme ulaşınca bir dirhem al."¹⁶⁵ Bu bilginler aynı zamanda altın ve gümüşü bu konuda hayvanlara kıyas ederek bu sonuca varmışlardır.

Ebu Ubeyd, Hz. Peygamberin beş ükiye azında zekat yoktur" hadisine dayanarak, bu miktardan sonrasının az olsun çok olsun zekata tabi olacağını, çünkü bu miktardan sonrası için herhangi bir ölçü zikredilmediğini söylemektedir. Oysa hayvanlarda asgarî sınır tespit edildikten sonra bu sınırı aşan kısımda yeni ölçüler konmuştur. Beş deve de bir koyun, on deve de iki koyun gibi. Böylece hayvanların zekatında belli dereceler konmuş ve bu dereceler arası muaf tutulmuştur. Oysa paralarda durum böyle değildir.¹⁶⁶

1.2.1.3.2. Ortaklık Durumunda Nisab

Altın veya gümüşün yani paranın iki kişi arasında ortak olması durumunda nisab nasıl değerlendirilecektir? Tek tek ortakların nisabı mı yoksa bütün ortakların hisselerinin toplamı mı dikkate alınacaktır?

İmam Malik ve Ebu Hanife'ye göre, her bir ortağın hissesinin nisaba ulaşması gerekir. Bütün hisselerin toplamının nisaba ulaşması zekat için yeterli değildir. Buna

¹⁶³ --İbn Kudame, II, 602.

¹⁶⁴ --Serahsî, II, 189- 190; İbn Rüşd, I, 235; İbn Kudame, II, 601; Aynî, VIII, 259.

¹⁶⁵ --Darekütî, Zekat, 3.

¹⁶⁶ --Ebu Ubeyd, s. 519, No: 1177.

göre her bir ortağın hissesi nisaba ulaşırsa zekat gerekir, ulaşmazsa gerekmez. Hisselerin toplamının nisaba ulaşması dikkate alınmaz.¹⁶⁷ Malik, Muvattada bu kanaatini Hz. Peygamberin “Beş ükiye azında zekat yoktur” hadisine dayandırmaktadır.¹⁶⁸

İmam Şâfiî’ye göre ise, ortak olan servetin tamamı tek bir şahsa aitmiş gibi kabul edilir ve hisselerin toplamının nisaba ulaşması zekat için yeterlidir.¹⁶⁹ Bu duruma göre, İmam Şâfiî, ortakların her birinin hissesini değil, bütün hisselerin toplamını Nisab için yeterli saymaktadır. Toplam hisse nisaba ulaşırsa zekat gerekir, ulaşmazsa gerekmez.

İmam Şâfiî’nin bu görüşü, günümüz şirketleri göz önünde bulundurulduğunda tercihe şayan olduğu ortaya çıkacaktır.

1.2.1.4. Süs Eşyası:

Altın ve gümüşten eşya edinmek ve bunu kullanmak, kadın-erkek bütün herkese yasaktır. Ancak İmam Şâfiî, nasların sadece kullanımını yasakladığından hareketle, “eşyada asıl olan ibahadır” kuralına dayanarak bu iki madenden eşya edinilebileceğini söylemektedir. Bu, İmam Şâfiî’nin bu konudaki iki kavlimden biridir. Altın ve gümüşten ev eşyası yapmak herhangi bir ihtiyaç gereği olmayıp lüks ve israfa götürdüğü için yasaklığı gerekecektir. Bundan dolayı bu çeşit eşyaların zekata tabi olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş birliği vardır.¹⁷⁰

Kılıç kabzası, kuşak, gibi kullanımının mübah olduğu süs eşyaları cumhura göre zekata tabi değildir. Zira bunlar çalıştırılan hayvan yahut kullanılan elbise gibidir.¹⁷¹ Hanefî bilginlere göre ise, bu durumda kullanılan süs eşyaları da zekata tabidir.¹⁷²

¹⁶⁷--Malik, el-Muvatta, Zekat, 2; Kâsânî, II, 16.

¹⁶⁸--Malik, el-Muvatta, Zekat, 2.

¹⁶⁹--İbn Rüşd, I, 236.

¹⁷⁰--İbn Kudame, II, 610- 611.

¹⁷¹--İbn Kudame, II, 609.

¹⁷²--Kâsânî, II, 17.

Altın ve gümüşten yapılmış süs eşyalarında /sanat eserlerinde tartıya mı yoksa sanatsal değere mi itibar edileceği tartışmalıdır. Bazı bilginler, “Beş ûkiye gümüşten azında zekat yoktur”¹⁷³ hadisini dikkate alarak tartıyı esas almışlardır. Bu duruma göre eğer bu nisaba ulaşırsa (200 dirhem/20 miskal) zekat gerekir, ulaşmazsa gerekmez. Hanbelilerden İbn Akil ise, bu konuda kıymete itibar edilmesi gerektiği kanaatindedir. O’na göre tartı ondokuz miskal (yaklaşık 81gr) olup, sanatsal değerinden ötürü yirmi miskal eden bir süs eşyası /sanat eserine zekat gerekir.¹⁷⁴

Kadınların kullandıkları lü’lü, zeberced, yakut, mercan ve denizden çıkarılan diğer süs eşyaları zekata tabi değildir.¹⁷⁵ Çünkü bunlar gelişen mal olmayıp kadınlar için mubah kılınan süs eşyalarıdır. Şia’dan bazı imamın dışında kimse bu görüşe muhalefet etmemiştir.¹⁷⁶

Kadınların kullandıkları altın ve gümüş takılara gelince, bilginler arasında bu konuda temelde iki yaklaşım mevcuttur.

Birinci yaklaşıma göre: Bunlar zekata tabi değildir. İbn Ömer, Cabir, Enes, Âişe, Esmâ, Şa’bi, Katade, Ebu Ubeyd, Ebu Sevr gibi bilginler, doktriner anlamda ise Şafiî, Hanbelî ve Malikî doktrinleri bu kanaattedirler.¹⁷⁷

Bu görüş sahipleri Cabir’in Hz. Peygamberden rivayet ettiği “Süs eşyasında zekat yoktur.”¹⁷⁸ hadisini delil göstermektedirler.

Mücahidden gelen bir rivayete göre Şa’bi şöyle demektedir: “Süs eşyası başkasına ariyet olarak verildiği ve takıldığı takdirde ona zekat düşmez.”¹⁷⁹

Şa’bî’den gelen bir başka rivayet ise şöyledir: “Süs eşyasının zekatı, ariyet olarak verilmesidir.”¹⁸⁰ Katade’nin de şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Deniliyor ki süs eşyasının zekatı ariyet olarak verilmesidir.”¹⁸¹

¹⁷³-- Buhârî, Zekat 42; Müslim, Zekat, I; Malik, el-Muvatta, Zekat, I; Ebu Davud, Zekat, I

¹⁷⁴--İbn Kudame, II, 608.

¹⁷⁵--Şafi, el-Ümm, I, 45; Malik, el-Muvatta, 5.

¹⁷⁶--Kardavî, I, 293.

¹⁷⁷--Malik, el-Müdevvene, I, 245; Şafi, el-Ümm, I, 45; İbn Kudame, I, 603.

¹⁷⁸--Darekutnî, Zekat, 9; İbn Hacer, Telhis, II, 176.

¹⁷⁹--Ebu Ubeyd, s. 541. No: 1286.

¹⁸⁰--Ebu Ubeyd, s. 541, No: 1285.

Malik b. Enes ise şöyle demektedir: “Faydalanılan ve takılan süs eşyası zekata tabi değildir. Zira o şahsî eşya mesabesindedir. Eğer takılmıyorsa kırık veya işlenmemiş durumda ise zekata tabidir.”¹⁸²

Süs eşyasının zekata tabi olmadığını düşünen bu bilginler, süs eşyasının bir ihtiyacı karşıladığını düşünmektedirler. Zira kadınlar için süslenme bir ihtiyaçtır. Süs eşyası da onların bu süslenme, güzel görünme ihtiyacını karşıladığından dolayı onların nazarında “şahsî eşya” mesabesindedir.¹⁸³

İkinci yaklaşıma göre ise; kadınların takındığı süs eşyası zekata tabidir. Hz. Ömer, İbn Mesut, İbn Abbas, Abdullah b. Amr, Said b. Müseyyeb, Said b. Cübeyr, Ata, Mücahid, Cabir b. Zeyd, İbn Sirin, Meymun b. Mehran, Zührî, Sevrî ve doktriner anlamda Hanefiler bu kanaattedirler.¹⁸⁴

Bu görüş sahipleri Amr b. Şuayb’ın dedesinden rivayet ettiği şu hadisi delil göstermektedirler: Yemenli bir kadın yanında bir kız çocuğu ile beraber Hz. Peygambere geldi. Kızın bileğinde iki tane kalın bilezik vardı. Hz. Peygamber: “Bunların zekatını veriyor musun?” diye sordu. Kadın: “Hayır” cevabını verince, Hz. Peygamber: “Kıyamet günü Allah Teala’nın bunların yerine ateşten iki bilezik takması hoşuna gider mi?” deyince kadın hemen bilezikleri çıkarıp Hz. Peygambere uzatarak: “İkisi de Allah ve Rasûlüne aittir”, dedi.¹⁸⁵

Hız. Ali, bu konuda şöyle demektedir: “Zekatı verildiği takdirde süs eşyasının takılmasında bir beis yoktur.”¹⁸⁶

Ayrıca Hanefî bilginler, altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanlara şiddetli azabı va’deden ayeti¹⁸⁷ delil gösterirler. Zira bu ayetteki vaîd, genel bir hükümdür. Süs eşyası ile diğerleri arasında bir ayırım yapmamıştır.

¹⁸¹ --Ebu Ubeyd, s. 541, No: 1284.

¹⁸² -- Ebu Ubeyd, s. 542, No: 1287.

¹⁸³ -- Ebu Ubeyd, s. 543, No: 1291 vd.; İbn Kudame, II, 606- 611.

¹⁸⁴ --Kâsânî, II, 17; İbn Kudame, II, 60- 606.

¹⁸⁵ -- Nesâî, Zekat, 19; Karşılaştırmalı olarak bkz. Tirmizi, Zekat, 12; Ebu Davud, Zekat, 3.

¹⁸⁶ --Ebu Ubeyd, s. 538, No: 1265, Bu konudaki farklı görüşler için bkz. Ebu Ubeyd, s. 537-554.

¹⁸⁷ --Tevbe, 9/ 34.

“Zekatı verilecek seviyeye gelip de zekatı verilen mal kenz değildir.”¹⁸⁸ hadisi gereğince zekatı verilmeyen süs eşyası kenz kapsamına girer ve ayetteki vaîd bunu da kapsar. Ayrıca süs eşyası aslî ihtiyaçlardan artan bir maldır. Zira onun güzellik ve süslenmek için edinilmesi ihtiyaç fazlası olduğunun delilidir. Dolayısıyla faydalanılan bu nimetin şükrü gerekir ki o da fakirlere haklarını vermektir.¹⁸⁹

Süs eşyasının zekata tabi oluşunu söyleyenlere göre süs eşyasında verilmesi gereken miktar kırkta birdir. (1/40)¹⁹⁰ Bu duruma göre süs eşyasının nisabı yukarıda belirttiğimiz miktarlardır.

İbn Rüşd, süs eşyasındaki bu ihtilafın, bunların faydalanılan eşya ve araçlardan mı yoksa diğer altın ve gümüşler gibi alım satımlarda kullanılan para cinsinden mi olduğu yönündeki ihtilaflarından kaynaklandığını söylemektedir. Esasen her iki taraf da görüşlerine dayanak olarak hadis göstermektedirler. Fakat her iki tarafın gösterdiği hadisler- özellikle de Cabir’in rivayet ettiği hadis- zayıftır. Bundan dolayı ihtilafın gerçek nedeni süs eşyasına farklı bakmalarıdır. Dolayısıyla süs eşyası, faydalanılan diğer eşyalardan sayılır diyenler zekata tabi olmayacağını, para cinsindedir diyenler ise zekata tabi olacağı yönünde kanaat belirtmişlerdir.¹⁹¹

Kanaatimizce bu iki görüşten isabetli olan cumhurun görüşü yani süs eşyasının zekata tabi olmayacağı görüşüdür. Çünkü – görüş sahiplerinin de belirttiği gibi–süs eşyası kadınların yaratılışında mevcut olan süslenme ihtiyacını karşılamaktadır. Bundan dolayı kadınlar nezdinde süs eşyası diğer şahsî eşyaları gibidir.

Ebu Zehra İslam hukukçularının görüşlerinden tercih ettiklerini şöyle özetlemektedir. a) Altın ve gümüşü kâr elde etmek için bekletenlere zekat gerekir. Zira nemalanma için bekletilmektedirler. b) Altın ve gümüş şahsî işlerde kullanılmak amacıyla bulunduruluyorsa zekat gerekir. Kap-kaçak gibi. c) Mutad süs eşyasından öte, büyük bir israfi gerektirecek seviyede olan takılara zekat gerekir. d) İsrafa yer

¹⁸⁸--Ebu Davud. Zekat. 3.

¹⁸⁹--Kâsânî, II, 17.

¹⁹⁰--Kâsânî, II, 18.

¹⁹¹--İbn Rüşd. I, 230.

vermeden, örf'e uygun bir şekilde edinilen kadınların zinetlerine ve erkeğin gümüş yüzüğüne zekat gerekmez¹⁹²

1.2.2. HAYVANLAR:

1.2.2.1. Hayvanlarla ilgili bazı şartlar:

1.2.2.1.1. Sâime Olmak:

Sâime, sevm kökünden türemiş bir kelime olup hukuk literatüründe; "Sütü ve üremesi için senenin çoğunda meralarda, otlatılan hayvanlar"¹⁹³a verilen isimdir.

Hukuk bilginleri bu niteliğin hayvanlarda bulunup bulunmaması konusunda ihtilaf etmişlerdir. Cumhur bu niteliğin hayvanlarda bulunmasını şart koşarken, Malik ve Leys böyle bir şart ileri sürmezler. Bu iki bilgin'e göre hayvanlar mutlak olarak zekata tabidirler. Otlakta otlaması veya evde beslenmesi arasında fark yoktur.¹⁹⁴ İbn Abdilber, Malik ve Leys dışında bu kanaate sahip olan başka kimsenin olduğunu bilmediğini ifade etmektedir.¹⁹⁵

Aynı nitelik hakkındaki bu ihtilafın nedeni, bu konuda varid olan hadislerdeki mutlak ve mukayyet ifadelerdir. Mutlak olan hadis Hz. Peygamberin "Kırk koyunda bir koyun zekat vardır"¹⁹⁶ hadisidir. Mukayyet olan hadis ise, "Sâime; otlaklarda otlayarak beslenen kırk koyunda bir koyun zekat vardır"¹⁹⁷ hadisidir. Mutlakı mukayyede hamledenler, merada otlama ve evde besleme arasında hiçbir fark gözetmeksizin her ikisinin de zekata tabi olacağını, mukayyedi mutlaka hamledenler

¹⁹² --Ebu Zehra, Muhammet, Uygulamalı Zekat Hukuku (Temel Kaideler) Notlar Ekleyerek Çev: Osman Şekerci, b.y.y., Çanakkale Seramik Fabrikaları Kültür ve Araştırma Hizmetleri , 1978, s. 25-26

¹⁹³ --Kâsânî, II, 30.

¹⁹⁴ --İbn Rüşd, I, 231; Seyyid, Sabık, Fıkhu's-Sünne, Beyrut, 1969, II, 363.

¹⁹⁵ -- Seyyid, Sabık, II, 364.

¹⁹⁶ --Tirmizî, Zekat, 4; İbn Mace, Zekat, 13.

¹⁹⁷ --Darimî, Ebu Muhammet Abdullah b. Abdirrahman, Sünenü'd-Darimî, b.y.y., Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts. Zekat, 4; Nesâî. Zekat, 5, 10.

ise, yalnız otlayarak beslenen (sâime) hayvanların zekata tabi olacağını söylemektedirler.¹⁹⁸

1.2.2.1.2. Çalıştırılmamak:

Çalışan hayvanların zekata tabi olup olmadığı cumhur ve İmam Malik arasında ihtilafa neden olmuştur.

Cumhur, çalıştırılan hayvanların zekata tabi olmayacağı kanaatindeydi. Amr b. Dinar, Hz. Peygamberin “toprağı sürmek için kullanılan sığırlar zekata tabi değildir.”¹⁹⁹ Hadisinin kendisine ulaştığını ifade etmektedir. Hz. Ali'nin de şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Çalıştırılan sığırlar zekata tabi değildir.”²⁰⁰ Yine İbn Şihab şöyle demektedir: “ Sulamada kullanılan sığır ve develer zekata tabi değildir. Aynı şekilde ziraatçilikte kullanılan sığırlar zekata tabi değildir. Zira bunlar ekini sulamak ve toprağı sürmekte kullanılmaktadırlar.”²⁰¹

Abdulaziz et-Tenûhî'nin de şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Toprağı süren sığırlar zekata tabi değildir. Zira buğdaydan zekat alınmaktadır. Buğday ise sığırların çalışmasıyla elde edilmektedir.”²⁰² Ömer b. Abdulaziz, Musa b. Talha ve Cabir'in kanaati de bu istikamettedir.²⁰³

Bu konuda cumhura muhalefet eden ise İmam Malik'tir. O'na göre çalıştırılan hayvanlar zekata tabidir.²⁰⁴ Müdevvene'de, Malik'ten şöyle nakledilmektedir: “Bir kimsenin çalıştırdığı veya beslediği deve, inek ve koyunu olup zekata tabi olacak

¹⁹⁸ --İbn Rüşd. I. 231.

¹⁹⁹ --Ebu Ubeyd, s. 471, No: 1007.

²⁰⁰ --Ebu Ubeyd, s. 471, No: 1002.

²⁰¹ -- Ebu Ubeyd, s. 471, No: 1010.

²⁰² --Ebu Ubeyd, s. 471, No: 1011.

²⁰³ --Bkz. Ebu Ubeyd, s. 470- 471.

²⁰⁴ --Malik, Muvatta, Zekat, 12; İbn Kudame. I, 441.

seviyeye ulaştıklarında zekat vacip olur.”²⁰⁵ Ona göre, zekata tabi olma hususunda çalıştırılan ve çalıştırılmayan hayvanlar birbirine eşittir.²⁰⁶

Ebu Ubeyd, İmam Malik’ten önce bu tarzda görüş beyan eden başka birini bilmediğini söylemekte ve Onun deve ve sığır cinsini kapsayan zekat hükmünün genel yapısından hareket ederek çalıştırılan hayvanları da bu hükme tabi kıldığını ifade etmektedir. Ve eğer, Hz. Peygamber, ashab ve tabiinden gelen rivayetler söz konusu kısmı istisna etmemiş olsalardı, İman Malik’in kanaatinde haklı olabileceğini ancak bu konudaki rivayetler Malik’in görüşünün aksi yönde olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁷

Kanaatimizce bu konuda cumhurun görüşü tercihe şayandır. Çünkü çalıştırılan hayvanlar bir ihtiyacı karşılamaktadırlar. Oysa zekat, ihtiyaç fazlası mala tabi olan bir mükellefiyettir.

Ayrıca gerek ticaret amacı taşımaksızın beslenen hayvanlar gerekse çalıştırılan hayvanlardan nema (artma) elde etmek söz konusu değildir. Dolayısıyla bunlar bedene giyilen elbise ve eve serilen ev eşyası gibi zekata tabi değildir.²⁰⁸

Ebu Ubeyd, iki yönden cumhurun görüşünün tercihe şayan olduğunu ifade etmektedir. Birincisi; Hayvanların çalıştırılmaları durumunda binek ve yük taşıma işlerinde kullanılan katır ve merkep hükmünü alırlar ki bu durumda mülk ve şahsî eşya hükmüne tabi olurlar. İkincisi ise; Sulama, toprağı sürme ve ürünlerin harmanda dövülmesi gibi işlerde kullanılan hayvanların zekata tabi olması durumunda, bu hayvanların çalıştırılmalarıyla elde edilen hububata da zekat gerekeceğinden iki kere zekat ödenmiş ve iki kat mesuliyet yüklenmiş olacaktır.²⁰⁹

²⁰⁵ --Malik, el-Müdevvene, I, 313.

²⁰⁶ --Malik, el-Müdevvene, I, 313.

²⁰⁷ --Ebu Ubeyd, s. 472. No: 1013.

²⁰⁸ --Şirâzî, V, 355.

²⁰⁹ -- Ebu Ubeyd, s. 478.

Netice olarak diyebilir ki; üreme ve sütü için otlatılan (sâime) hayvanlar zekata tabi değildir. Yine yük taşıma ve binme amacıyla bulundurulmuş hayvanlar zekata tabi değildir.

1.2.2.2. Zekata Tabi Olan Hayvanların Nisabları:

1.2.2.2.1. Deve:

Deve, Hz. Peygamber döneminde çok önemli bir yere sahipti. Etinden, sütünden ve gücünden istifade edilen deve, hayvanlar arasında ilk sırayı almaktaydı. Bu önemine binaen valilere gönderilen zekat tarifelerinde ilk sırada zikredilmiştir. Biz de bu sıraya uyarak deveden başladık.

Deve o dönemde çok kullanılan ve çok iyi bilinen bir hayvan olduğundan nisabı ile ilgili bilgiler de kesindir. Bütün bilginlerin ittifakıyla devenin nisabı “beştir.” Alt sınır olarak kabul edilen bu ölçünün altındaki develer zekata tabi değildir. Bu, Hz. Peygamberin şu hadisiyle sabittir. “Beş deveden azında zekat yoktur.”²¹⁰

Kaynaklarımız, Hz. Peygamberin zekata tabi olan malların Nisab ve nisbetlerini kaleme aldığı bir târifeden bahsederler. Rivayete göre Hz. Peygamber, bu tarifeyi valilerine göndermeden vefat etmiş, tarife Hz. Ebubekir ve Ömer dönemlerinde uygulanmaya konmuştur.²¹¹ Bu tarifeye göre develerdeki Nisab ve nisbetler şöyledir:

- 5'ten 9'a kadar 1 koyun
- 9'dan 14'e kadar 2 koyun
- 15'ten 19'a kadar 3 koyun
- 20'den 24'e kadar 4 koyun
- 25'ten 35'e kadar iki yaşında bir dişi deve
- 36'dan 45'e kadar üç yaşında bir dişi deve

²¹⁰– Buhârî, Zekat, 42; Müslim, Zekat, 1; İbn Mace, Zekat, 9.

²¹¹ --Tirmizî, Zekat, 4

46'dan 60' a kadar dört yaşında bir dişi deve .

61'den 75'e kadar beş yaşında bir dişi deve

76'dan 90'a kadar üç yaşında iki dişi deve

91'den 120'ye kadar dört yaşında iki dişi deve²¹²

Yukarıdaki miktarlarda bütün bilginlerin ittifakı vardır. Ancak 120'yi aşan develerde zekatın nasıl hesaplanacağı konusunda ise ihtilaf vardır.

Nisaba ulaşan develerin en az kaç yaşında olması hususunda hadislerde her hangi bir açıklama yoktur. Kamil Miras, "Beş deveden (zevd) azında zekat yoktur"²¹³ hadisinde geçen "zevd" kelimesini; "en aşağı üçer yaşında beş deve"²¹⁴ şeklinde tercüme etmektedir. Hadisin başka varyantlarında ise "zevd" yerine "ibîl"²¹⁵ lafzı geçmektedir. Miras, muhtemelen zevd kelimesinden hareketle böyle bir tercüme yapmaktadır. Hukuk bilginleri "zevd" kelimesini farklı şekillerde tefsir etmiş olsalarda ²¹⁶ bu kelimenin develerin sayısı ile ilgili olup, yaşları ile alakası olmadığı noktasında ittifak halindedirler.²¹⁷ Örneğin Babertî'ye göre, "zevd", üç ila on arasındaki deve topluluğuna verilen isimdir.²¹⁸ Yavuz, zekat verilen develerde en düşük "iki yaş" esas alındığından hareketle eldeki mevcut develerin yaşlarının da en az iki olması gerektiği sonucuna varmaktadır.²¹⁹

²¹²--Tirmizî, Zekat, 4; Karşılaştırmalı olarak bkz. Buharî, Zekat, 38; Malik, Muvatta, Zekat, 11; Ebu Davud, Zekat, 4; Nesâî, Zekat, 5; Darimî, Zekat, 6. (Develerin yaşlarına göre aldığı isimler şöyledir: Bint-i Mehâd; Bir yaşını bitirmiş iki yaşına girmiş bir deve, Bint- Lebûn; İki yaşını tamamlayıp üç yaşına basmış deve, Hikka; Üç yaşını tamamlayıp dört yaşına girmiş deve, Ceze'a; Dört yaşını tamamlayıp beş yaşına girmiş bir deve, Seniyye; Beşi bitirip altı yaşında olan bir deve)

²¹³--Buharî, Zekat, 42; Müslim, Zekat 1.

²¹⁴--Miras, V, 33.

²¹⁵--İbn Mace, Zekat, 9.

²¹⁶--Bkz. Yavuz, Yunus Vehbi, İslam'da Zekat Müessesesi, İst., 1972, s. 107-108.

²¹⁷--Yavuz, s. 108.

²¹⁸--Babertî, Ekmeleddin Muhammet b. Muhammet, Şerhu'l-İnaye (Fethu'l- Kadîr'in Hamişinde) Beyrut, ts., II, 17.

²¹⁹--Yavuz, s. 109.

Deve nisabını belirten hadislerde iki yaşından beş yaşına kadar olan bütün develer, dişi olarak açık bir şekilde ifade edilmektedir. Sadece yirmi beşten otuza kadar olan develerde verilmesi gereken iki yaşında bir dişi deve bulunmazsa onun yerine “üç yaşında bir erkek deve” verilmesi gerektiği ifade edilmektedir.²²⁰ Develerin cinsiyetleri arasında kıymet farkı olduğundan hadiste belirtilen dişi develerin verilmesi gerekir. Kâsânî, develerin nisabının hadisle bilindiğini ve hadiste de dişi deve verilmesi ifade edildiğinden hareketle verilen develerin “dişi” olması gerektiğini, erkek verilmesinin ise yalnızca “kıymet” itibarıyla mümkün olacağını zira Hanefilere göre kıymetin verilmesinin caiz olduğunu söylemektedir.²²¹ Hanbelî doktrinine göre ise nisabı oluşturan develer arasında dişi deve mevcutsa erkek deve vermenin ittifakla caiz olmadığı ifade edilmektedir. Zira bu durum hadislerde açıkça zikredilmektedir.²²² İmam Şâfiî ise, zekat memuru fakirler için erkek almayı daha yararlı görüyorsa alabileceği kanaatinde dir.²²³

1.2.2.2.2. Sığır:

Sığırların nisabı ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Dört hukuk doktrinin de içinde bulunduğu cumhur, Hz. Peygamberin Muaz’ı Yemen’e gönderirken söylediği hadise dayanarak sığır nisabının “otuz” olduğunu ileri sürmektedirler. Muaz’dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber kendisini Yemen’e gönderirken: “Her otuz sığırdan iki yaşında bir erkek veya dişi dana²²⁴, her kırk sığırdan üç yaşında bir sığır²²⁵ almasını” emretmiştir.²²⁶

Cumhurun delil olarak kabul ettiği bu rivayet dışında sığır nisabıyla ilgili bir çok rivayet bulunmaktadır:

²²⁰ --İbn Mace, Zekat, 9.

²²¹ --Kâsânî, II, 33.

²²² --İbn Kudame, II, 473.

²²³ --İbn Kudame, II, 473.

²²⁴ --Tebi’ veya Tebi’a; Bir yaşını bitirip iki yaşına girmiş olan buzağıya verilen isimdir.

²²⁵ --Müsinne; İki yaşını bitirip üç yaşına girmiş sığıra verilen isimdir.

²²⁶ -- Malik, Muvatta, Zekat, 12; İbn Mace, Zekat, 12; Darimî, Zekat, 5; Ebu Davud, Zekat, 4; Tirmizî, Zekat, 5; İbn Hacer, Telhis, II, 152;

Muhammet b. Abdurrahman'dan şöyle rivayet edilmektedir: “Hz Peygamber ve Hz. Ömer'in zekat mektuplarında sığırlardan, develerden alındığı tarzda zekat alınır, yazılıdır.”²²⁷

Zührî ve Katade, Cabir b. Abdillâh'ın şöyle dediğini nakletmektedirler: “Her beş sığırdâ bir koyun, on sığırdâ iki koyun, onbeş sığırdâ üç koyun, yirmi sığırdâ ise dört koyun zekat vardır.”²²⁸

Leys, Sehr b. Havşeb'in şöyle dediğini nakletmektedir: “Her on sığırdâ bir koyun, her yirmi de iki koyun, her otuzda da iki yaşına girmiş bir dana (tebi) vardır.”²²⁹

Ömer b. Abdurrahman b. Halde el-Ensârî'den şöyle nakledilmektedir: “Sığırın zekatı devenin zekatı gibidir. Ancak sığırın zekatında yaş şartı yoktur.”²³⁰

Zührî'de şöyle demektedir: “Sığırlarda zekata tabi miktarlar, develerdeki miktarlar gibidir. Ancak sığırlarda yaş şartı yoktur. Sığırların sayısı yirmi beşe ulaştığında, yetmiş beşe kadar bir sığır vardır. Yetmiş beşten yüz yirmiye kadar iki sığır, Yüz yirmiden sonra her kırk sığırdâ bir sığır vardır.”²³¹ İkrime b. Halid'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: “ ‘Akk kabilesinin zekat işlerine memur tayin edildim. (Orada) Hz. Peygamber döneminde zekat vermiş olan yaşlı kişilerle karşılaştım. Sığırın zekatı konusunda benimle ihtilafa düştüler. Bazısı develerin zekatı gibi kabul et, bazısı da iki yaşında bir dana al, bir kısmı da kırk sığırdâ üç yaşında bir sığır al, dediler.”²³²

Said b. Müseyyeb ve Zührî şöyle demektedirler; “Beş sığırdâ bir koyun vardır.Çünkü sığır kurbanda deveye denk olduğundan dolayı zekatta da durum aynıdır.”²³³

²²⁷ --Ebu Ubeyd, s. 469, No: 699.

²²⁸ --İbn Hazm, V, 417.

²²⁹ --İbn Ebî Şeybe, Muhammet b. Muhammet, el-Kitabu'l-Musannef Fî Ehâdîsi ve'l-Âsâr, Bombay (Hindistan), ts., III, 221.

²³⁰ --Ebu Ubeyd, s. 470, No: 1001.

²³¹ --İbn Hazm, V, 417; Nevevî, V, 416.

²³² --İbn Ebî Şeybe, III, 221; İbn Hazm, V, 417

²³³ --İbn Kudame, II, 468

İbn Kudame, Zührî ve İbn Müseyyeb'in kıyaslarının fâsit bir kıyas olduğunu, zira kurbanda otuz beş koyunun, beş deveye denk olduğu halde zekat için yeterli olmadığını ileri sürmekte ve zekat Nisablarının nassla tevkîfî olarak sabit olacağını söyleyerek onların görüşlerinin nass temellerinin olmadığını gerekçesiyle eleştirmektedir.²³⁴

Taberî ise şöyle demektedir: “Her elli sığırdan bir sığır olduğuna dair kesin bir icma vardır. Bu, hiç kimsenin muhalefet etmediği kesin bir icmadır. Bununla amel etmek vaciptir. Bu sayıdan daha azında nisab ihtilafı olup, nisabı vacip kılacak bir nass da mevcut değildir.”²³⁵ Bidayetü'l-Müctehitte, zikredilen bir görüşe göre ise, “Sığırlar otuza erişinceye kadar, her on sığıra bir tane ve otuza erişince de iki yaşına girmiş bir dana lazım gelir.”²³⁶

İbn Hazm'ın görüşü de Taberî'nin görüşüyle aynıdır. Yani O'na göre de sığırın nisabı ellidir.²³⁷ Abdülhak ise şöyle demektedir: “Sığırların nisabı üzerinde ittifak edilen hiçbir hadis yoktur.”²³⁸

Bu rivayetlere göre sığırın nisabı konusunda dört farklı görüş ortaya çıkmaktadır.

Birincisi; Sığırların nisabı “otuz”dur. Cumhurun görüşü bu istikamettedir.

İkincisi; Develerin nisabı gibidir. Yani nisab için alt sınır “beş”tir ve yirmi beşe kadar her beş sığırdan bir koyun vardır. Said b. Müseyyeb, Zührî, Abdurrahman b. Halde el-Ensârî gibi bilginlerin kanaati bu istikamettedir. Bu görüş sahipleri sığırların kurbanda develere denk olduğundan hareketle zekatta da onlara kıyas etmektedirler.

²³⁴ --İbn Kudame, II, 468.

²³⁵ --İbn Hacer, Telhis, II, 153.

²³⁶ --İbn Rüşd, I, 239.

²³⁷ -- İbn Hazm, V, 437.

²³⁸ --İbn Hacer, Telhis, II, 152.

Üçüncüsü; Alt sınır olarak “on”dur. Otuza kadar her on sığırdan bir sığır vardır. Otuza ulaşınca iki yaşında bir dana gerekir. Bu da Sehr b. Havşeb’ten nakledilen görüştür.

Dördüncüsü; Sığırın nisabında alt sınır “elli”dir. Buna göre her elli sığırdan bir sığır zekat gerekir. Taberî ve İbn Hazm’ın görüşü bu istikamettedir. Bu görüş sahipleri elli sığırdan sahih bir icmanın olup daha aşağısında ise ihtilafın bulunduğundan hareketle bu kanaate varmışlardır.

Sığır Nisabları arasındaki bu ihtilaf, -deve Nisablarında olduğu gibi –bütün bilginlerin üzerinde ittifak ettiği bir hadisin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kanaatimizce bu konuda birbirinden farklı görüşlerin ileri sürülmesi, sığır cinsleri arasında kıymet bakımından çok büyük farkların olmasına dayanmaktadır. Zira sığır cinsleri arasında oldukça büyük farklar vardır. Örneğin sıcak iklimlerde yaşayan Hollanda cinsi sığırların fiyatı kırsal alanlarda yaşayan yerli sığırların fiyatlarının üç-dört katıdır. Hal böyleyken sığırlarda nisabın farklı sayılarda kanaatimizce İslam’ın gayesine daha uygundur. Aksi takdirde âdil olmayan yükümlülükler söz konusu olacaktır.

Buradan hareketle diyebiliriz ki; sığırların nisabı cinslerine göre takdir edilir. Değeri fazla olan sığırlardan, değeri düşük sığırlara doğru Nisablarda bir yükselme olur. Buna göre değerli sığırların yetiştiği coğrafyada beş inekten bir koyun alınırken, hayvancılığın zor şartlarda yapıldığı değeri düşük sığırların yetiştiği coğrafyalarda nisab yükseltilir.

Mandalar, zekat konusunda sığır cinsine tabidirler.²³⁹

1.2.2.2.3. Koyun:

Koyun nisabı hakkında nakledilen bütün rivayetler aynı miktarda birleşirler. Hukuk bilginleri de bu miktar üzerinde ittifak halindedirler. Bu duruma göre koyunun nisabı “kırktır”. Bundan az sayıda olan koyunlar zekata tabi değildir. Farklı rivayetlerden gelen rivayetlerde koyunların nisab ve nisbetleri şöyledir: “Kırka

²³⁹ –Malik, Muvatta, Zekat, 12.

ulaştığında, kırktan yüz yirmiye kadar olan koyunlarda bir koyun, yüz yirmi birden iki yüze kadar iki, iki yüz birden üç yüze kadar üç koyun, üç yüzden sonra her yüz koyun için bir koyun zekat verilir.”²⁴⁰

Hadiste geçen miktarları rakamlarla şöyle ifade edebiliriz:

40—120 ⇒ 1 koyun

121—200 ⇒ 2 koyun

201—300 ⇒ 3 koyun ...

Keçi de koyun cinsinden olduğundan o da zekat konusunda koyunlar gibidir.

Nisabı tamamlamak için koyun ve keçinin birbirine ilave edildiklerinde bilginlerin ittifakı vardır.²⁴¹ Zira bunlar aynı cinstirler. Mandalar da aynı cins olduklarında dolayı sığırlara katılır. Ancak deve sığıra, sığır da koyuna aynı cinsten olmadıklarından dolayı katılmazlar.²⁴²

Koyun ve sığırlarda –develerde olduğu gibi- erkek ve dişiler arasında bir fark yoktur.²⁴³

Hayvanların yavrularının nisabı etkisi konusunda hukuk bilginleri arasında ihtilaf vardır.

İmam Malik’e göre, yavrularla Nisab tamamlanır. O’na göre yavruların nisaba katılabilmesi için annelerinin nisaba ulaşmış olması şart değildir. Malik’e: “Bir adamın otuz koyunu olup zekat memuru gelmeden bir gün önce doğursalar ve bunlarla beraber sayı kırka ulaşırsa zekat memuru zekat alır mı, almaz mı?” diye sorulmuş: O da: “Alır, çünkü zekat memuru geldiğinde onların sayısı kırka ulaşmıştır” cevabını vermiştir, devamla “Anneleri nisabın altında olduğu halde niçin zekat alıyor ki?” diye sorulunca Malik şöyle cevap vermiştir: “Çünkü doğum

²⁴⁰-- Tirmizî, Zekat. 4; Karşılaştırmalı olarak bkz.Malik, Muvatta, 12; İbn Mace, Zekat,13; Ebu Davud, Zekat, 4; Nesâî, Zekat, 10; Darimî, Zekat, 4; Ebu Ubeyd, s. 477, No: 1034.

²⁴¹--İbn Rüşd, I, 240.

²⁴²--el- Ferrâ, Kadı Ebu Ya’lâ Muhammet b. el-Hüseyn. Ahkamu’s-Sultaniye. Beyrut, 1983, s. 118.

²⁴³--Ebu Ubeyd, s. 481. No: 1051.

gerçekleşmiştir. Yavruları da kendilerindedir. Doğumdan önce nisabtan az olsalar da zekat gerekir. Zira doğumla artmış ve nisaba ulaşmışlardır.²⁴⁴

Ebu Hanife, Ebu Sevr ve İmam Şâfiye göre ise, yavrularla nisab tamamlanmaz. Yavruların nisabtan sayılabilmesi için de annelerinin nisaba ulaşmış olması gerekir.²⁴⁵

Esasen yavruların nisabtan sayılıp sayılmayacağı hususunda bir takım rivayetler mevcuttur. Süfyan b. Abdillâh es-Sekafi'den rivayet edildiğine göre Hz. Ömer kendisine şöyle demiştir: “Çobanın elinde taşıdığı oğlağı say, fakat zekat olarak alma.”²⁴⁶

İbn Rüşd, yavrularla nisabın tamamlanıp tamamlanmayacağı konusundaki ihtilafın bu haberden kaynaklandığını ifade etmektedir. Zira bu haberin her iki yaklaşıma da ihtimali vardır. Şöyle ki yukarıdaki görüş sahiplerinden birincisi haberi mutlak olarak anlayıp, her halükarda yavruların nisabı tamamlayacağını söylemiş ikinci görüş sahipleri ise, anaları nisabı bulmuşsa yavrularını sayınız şeklinde anlamışlardır.²⁴⁷

Mekhul'den de Hz. Ömer'den nakledilen haber paralelinde bir görüş nakledilmektedir: “Mal sahipleri kuzulardan da mes'ul tutulurlar. Ancak onlardan zekat olarak kuzu alınmaz.”²⁴⁸

Süveyd b. Gafle'nin de şöyle dediği rivayet edilmektedir; Hz. Peygamberin zekat memuru bize geldi. Varıp yanına oturduk, şöyle dediğini işittim. “Süt emen yavrudan zekat almamayı taahhüt ettim.”²⁴⁹

Bazı bilginler Hz. Ömer'den gelen haber ile Süveyd b. Gafle'den gelen rivayetin arasını te'lif etmek maksadıyla, Süveyd'den gelen rivayeti bütün mal

²⁴⁴--Malik, Müdevvene, I, 313.

²⁴⁵--İbn Rüşd, I, 240.

²⁴⁶--Malik, Muvatta, Zekat, 14; İbn Hacer, Telhis, II, 154; Şevkanî, IV, 450.

²⁴⁷--İbn Rüşdd, I, 240.

²⁴⁸--Ebu Ubeyd, s. 480, No: 1047.

²⁴⁹--Nesâî, Zekat, 12; Karşılaştırmalı olarak bkz: Ebu Davud, Zekat, 4; Şevkanî, IV, 449.

yavrulardan ibaret olduğunda zekata tabi olmayacağını, anneleriyle beraber olduklarında ise zekata tabi olacaklarını ifade etmektedirler.²⁵⁰

Yavruların Nisabtan sayılıp sayılmayacağı ile ilgili görüşlerden tercihe şayan olan görüş –kanaatimizce- Ebu Hanife, Şafi ve Ebu Sevr'in görüşüdür.

Deve yavrusu, buzağılar ve koyunlar aynı hükme tabidir.²⁵¹

Nisabın tamamı yavrulardan meydana geliyorsa, bu durumda İmam-ı Azam, İmam Muhammet, Şa'bi ve Ahmet b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre bunlar zekata tabi değildir.²⁵² Bu bilginler yukarıda naklettiğimiz Süveyd b. Gafle'den nakledilen rivayete dayanmaktadır.

Malik ve Ahmet b. Hanbel'den gelen bir diğer rivayete göre, yavrular da büyüklerde olduğu gibi zekata tabidirler. Zira bunlar zaten anneleri ile hesap edilmektedirler. O halde tek başlarına da bulduklarında zekata tabi olurlar.²⁵³ Ebu Ubeyd de bu kanaattedir.²⁵⁴

Şafi ve Ebu Yusuf'a göre ise, yavrular zekata tabidir ve kendilerinden bir tane kuzu alınır.²⁵⁵

Karışık bir halde bulunan hayvanların nisaba etkisi üzerinde de ihtilafa düşmüşlerdir. İhtilaf, Hz. Peygamberin şu hadisine dayanmaktadır. "Zekat korkusu ile ayrı sürüler birleştirilmesin, karışık olan sürüler de ayrıştırılmasın. İki sürünün karışımından meydana gelen bir sürüden alınan zekatta sürü sahipleri birbirleriyle eşit olarak hesaplaşırlar."²⁵⁶

Karıştırma hukuk bilginlerince iki şekilde anlaşılmıştır. Birincisi; Ayan ve şuyu' karıştırması, ikincisi; civar veya evsaf karıştırması.

²⁵⁰ --Kardavi, I, 219.

²⁵¹ --İbn Kudame, II, 478.

²⁵² -- Seyyid, Sabık, II, 369.

²⁵³ -- Seyyid, Sabık, II, 369.

²⁵⁴ --Ebu Ubeyd, s. 459.

²⁵⁵ -- Ebu Yusuf. Kitabu'l-Haraç, Çev:Ali Özek, İst., 1973, s.135; Seyyid, Sabık, II, 369.

²⁵⁶ --Tirmizi, Zekat 4; Karşılaştırmalı olarak bkz: Malik, Muvatta, Zekat, 13; Ebu Davud, Zekat, 4; İbn Mace, Zekat, 13; İbn Hacer, Telhis, II, 155.

Ayan veya şuyu' karıştırması: Mal sahiplerinden hiçbirinin malının miktarı belli olmayacak şekilde karıştırılmasıdır. Örneğin, iki kişinin bir nisaba varis olmaları veya iki kişinin bir mal satın almaları yahut da kendilerine bir malın hibe edilmesi durumunda olduğu gibi. Bu durumda karıştırılmış olan bu mal bu iki kişinin ortak olduğu bir maldır. Buna ortaklık (şuyu') karıştırması denir.²⁵⁷

Evsaf ve civar karıştırması: Mal sahiplerinden her birinin malının ayrı olması. Kimin ne kadar malının olduğu belli olup, vasıfta yani otlak, ağıl, çoban, koç vb. şeylerde ortak olacak bir şekilde karıştırılmalarıdır. Mal sahiplerinin mallarının eşit veya farklı olması durumu değiştirmez. Örneğin bir kişinin bir koyunu diğerinin otuz dokuz veya kırk kişinin birer koyundan kırk koyunun olması gibi.²⁵⁸

İmam Malik yukarıdaki hadisi şöyle açıklamaktadır: “Ayrı olanlar birleştirilmesin”, kısmının tefsiri şöyledir; “Her biri kırk koyuna sahip olan üç kişinin koyunlarına birer zekat düşerken birleştirilmeleri durumunda yalnızca bir koyun düşer ki bundan sakındırılmışlardır. “Bir olan sürüler ayrıştırılmasın” kısmının tefsiri ise şöyledir; Her biri yüz bir adet iki sürüye, bir arada oldukları zaman üç koyun zekat düşerken sürüler ayrıldıkları zaman her birine birer koyun düşer. Zekat endişesiyle yapılan bu uygulamadan mal sahipleri sakındırılmışlardır.”²⁵⁹

İmam Şâfiî “bir arada olan sürüler ayrılmasın”, kavlini; “kırk koyunu olan iki kişi, eğer koyunlarını ayırırlarsa her ikisine de zekat düşmez” şeklinde anlamaktadır. Zira O'na göre, karıştırılmış malların nisabının hükmü, tek kişinin malının nisabı gibidir.²⁶⁰ Dolayısıyla İmam Şâfiî'ye göre bu yasaklama, mal sahiplerinin zekat vermemek için böyle bir davranışta bulunmamalarına yöneliktir.

Hanefiler, bu hadisteki cem ve tefrikin mekanda değil, mülkiyette olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁶¹ Buna göre, tefrikin manası bir kişinin mülkiyetindeki malı ayırmaktır. Örneğin, bir kişinin yüz yirmi tane koyunu olsa zekat memuru bir koyun

²⁵⁷ --İbn Kudame, II, 481; Seyyid, Sabık, II, 381 (1 Nolu dipnot), Kardavi, I, 224.

²⁵⁸ --İbn Kudame, II, 481; Seyyid, Sabık, II, 381 (2 Nolu dipnot)

²⁵⁹ --Malik, Muvatta, Zekat, 13.

²⁶⁰ --İbn Rüşd, I, 242.

²⁶¹ --Serahsî, II, 184-185; Kâsânî, II, 29.

düşen bu sürüden üç tane alabilmek için üç parçaya ayıramaz.²⁶² Yahut ayrı otlakta otlayan bir kişiye ait seksen koyunu, zekat memuru iki kişiye aitmiş gibi düşünüp iki koyun alamaz.²⁶³ Dolayısıyla zekat memuru, mülkiyeti bir olan bu seksen koyunu ikiye ayıramaz.

Hanefiler “cem”i de bir kişinin mülkiyetini bir başka kimsenin mülkiyeti ile birleştirme şeklinde anlamışlardır. Buna göre ayrı olan mülkler, zekat alabilmek için bir mülkmüş gibi telakki edilemez.²⁶⁴ Yüz birer koyunu olan iki kişiden üç koyun alabilmek için koyunlarının birleştirilmesi örneğinde olduğu gibi. Zira her biri ayrı olarak birer koyunla mükelleftirler.²⁶⁵ Yahut iki kişinin beş deve veya otuz koyunu yahut da kırk koyunu varsa zekat memuru bunlara bir mülk kabul edip zekat alamaz.²⁶⁶ Dolayısıyla hadisteki birleştirme (cem) veya ayırma (tefrîk) yasaklarının muhatabı Hanefilere göre zekat memurlarıdır.²⁶⁷

Bu bakış açılarına göre karıştırmanın nisaba etkisi şöyledir:

Hanefilere göre, gerek şuyu’ karıştırması gerekse evsaf karıştırmasının nisaba hiçbir etkisi yoktur. Dolayısıyla karıştırma ile ne nisab tamamlanır ne de tamam olan nisabın nisbeti değişir. Hanefiler, hadiste geçen halîtayn (malları birbirine karıştırılmış iki kişi) tabirinin iki ortak anlamına da gelebileceğini söylemişler ve ortak malın zekata tabî olabilmesi için de ortakların her birinin malının tek başına nisaba ulaşması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.²⁶⁸

Malikîlere göre, sürüleri birbirine karışmış kişiler, sürünün hepsi bir kişinin malıymış gibi zekatlarını verirler. Ancak Malikîler, karışmanın tesirini yalnızca her bir sürünün tek başına nisaba ulaşması durumunda kabul ederler. Dolayısıyla her bir sürü tek başına nisaba ulaşıyorsa ikisinin zekatı birleşir, eğer bulmuyorsa karışma ile

²⁶² -- Seyyid, Sabık, II, 370

²⁶³ --Kâsânî, II, 29.

²⁶⁴ --Kâsânî, II, 29; Seyyid, Sabık, II, 370.

²⁶⁵ -- Seyyid, Sabık, II, 370.

²⁶⁶ --Kâsânî, II, 29.

²⁶⁷ -- Seyyid, Sabık, II, 370.

²⁶⁸ --İbn Rüşd, I, 240-241; Seyyid, Sabık, II, 271.

nisabı bulsa bile zekat düşmez.²⁶⁹ Bu durumda karışmanın/ karıştırmanın zekata etkisi olmakla beraber nisaba etkisi yoktur.

Şafilere göre ise, karıştırmanın hem nisaba hem de zekata etkisi vardır. Şöyle ki; malları birbirine karışmış iki veya daha fazla kişiler tek bir kişiymiş gibi zekatlarını verirler. Bununla birlikte iki veya daha fazla kişinin mallarının birleşmesiyle nisab tamamlanır. Örneğin, yirmişer koyunu olan iki kişinin mallarının karışması ile nisab tamam olur ve zekat gerekir.²⁷⁰

Ahmet b. Hanbel'in görüşü de Şafi'nin görüşü gibidir. Ancak O'na göre karışmanın etkisi yalnızca hayvanlara mahsustur.²⁷¹

Karıştırmanın tesirini kabul eden Şafi ve Malikiler, tesir şartlarında ihtilaf etmişlerdir. İmam Şafi, her iki sürünün ağılları, sağanları, sulakları, çobanları, koç ve tekelerinin bir olmasını şart koşmuştur. Dolayısıyla O'na göre, karıştırma ile ortaklık arasında fark yoktur. Bunun içindir ki her bir sürünün nisaba ulaşmasını şart koşmamıştır.²⁷²

İmam Malik ise, kova, sulak, ağıl, çoban ve koç birliğini şart koşmuştur. İmam Malik'in tabilerinden bazıları bu şartların tamamının bazıları da bir kısmının dikkate alınıp alınmaması hususunda ihtilaf etmişlerdir.²⁷³

1.2.2.2.4. At:

Atların zekata tabi olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Kaynaklarımız atlara zekatın gerekip gerekmeyeceği hususunda İmam-ı Azamla, Ebu Yusuf ve İmam Muhammedin de dahil olduğu cumhur arasında bir ihtilafın olduğunu zikrederler. Cumhur zekata tabi olmayacağını söylerken, İmam-ı Azam aksini iddia etmektedir.

²⁶⁹ --İbn Rüşd, I, 240-241; Seyyid, Sabık, II, 271.

²⁷⁰ --İbn Rüşd, I, 240-241; Seyyid, Sabık, II, 271.

²⁷¹ --Seyyid, Sabık, II, 272.

²⁷² --İbn Rüşd, I, 242; Seyyid, Sabık, II, 372.

²⁷³ --İbn Rüşd, I, 242.

Esasen binmek, yük taşımak ve savaş aracı olarak bulundurulanan atların zekata tabi olmadığı, ticaret amacıyla bulundurulanan atların ise ticaret malı olarak zekata tabi olduğu İmam-ı Azam da dahil bütün bilginlerin ittifakıyla kabul edilmektedir.²⁷⁴

İhtilaf ise, çoğalması ve artması amacıyla bulundurulanan otlayarak beslenen (sâime) atlardadır. Cumhur bu durumda da zekatın gerekmeceği kanaatindedir. Delil olarak ise şu hadislere dayanmaktadırlar.

a) Ebu Hüreyre'den nakledilen "Müslümanın atında ve kölesinde zekat yoktur"²⁷⁵ hadisi

b) Hz. Ali'den rivayet edilen: "At ve köle zekatında sizi muaf tuttuk"²⁷⁶ bir başka varyantı ise "Sizin için at ve köle zekatından vazgeçtim."²⁷⁷ Birinci hadiste "afevnâ" fiili ikinci hadiste "tecevveztü" fiili kullanılmaktadır.

Cumhur bu hadislere dayanarak atlara zekatın gerekmeceği sonucuna varmıştır.

Ebu Hanife'ye göre ise otlayarak beslenen atlar (sâime) karışık bir halde bulunuyorlarsa zekata tabidirler.²⁷⁸ Eğer erkek ve dişiler ayrı ayrı bulunuyorlarsa bu konuda İmam-ı Azam'dan bu konuda olumlu ve olumsuz iki farklı rivayet mevcuttur.

İmam-ı Azam'ın, atlara zekat düşeceği yönündeki kanaatini destekleyen rivayetler de mevcuttur.

a) Cabir'in Hz. Peygamberden rivayet ettiği "Yayılan (sâime) her at için bir dinar vermek gerekir"²⁷⁹ hadisi.

²⁷⁴ --Kâsânî, II, 34.

²⁷⁵ -- Buharî, Zekat, 47; Karşılaştırmalı olarak bkz: Malik, Muvattâ, I, 277; Tirmizî, Zekat, 8; Ebu Davud, Zekat 10; Nesâî, Zekat, 16; İbn Mace, Zekat, 15; Darimî, Zekat, 10; Ebu Ubeyd, s. 563, No: 1359; İbn Hacer, Telhis, II, 149.

²⁷⁶ --Ebu Ubeyd, s. 562, No: 1355.

²⁷⁷ --İbn Mace, Zekat, 15.

²⁷⁸ --Kâsânî, II, 34.

²⁷⁹ --Darekutnî, Zekat, 18; Beyhakî, Ebubekir Ahmet b. Hüseyin b. Ali, es-Sünenü'l-Kübrâ, Beyrut, 1352, Zekat, 42.

b) Hz. Ömer, Ubeyd'e b. Cerrah'a yazdığı mektupta her at için bir dinar veya on dirhem almasını emrettiği²⁸⁰ rivayeti.

c) Mervan döneminde atların zekata tabi olup olmadığı bilginler arasında tartışma konusu olunca Mervan, sahabeyle istişare ettiğinde, Ebu Hureyre "Müslümanın atında ve kölesinde zekat yoktur" hadisini rivayet etmiştir. Mervan, Zeyd b. Sabit'e, " Ey Ebu Said! Sen ne dersin?" diye sorunca Ebu Hureyre: "Şu Mervan'a şaşıyorum, ben Hz. Peygamberden hadis naklediyorum o (hala) Ebu Said'e düşüncesini soruyor" deyince Zeyd: (Evet) Hz. Peygamber böyle buyurdu. Ancak O, savaş atlarını kastetti. Çoğalmasi için bulundurulanan atlarda zekat vardır" diye cevap vermiştir. Mervan ne kadar diye sorduğunda O da: "Her at için bir dinar veya on dirhem" cevabını vermiştir.²⁸¹

d) Cübeyr b. Ya'la, Ya'la b. Ümeyye'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "Ya'la'nın kardeşi Abdurrahman, Yemenli bir adamdan yüz deve yavrusu karşılığında bir at satın aldı. Satan adam daha sonra pişman olarak Hz. Ömer'e gidip, Ya'la ve kardeşi atımı gasbtiler diye şikayette bulundu. Hz. Ömer, yanına gelmesi için Ya'la'ya bir mektup yazdı. Ya'la gelince Hz. Ömer, durumu kendisine bildirdi ve "Demek! At sizce bu kadar kıymetli ha! Bir atın bu kadar kıymetli olduğunu bilmiyordum. Oysa biz kırk koyundan bir koyun alırken attan hiçbir şey almıyorduk. Artık bundan sonra da her at için bir dinar al," dedi.²⁸²

İbn Rüşd, Ebu Hanife ile cumhur arasındaki ihtilafın sebebinin Hz. Peygamberden nakledilen "Müslümanın atında ve kölesinde zekat yoktur" lafzı ile "kıyas"ın taarruzundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Zira hadisin lafzı atların zekata tabi olmadığını gerektirirken, kıyas ise zekata tabi olduğunu gerektirmektedir. Şöyle ki "Otlayarak beslenen (sâime) atları bulundurmaktan maksat, onları üretilip çoğaltmak olduğuna göre onlar da deve ve sığırlar gibi zekata tabidirler."²⁸³

²⁸⁰ --Serahsî, II, 188.

²⁸¹ --Serahsî, II, 188.

²⁸² --İbnü'l-Hümmam, Kemaleddin Muhammet b. Abdilvahit es-Sivasî, Şerhu Fethi'l-Kadir, Beyrut. ts., II, 184-185.

²⁸³ --İbn Rüşd, I, 231.

Atlarda zekatı gerekli kılan hadislerde atların genel olarak zikredilmesi onlarda belirli bir nisabın olmadığına işaret etmektedir ki esas olan da budur. Fakat bu durum probleme neden olacağından bazıları nisabın üç bazıları ise beş olacağını söylemektedirler.²⁸⁴

Ebu Hanife'ye göre ise at başına bir dinar verilir yahut at kıymetlendirilir ve her iki yüz dirhem için beş dirhem verilir. Atın sahibi bu iki seçenektan birini tercih hakkına sahiptir.²⁸⁵

Kardavî, Hz. Peygamberin atlarda zekatı bütün olarak kaldırmadığı gibi tümünden de zekata tabi kılmadığı kanaatinde. Hz. Peygamberden nakledilen hadislerde geçen "muaf tuttum", "vazgeçtim" gibi ifadeler o dönemde atların savaş aracı olarak beslendiklerine işaret etmektedir. Zira servet amacıyla at beslemek araplar arasında yaygın olan bir şey değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber, devlet başkanı sıfatıyla atın o günkü fonksiyonunu göz önünde bulundurarak, cihad için at bulundurmaya teşvik amacıyla zekat almamıştır. Kardavî buradan hareketle, devlet başkanının toplumun maslahatı gereğince zekat alma veya bağışlama yetkisine sahip olduğunu söylemekte ve günümüzde atların değer olarak hesaplayıp kırkta birinin zekat olarak verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²⁸⁶

Günümüzde at Hz. Peygamber dönemindeki önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. Savaşlarda kullanılma yönünü modern savaş araçlarına, yük taşıma özelliğini de motorlu taşıtlara devretmiştir. Bu gün artık atlar büyük gelirler sağlayan yarışlarının yanında kırsal alanlarda binek ve yük aracı olarak kullanılmaktadırlar. Hz. Peygamber dönemindeki savaş aracı olma fonksiyonu büyük ölçüde kaybetmiştir. Oysa "Hz. Peygamber döneminde müslümanlar arasında, gazalarda kullanılma dışında at beslemek âdet değildi."²⁸⁷ Bundan dolayı atların zekata tabi

²⁸⁴ --Dâmâd, Şeyhzâde Abdurran b. Süleyman, Mecmeu'l-Enhur Şerhu Mülteka'l-Ebhur, İst., 1301, I. 131.

²⁸⁵ --Serahsî, II, 188; Kâsânî, II, 34.

²⁸⁶ --Kardavî, I, 235 vd.

²⁸⁷ --Dâmâd, I, 131.

olduğunu söyleyenler, Ebu Hüreyre'den nakledilen "Müslümanın atında ve kölesinde zekat yoktur" hadisini "savaş atları"²⁸⁸ şeklinde te'vil etmişlerdir.

Kanaatimizce Ebu Hanife'nin otlayarak beslenen (sâime) atların zekata tabi olduğu yönündeki kanaati tercihe şayandır. Bunu destekleyen delilleri şöyle sıralayabiliriz:

"Onların mallarından zekat al"²⁸⁹ ayetinin genel yapısı atları da kapsar.

Hiz. Ömer'in Ya'lâ bir Ümeyye'ye "Demek! At sizce bu kadar kıymetli ha!.. Bundan böyle her at için bir dinar al,"²⁹⁰ sözü atların servet olarak elde bulundurulmaları durumunda zekata tabi olacağına delalet eder.Yine Hiz. Ömer döneminde meydana gelen şu hâdise de servet olarak elde bulundurulan atların zekata tabi olmalarına delalet eder.

Harise b. Madrib'in rivayetine göre, Şam halkında bazı kimseler Hiz. Ömer'e gelip dediler ki: "At ve kölelerden ibaret olan bazı mallar ele geçirdik. İsteriz ki bunların zekatını verelim de bizim için bir temizlik vesilesi olsun" Hiz.Ömer de: "Benden önce iki arkadaşım bunu yapmadılar ki ben yapayım" diye karşılık verdi ve bunun üzerine aralarında Hiz.Ali'nin de bulunduğu bir grup sahabeyle konuyu istişare etti. Hiz. Ali şöyle dedi: "Bu güzel bir şeydir. Ancak senden sonra sorumlu tutulacakları bir vecibe haline getirilmezse."²⁹¹

İbnu'l-Hümmam, bu rivayetdeki "Benden önceki iki arkadaşım yapmadılar ki ben yapayım" ifadesi atlardan zekat alma uygulamasının Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebubekir döneminde olmadığını bunun Hiz. Ömer'le başlayıp Hiz. Osman döneminde de devam ettiğini ifade etmektedir.²⁹²

Dolayısıyla günümüzde atların da zekatının verilmesi gerekir.

²⁸⁸ --Dâmâd, I, 131

²⁸⁹ --Tevbe, 9/103

²⁹⁰ -- İbnü'l-Hümmam, II, 184-185.

²⁹¹ --Ebu Ubeyd, s. 563, No: 1365; Darekutni. Zekat, 18.

²⁹² --İbnu'l-Hümmam, II, 185.

1.2.2.3. TARIM ÜRÜNLERİ:

1.2.2.3.1. Sebzeler:

Kur'an'daki genel ifadelerin aksine hadislerde bazı ürünlerin isimlerinin zikredilmesi hukuk bilginlerini bazı sınıflandırmalara sevk etmiştir. "Onların mallarından zekat al...",²⁹³ "Sizin için yerden çıkardıklarımızdan... infak edin...",²⁹⁴ "Toplandığı gün hakkını verin,"²⁹⁵ ayetlerinin ve "Göğün suladıklarında öşür vardır"²⁹⁶ hadisinin genelliğinden hareket eden Ebu Hanife, ot, odun ve kamış dışında yerin bitirdiği her şeyde öşür olduğu kanaatine varmıştır.²⁹⁷

Mücahid, Hammad ve İbrahim en-Nehâî'ye göre de yerin bitirdiği her şeyde öşür vardır.²⁹⁸

Hanefilerin önde gelen iki imamı İmam Muhammet ve Ebu Yusuf, yerden çıkan ürünlerin zekata tabi olabilmesi için "bir yıl kalabilme"²⁹⁹ şartını ileri sürmektedirler.

Ahmet b. Hanbel ise "ölçülebilme, kurutulabilme ve dayanıklı olma" özelliğini ileri sürmektedir. Bu özelliği taşıyan ürünler ister arpa, buğday gibi gıda maddeleri, ister fasulye, mercimek, nohut gibi baklagiller, isterse kimyon vb. ürünler gibi baharat cinsinden olsun durum aynıdır.³⁰⁰

İmam Şâfiî, "kurutulabilme, muhafaza edilebilme ve gıda maddesi olma"³⁰¹ özelliğini ileri sürmektedir.

²⁹³ --Tevbe. 9/ 103.

²⁹⁴ --Bakara. 2/ 267.

²⁹⁵ --En'am. 6/ 141.

²⁹⁶ --Müslim, Zekat, 7; Karşılaştırmalı olarak bkz: Tirmizî, Zekat, 14; Ebu Davud, Zekat, 11; Nesâî, Zekat, 23; İbn Mace, Zekat, 17.

²⁹⁷ --Kâsânî, II, 59; İbnü'l-Hümmam, II, 242; Şevkanî, IV, 457.

²⁹⁸ --İbn Ebi Şeybe, III, 139.

²⁹⁹ --Babertî, II, 242; İbnü'l-Hümmam, II, 242.

³⁰⁰ --İbn Kudame, II, 549.

³⁰¹ --Şafiî, el-Ümm, I, 38.

İmam Malik ise, “muhafaza edilebilme ve gıda maddesi olma”³⁰² özelliğini ileri sürmektedir.

Klasik doktrinlerimiz yukarıda zikrettiğimiz ilkeler bağlamında topraktan elde edilen ürünleri çeşitli kategorilere ayırmış ve ismen zikrederek zekata tabi olup olmadıklarını incelemiştir. Biz sadece toprak ürünlerinin önemli bir bölümünü teşkil eden sebzelerle ilgili görüşleri zikredeceğiz.

Şafiî, Malikî, Hanbelî ve Hanefilerden Ebu Yusuf ve İmam Muhammet, İsa b. Talha'nın Muaz'dan rivayet ettiği hadise dayanarak sebzelerin zekata tabi olmadığını ileri sürmüşlerdir. Rivayete göre Muaz, sebze ve baklagillerin zekata tabi olup olmadığını bir mektupla Hz. Peygambere sormuş. Hz. Peygamber de: “Onlarda zekat yoktur.”³⁰³ diye cevap vermiştir. Bir diğer rivayete göre ise: Abdullah b. Muğîre, Musa b. Talha'nın arazisindeki sebzelerinden zekat almak isteyince Musa b. Talha: “Senin buna hakkın yoktur” demiş ve Hz. Peygamberin: “Sebzelerde zekat yoktur”³⁰⁴ dediğini nakletmiştir.

Buna paralel olarak Hz. Ömer de: “Yeşil sebzelerde zekat yoktur.”³⁰⁵ demiştir.

Konuyla ilgili ilk dönem hukuk bilginlerinden bu doğrultuda bir çok rivayet³⁰⁶ nakledilmektedir. Son dönem hukuk bilginlerinden Şevkanî de sebzeler konusunda aynı kanaati paylaşmaktadır. Ona göre, Musa b. Talha'dan rivayet edilen hadis, sebzelerin zekata tabi olmadığını delilidir. Ayrıca Hz. Peygamberin Muaz'ı Yemen'e gönderirken buğday, arpa, hurma ve üzümün zekat almasını emrettiği³⁰⁷ hadisi delil göstererek topraktan çıkan bu dört ürünün dışındakilerinin zekata tabi olmadığını ileri sürmektedir. Şevkanî, Hasan-ı Basrî, Hasan b. Salih, Sevrî ve Şa'bi'nin kanaatlerinin de bu istikamette olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁸

³⁰² --Malik. Muvatta, Zekat, 20.

³⁰³ --Tirmizî, Zekat, 13.

³⁰⁴ --Şevkanî, IV, 457.

³⁰⁵ --Ebu Ubeyd, s. 602, No: 1507.

³⁰⁶ --Bkz. Ebu Ubeyd, s. 602- 603, No: 1506- 1513.

³⁰⁷ --Ebu Ubeyd, s. 567, No: 1374.

³⁰⁸ --Şevkanî, IV, 457- 458.

Günümüzde sebzeçilik sektörünün sağladığı gelir ve ülke ekonomisindeki yeri düşünüldüğünde sırf lafızdan hareket ederek olumsuz sonuca varan bu bilginlerin görüşlerini tasvip etmek mümkün değildir. Kaldı ki sebzeler konusunda nakledilen rivayetler sahih değildir. Bizzat Şevkanî, Musa b. Talha'nın hadisinin tahkikini yaparken bu hadisin zayıf olduğunu söylemekte ve Tirmizi'nin "Sebzeler konusunda Hz. Peygamberden gelen sahih bir rivayet yoktur"³⁰⁹ dediğini nakletmektedir.

Ayrıca "Toplandığı gün hakkını verin"³¹⁰ ayeti, sebzelere hamledilmeye daha elverişlidir. Çünkü toplandığı gün hakkının verilmesi gereken ürünler sebzelerdir. Tahılların hakları ise ancak ayıklanıp temizlendikten sonra verilmektedir.

Bu durumda tercih edilmeye layık olan görüş İmam-ı Azam'ın görüşüdür.

1.2.2.3.2. Diğer Tarım Ürünleri

Tarımsal gelirlerin önemli bir kolu olan sebzeçilikle ilgili yaklaşımları ve tarım ürünlerinin hangi şartlarda zekata tabi olacağı konusundaki görüşleri yukarıda zikrettik. Burada ise tarım ürünlerinin nisab ve nisbetleri üzerinde duracağız.

İmam-ı Azam'a göre, tarım ürünlerinde nisab şartı yoktur. Yerden çıkan ürünlerin azı da çoğu da zekata tabidir.³¹¹ Mücahid, Hammad ve İbrahim en-Nehâî de bu kanaattedir.³¹²

"Sizin için yerden çıkardığımız şeylerin güzellerinden harcayın",³¹³ "Toplandığı gün hakkını verin",³¹⁴ ayetleri ile "Yağmur ve nehir sularıyla sulanan ürünlerde öşür (% 10), emekle sulananlarda ise yarım öşür (%5) vardır"³¹⁵ hadisinin

³⁰⁹ --Şevkanî, IV, 457.

³¹⁰ --En'am, 6/ 141.

³¹¹ -- Ebu Yusuf, s. 97; Serahsî, III; 2-3; Kâsânî, II, 59.

³¹² --İbn Ebî Şeybe, III, 139.

³¹³ --Bakara. 2/ 267.

³¹⁴ --En'am, 6/ 141.

³¹⁵ --Buharî, Zekat, 55; Karşılaştırmalı olarak bkz: Müslim, Zekat, 7; Malik, Muvatta, Zekat, 20; Tirmizî, Zekat, 14; Ebu Davud, Zekat, 11; Nesâî, Zekat, 23; İbn Mace, Zekat, 17; İbn Hacer, Telhis, II, 169.

genel yapısından hareketle bu sonuca varmıştır. Zira bu ifadelerde az ile çok arasında bir ayırım yapılmamıştır.³¹⁶

Ancak yukarıdaki hadisin zekata tabi ürünlerin nisabını değil, nisaba ulaşmış bir üründen ne kadar verileceğini açıkladığı gerekçesiyle³¹⁷ İmam-ı Azam'ın bu hadisi nisab için delil göstermesi tenkit edilmiştir.

Ebu Yusuf, İmam-ı Muhammet ve diğer üç doktrinin de dahil olduğu cumhura göre ise tarım ürünlerinin zekata tabi olabilmesi için “beş vesk” a ulaşması gerekir.³¹⁸ Dolayısıyla bu bilgilere göre tarım ürünlerin de nisab şarttır.

Bu görüş sahipleri Hz. Peygamberin “...Beş vesktan az olan ürünlerde zekat yoktur.”³¹⁹ hadisinin özel anlamına bakmışlar ve “hassın âmî” tefsir ettiği düşüncesinden hareketle bu sonuca varmışlardır. Bu duruma göre tarım ürünlerinin nisabı; beş vesktir.

Veskin günümüz ölçü birimleriyle ne kadara tekabül ettiğini bilebilmek için sa'ın bilinmesi gerekmektedir. Çünkü kaynaklarımızda vesk, sa' ile takdir edilmiştir. Hz. Peygamber, “bir vesk, altmış sa'dır”³²⁰ buyurmuş, bilginlerde bu konuda ittifak etmişlerdir.³²¹ Bu durumda beş vesk üç yüz sa' eder. Ancak sa'ın takdiri hakkında da bilginler arasında birlik yoktur. Malik, Şafi ve İbn Hanbel'in de dahil olduğu Hicaz ehli bir sa'ın 5. 1/3 ritil³²², Irak ehli ise, 8 ritil³²³ olduğu kanaatindedir.

³¹⁶ --Kâsânî, II, 59.

³¹⁷ -- İbn Dakîku'l-îd, II, 187; İbn Rüşd, I, 243.

³¹⁸ -- Kâsânî, II, 59; İbn Kudame, II, 553-554.

³¹⁹ --Buhârî, Zekat, 42; Müslim, Zekat, 1; Nesâî, Zekat, 5, 22; Darimî, Zekat, 11; İbn Hacer, Telhis, II, 168.

³²⁰ --İbn Mace, Zekat, 23.

³²¹ --İbn Kudame, II, 560.

³²² -- Ebu Ubeyd, s. 623, No: 1602; İbn Kudame, II, 561.

³²³ --Kâsânî, II, 59.

Ebu Yusuf'un önceleri arkadaşları (Irak ehli) gibi düşündüğü halde daha sonra bu görüşünü bırakarak Medinelilerin görüşünü benimsediği nakledilir.³²⁴ Kendisi bizzat bir sa'ın 5.1/3 rıtl olduğunu belirtmektedir.³²⁵

Farklı takdir edilen sa'ın bu gün kullandığımız ölçü birimlerine çevrilmesinde iki yaklaşım mevcuttur. Birincisi, Kardavî'nin yaklaşımı; İkincisi ise, Kamil Miras'ın yaklaşımıdır.

Kardavî, sa'ın takdirinde Hicazlıların görüşünü yani bir sa'ın 5.1/3 rıtl olduğu görüşünün daha sahih olduğunu kabul etmekte ve "vesk"ın bugünkü ölçü birimleriyle tespitini buna göre yapmaktadır.³²⁶ Vardığı sonuca göre bir sa'; 2.176 gr'dır. Bu duruma göre "vesk"ın kg olarak karşılığı :

Beş vesk 300 sa' olduğuna göre: $300 \times 2.176 = 652.8$ kg, yani yaklaşık olarak 653 kg'dır.³²⁷

Kamil Miras ise, farklı bir sonuca varmaktadır. Ona göre Iraklılar ve Hicazlılar sa'ı farklı rıtlarla takdir etmiş olsalar da sonuç aynıdır. Çünkü Iraklılara göre rıtlın kesri 20 istar³²⁸, Hicazlılar göre ise 30 istardır. (Yani Iraklıların rıtlı 20 istar, Hicazlıların rıtlı ise 30 istardır.) Her iki bakış açısına göre de bir sa' 1040 dirhemdir. Rakamlarla ifadesi şöyledir:

Iraklılara göre:

Bir sa': $8 \text{ rıtl} \times 20 \text{ istar} = 160 \text{ istar} \times 6,5 \text{ dirhem} = 1040 \text{ dirhem}$

Hicazlılara göre:

Bir sa' = $5. \text{ 1/3 rıtl} \times 30 = 160 \text{ istar} \times 6,5 \text{ dirhem} = 1040 \text{ dirhem}$

³²⁴ --Ebu Ubeyd, s. 623, No: 1603

³²⁵ --Bkz. Ebu Yusuf, s. 98

³²⁶ --Kardavî, I, 376

³²⁷ --Kardavî, I, 378-379

³²⁸ --İstar; Dört buçuk miskal, yani 6,5 dirhem. bugünkü ifadeyle 19.5 gr ağırlığında bir birim (Erdoğan, s. 206)

Kamil Miras sonuç olarak şöyle demektedir: “Bir sa’ 1040 dirhem ayarındaki ölçeye dendiğine göre beş vesk kesirsiz olarak 1000 kg”dır. Bunun rakamlarla ifadesi şöyledir:

$$5 \text{ vesk} \times 60 \text{ sa}' = 300 \text{ sa}' \times 1040 \text{ dirhem} = 312000 \div 312 = 1000 \text{ kg.}^{329}$$

Bu duruma göre toprak ürünlerinin nisabında kg olarak iki farklı sonuç ortaya çıkmaktadır.

Birincisi; Hicaz rıtlı esas alınarak varılan sonuç. 652.8 kg, yani yaklaşık 653 kg.

İkincisi ise, Hicaz ve Irak rıtlının neticede aynı ölçüye vardıkları kabul edilerek elde edilen sonuç. Bu da 1000 kg. yani 1 ton.

Ölçekle ölçülemeyip bağ, demet, balya gibi ölçülerle takdir edilen pamuk gibi ürünlerin nisabında bilginler ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Yusuf’a göre, bu tür ürünlerde kıymete itibar edilir ki ölçülebilen ürünlerden en düşüğünün değerine eşit bir değere ulaşması gerekir.³³⁰ İmam Muhammed’e göre ise ürünün takdir edildiği şeyin alasında/ en yükseğinden beş tane verilir.³³¹ Bu duruma göre bağ, demet, balyadan hangisiyle takdir ediliyorsa bunlardan beş tane verilir.

Ahmet b. Hanbel’e göre ise, ölçülemeyen ürünlerin nisabı tartı ile takdir edilir. Zira ölçülemeyen ürünlerin tartısı ölçüsü yerine geçmektedir.³³²

Tarım ürünlerinin nisbetine gelince, kaynaklarımızda çokça yer alan Hz. Peygamberin “Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak ürünlerinde öşür (% 10), emekle sulananlarda ise öşrün yarısı (%5) vardır”³³³ hadisi toprak ürünlerinin nisbetine açıklık getirmektedir.

³²⁹ --Miras, V. 81-83.

³³⁰ --Serahsi, III, 15; Merğınanı, I, 109-110.

³³¹ --Serahsi, III, 15; Merğınanı, I, 109-110.

³³² --İbn Kudame, II, 557.

³³³ -- Buhari. Zekat, 55; Müslim. Zekat, 7; Malik. Muvatta. Zekat, 20; İbn Mace, Zekat 17.

Bu duruma göre toprak ürünlerinin nisbeti, sulama tekniğine göre belirlenmektedir. Emek sarfedilmeden yağmur ve nehir sularıyla sulanan ürünlerde zekat nisbeti, % 10, külfetle sulanan ürünlerin nisbeti ise % 5'tir.

Günümüzde sulama masraflarından ziyade gübre, mazot, ve işçilik masraflarının maliyeti daha fazla tutmaktadır. Bunların dikkate alınıp alınmayacağı konusunda muasır bilginler farklı yaklaşımlar ileri sürmüşlerdir.

Birinci yaklaşıma göre bu masraflar, emek ve külfetle sulanan arazinin ürününe kıyaslanır. Bu duruma göre; gübre, ilaç işçilik vb. masraflar harcanarak elde edilen ürünlerden %5, böyle olmayan ürünlerden de %10 nisbetinde zekat alınır.³³⁴

İkinci yaklaşıma göre ise harcanan gübre ilaç, işçilik vb. masraflar elde edilen ürünün toplamından düşülür. Geriye kalan ürün de sulama tekniğine göre öşür (%10) veya yarım öşre (%5) tabi olur.³³⁵

Nisabı tamamlamak için farklı ürünlerin birbirine ilave edilip edilemeyeceği konusunda Ebu Hanife, İmam Şâfî, Ahmet b. Hanbel, Ata, Evzaî gibi bilginler, isimleri farklı olan ürünlerin birbirine ilave edilemeyeceği kanaatindedirler. Bu bilginlere göre, buğday, arpa gibi ürünler birbirinden farklı cinste olup her birinin tek başına nisabı tamamlaması gerekmektedir.³³⁶ Bu duruma göre aynı cinsin farklı türleri kendi aralarında birbirine ilave edilir. Ancak farklı cinste ve farklı isimde olan ürünler birbirine ilave edilemezler. Örneğin, buğdayın birkaç çeşidi vardır. İnce buğday, siyah buğday, güz buğdayı vs. Bunlar aynı cins olduklarından dolayı nisabı tamamlamak için birbirine ilave edilirler. Fakat buğday ve arpa farklı cinste olup farklı isimlerle isimlendirildikleri için birbirine ilave edilemez. Diğer ürünlerde de durum böyledir.

Malik'e göre ise, arpa, buğday, çavdar gibi hububat aynı cinstirler, dolayısıyla birbirlerine ilave edilirler. Yine nohut, mercimek, pirinç, fasulye gibi baklagiller de aynı cinstirler. Bunlar da nisabı tamamlamak için birbirlerine ilave edilirler.³³⁷

³³⁴--Komisyon, İlmihal , I. 447.

³³⁵--Kardavî, I, 403-404.

³³⁶-- Ebu Ubeyd, s 572, No: 1400-1401; İbn Rüşd, I, 243; Nevevî, V, 506-507.

³³⁷ --Malik, Muvatta, Zekat, 21; Ebu Ubeyd. s. 570-571, No: 1394-1397; İbn Rüşd, I. 243.

Dolayısıyla Malik, cins kavramını cumhurdan daha geniş tutmakta ve nisabı tamamlamak için hububatın kendi aralarında, baklagillerin de kendi aralarında birbirlerine ilave edileceğini söylemektedir.

1.2.2.3.3. Bal:

Balın zekata tabi olup olmadığı bilginler arasında tartışmalıdır. Hanefî ve Hanbelî doktrinine göre bal zekata tabidir. Mekhul, Zühri, Süleyman b. Musa, Evzâf ve İshak da bu kanaattedir.³³⁸

Bu kanaatte olan bilginler şu hadise dayanmaktadırlar. “Benî Mut’ın kabilesinden Hilal adında bir kişi arılarının öşrünü alarak Hz. Peygambere geldi ve Hz. Peygamberden Selebe adını taşıyan vadisinin korunmasını istedi. Hz. Peygamber de o vadiyi onun için korudu. Hz. Ömer halife olunca, Süfyan b. Vehb ona mektup yazarak vadinin ne olacağını yazdı. Hz. Ömer de ona: “Eğer Hilal, Hz. Peygambere ödediği balın öşrünü sana da öderse onun namına Selebe’yi koru, eğer ödemezse o bir yağmur sineğidir. (Yağmurun bitirdiği otları yaşayan bir hayvandır.) Dileyen onu yer” diye yazdı.³³⁹

İbn Ömer, Hz. Peygamberin baldan öşür aldığını³⁴⁰ rivayet etmektedir. Yine İbn Ömer’den gelen diğer bir rivayete göre, Hz. Peygamber şöyle demektedir: “Balda her on kırba bir kırba (her on tulumda bir tulum) vardır.”³⁴¹

Hanefî doktrinine göre öşür arazisinde bulunan balda öşür (%10) vardır. Haraç arazisinde bulunan bala ise herhangi bir şey gerekmez. Çünkü bal ağacın çiçeklerinden meydana gelen bir ürün mesabesinde. Oysa haraç arazisinin ürününe bir şey gerekmez. Çünkü haraç arazisinin kendisine haraç vaciptir. Bu durumda haraç arazisinde bulunan bala öşür gerekseydi öşür ve haracın birleşmesi söz konusu olurdu ki bu da Hanefîlere göre caiz değildir.³⁴²

³³⁸ -- Ebu Yusuf, s. 124; Kâsânî, II, 62; İbn Kudame, I, 577.

³³⁹ --Ebu Davud, Zekat, 12; İbn Hacer, Telhis, II, 167.

³⁴⁰ --İbn Mace, Zekat, 20.

³⁴¹ --Tirmizî, Zekat, 9.

³⁴² --Kâsânî, II, 62.

Balın nisabına gelince, Hanbelî doktrinine göre balın nisabı öşür (%10)dur. Hanefî doktrininde ise bu konuda farklı yaklaşımlar mevcuttur.

İmam-ı Azam'a göre, balın azı da çoğu da öşre tabidir. Yani balın öşre tabi olması için herhangi bir sınır yoktur. İmam-ı Azam bu konuda tarım ürünlerindeki prensibine dayanmaktadır. Zira bal da nemaya tabidir.³⁴³

Ebu Yusuf'a göre ise, beş vesk³⁴⁴ tir. Bundan daha az olan bala herhangi bir şey gerekmez.³⁴⁵ Ebu Yusuf bu konuda Hz. Peygamberin tarım ürünlerinin nisabını belirleyen şu hadisine dayanmaktadır. "Beş veskten azında zekat yoktur."³⁴⁶ Bu durumda Ebu Yusuf'a göre balın nisaba tabi olabilmesi için ölçülebilen tarım ürünlerinin en düşüğünden beş vesk kıymetine ulaşması gerekmektedir. Bundan azı öşre tabi değildir.³⁴⁷

Şafi ve Malikî doktrinine göre bal öşre tabi değildir. Zira o, süt gibi hayvandan çıkan bir sıvıdır. İbn Ebî Leyla, Hasan b. Salih ve İbnü'l-Münzir de bu kanaattedir.³⁴⁸ İmam Şâfi şöyle demektedir: "Balda öşrün olduğunu bildiren hadis zayıftır. Benim tercihim ondan bir şey alınmaması yönündedir."³⁴⁹ "Balda ve atta zekat yoktur. Ancak sahipleri vermek isterlerse (nafile olarak) kabul edilir."³⁵⁰

İbnü'l-Münzir de "Bal konusunda sabit olan herhangi bir şey yoktur."³⁵¹ demektedir.

Ebubekir b. Amr b. Hazm ise şöyle demektedir: "Babam Mina'da iken Ömer b. Abdulaziz'den "bal ve attan zekat alınmamasını bildiren bir mektup geldi."³⁵²

³⁴³ --Serahsî, III, 15; Kâsânî, II, 62; İbn Kudame, II, 578.

³⁴⁴ --"Vesk"ın bu günkü ölçü birimleri ile karşılığı için bkz. Tez Metni, s. 60, 61.

³⁴⁵ --Serahsî, III, 15; Kâsânî, II, 61.

³⁴⁶ --Buharî, Zekat, 42; Müslim, Zekat, 1; Nesâî, Zekat, 5, 22; Darimî, Zekat, 11; İbn Hacer, Telhis, II, 168.

³⁴⁷ --Serahsî, III, 15.

³⁴⁸ --İbn Kudame, II, 577.

³⁴⁹ --İbn Hacer, Telhis, II, 168.

³⁵⁰ --Şafi, el-Ümm, I, 42.

³⁵¹ --İbn Hacer, Telhis, II, 168.

³⁵² --Malik, Muvatta, Zekat, 23.

Günümüzde arıcılık çok önemli gelir kaynaklarından biri haline gelmiştir. Tüketiminin fazla olması ve besin değerinin çok yüksek olması onu verimli bir sektör haline getirmiştir. Bu durumda bu gün için artık, “bal hakkında sağlam bir delil yoktur” diyerek lafza dayalı olumsuz kanaat belirtenlerin görüşlerini tasvip etmek mümkün gözükmemektedir.

Ayrıca “bal, süt gibi hayvandan çıkan bir sıvıdır” diyerek balın öşre tabii olmadığını söyleyenlere İbn Kudame şu cevabı vermektedir: “Süt, - sâime; otlak hayvanlarında olduğu gibi- aslı zekata tabii olan bir üründür. Oysa balda durum bunun aksinedir.³⁵³ Kardavî buradan hareketle şu kaideyi çıkarır: “Aslında zekat vacip olmayan malın gelişme ve ürününde vacip olmaktadır. Yani bir malın ya kendisine ya da ürününe zekat vacip olmaktadır. Araziye nisbetle ekin, arıya nisbetle bal, hayvanlara nisbetle süt, tavuklara nisbetle yumurta ve ipek böceğine nisbetle ipekte olduğu gibi.”³⁵⁴

Arıcılık yapan bir kişi, üretim için yaptığı masrafları çıkarır ve geriye kalanın zekatını verir. Buna Hilal b. Mürre'nin Hz. Ömer'den naklettiği şu rivayet delalet eder: “Bal ovada olursa onda bir (1/10), dağda olursa yirmide bir (1/20) zekata tabidir.”³⁵⁵

1.2.2.4. MADENLER

Hukuk bilginleri, “Sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak edin”³⁵⁶ ayetinin tahıl ve meyveler dışında yerden çıkarılan “madenleri” de kapsadığı kanaatindedirler.³⁵⁷

Bu genel ayetin dışında madenlerden alınacak zekatın nisab ve nisbeti hakkında Kur'an'da herhangi bir bilgi yoktur.

³⁵³--İbn Kudame, II, 577.

³⁵⁴--Kardavî, I, 437.

³⁵⁵--Ebu Ubeyd, s. 598, No: 1490.

³⁵⁶--Bakara. 2/ 267.

³⁵⁷--İbn Kudame, II, 617; Yazır, II, 198-199.

H. Peygamberin “...Rikaz, beşte bir oranında (humus: %20) zekata tabidir”³⁵⁸ hadisinde geçen “rikaz” kelimesinin madenleri de kapsayıp kapsamadığı hukuk bilginleri arasında tartışmaya konu olmuştur.

Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre rikaz; öncekilerin yere gömdükleri kıymetli eşya, hazine veya definedir. Madenler rikaz kapsamına girmez.³⁵⁹ İmam Şâfiî rikazı, gömülen şeyin altın ve gümüş olmasına hasreder.³⁶⁰

Hanefîler yerden çıkarılan şeyleri üç isimle anarlar: Kenz, maden ve rikaz.

Kenz; İnsanoglunun yere gömdüğü kıymetli eşya, hazine veya definedir.

Maden: Allah’ın yeryüzünü var ettiğinde yerin içinde yarattığı değerli şeylerdir.

Rikaz ise: Kenzi de madeni de kapsayan genel bir isimdir. Zira gömen farklı olsa da (Allah veya insan) her iki türün de ortak özelliği “gömülmüş” olmaktır. Rikazın maden için kullanımı hakikî anlamı itibariyle, kenz için kullanımı ise mecazî anlamı itibariyledir.³⁶¹

Bu duruma göre Hanefîler nezdinde maden, rikaz kapsamına girer ve aynı hükme tabi olur. Cumhura göre ise, maden rikaz kapsamına girmeyip farklı hükme tabi olur.

Her iki görüşün de birleştiği nokta, öncekilerin yere gömmüş oldukları kıymetli eşya, hazine veya definenin rikaz kapsamına girmesidir. Hukuk bilginleri bu anlamdaki rikazı değerlendirirken gömüldükleri zamanı (Cahilî veya İslamî dönem) ve gömüldükleri yeri (mülk veya sahipsiz bir arazi) dikkate alarak hüküm bağlamışlardır. Define bulmak çokça rastlanmayan bir şey olup, getirisi de çok fazla olmadığı için üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmayıp bazı genel hükümleri ifade edeceğiz.

³⁵⁸--Tirmizî, Zekat, 16; Nesâî, Zekat, 24; Ebu Ubeyd, s. 420, No: 857 vd.; İbn Hacer, Telhis, II, 182; Şevkanî, IV, 461.

³⁵⁹--Malik . Muvatta, Zekat, 4; Ebu Ubeyd, s. 422, No: 863; İbn Kudame, II, 612 ve 619; Nevevî, VI, 91.

³⁶⁰--Şevkanî, IV, 462.

³⁶¹--Kâsânî, II, 65; Babertî, II, 232; İbnu’l-Hümmam, II, 232-233;

Bulunan şeyin üzerinde İslam öncesi döneme ait herhangi bir işaret varsa beşte biri (1/5) vergi olarak alınır. Kalan beşte dördü (4/5) bulana aittir.³⁶² Sahipsiz bir arazide bulunmuşsa beşte biri (1/5) vergi olarak alınır. Kalan beşte dördü bulana aittir.³⁶³ Mülk bir arazide bulunmuşsa beşte biri (1/5) vergi olarak alınır. Kalan beşte dördünde (4/5) ise ihtilaf vardır. İmam-ı Azam ve İmam Muhammed'e göre arazinin sahibi hayattaysa ona verilir, değilse varislerine verilir. Ebu Yusuf'a göre ise bulana aittir.³⁶⁴

Eğer üzerinde İslamî döneme ait bir alamet varsa buna "lukata" hükmü uygulanır.³⁶⁵ Hukuk bilginleri bulunan bu çeşit şeylerin üzerinden bir yıl geçmesinin şart olmadığı hususunda görüş birliğine varmışlardır.³⁶⁶

Bunlar, İmam-ı Azam, Malik, Ahmet bir Hanbel'den gelen bir rivayete ve bilginlerin çoğunluğuna göre fey'in sarfedildiği yerlere yani zekat dışında diğer kamu hizmetlerine harcanır.³⁶⁷ Şafi ve Ahmet b. Hanbel'den gelen diğer rivayete göre ise zekatın sarfedildiği yerlere harcanır.³⁶⁸

Bulunan definelerde cumhura göre nisab şartı yoktur. Bulunan şey az olsun çok olsun zekata tabidir. İmam Şâfiye göre ise nisab şarttır.³⁶⁹

Madenlere gelince:

Hukuk bilginleri yerden çıkarılan madenlerin hangisinin zekata tabi olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Şafiî bilginlere göre, yerden çıkarılan madenlerden sadece altın ve gümüş zekata tabidir. Bunların dışında hiçbir maden zekata tabi değildir.³⁷⁰

³⁶² -- Kâsânî, II, 65; İbn Kudame, II, 613.

³⁶³ --İbn Kudame, II, 613.

³⁶⁴ --Kâsânî, II, 66.

³⁶⁵ --Kâsânî, II, 65; İbn Kudame, II, 613.

³⁶⁶ --Nevevî, VI, 99.

³⁶⁷ --İbn Kudame, II, 616; Şevkanî, IV, 462.

³⁶⁸ --İbn Kudame, II, 615; Şevkanî, IV, 462.

³⁶⁹ --Nevevî, VI, 99.

³⁷⁰ --Rafî, Ebu'l-Kasım Abdulkarim b. Muhammet, Fethü'l-Aziz Şerhu'l- Veciz, (Mecmu'un Hamişinde), b.y.y., Daru'l-Fikir, ts., VI, 88; Nevevî, VI, 77.

Hanefî bilginler yerden çıkarılan madenleri üç kısımda incelerler: a) Katı olup eritilebilen ve dökümü yapılabilen madenler; altın gümüş, demir, bakır, kurşun gibi. b) Katı olup eritmeye elverişli olmayan madenler; Kireç, mermer, kömür gibi. c) Sıvı olup katılaşmayan madenler; petrol, civa gibi. Hanefilere göre bu üç kısım madenden sadece birinci kısma yani katı olup eritilebilen ve dökümü yapılabilen madenler, zekata tabidirler. Diğer iki kısım ise yani katı olup eritemeyen ve sıvı olup katılaşmayan madenler zekata tabi değildirler.³⁷¹

Hanbelî bilginlere göre ise yerden çıkarılan ve yer cinsinden olmayıp kıymeti olan her şey zekata tabidir.³⁷²

Dolayısıyla eritilebilen veya eritemeyen, sıvı veya katı ayırımı yapmaksızın değeri olan her şey Hanbelîlere göre zekata/ vergiye tabidir.

Günümüzde madenlerin devlete getirisi göz önüne alındığında yukarıdaki yaklaşımlardan en isabetlisi Hanbelîlerin yaklaşımıdır. Altın ve gümüş dışındaki bazı değerli madenler, ülke ekonomisine bu iki madenden daha büyük gelir sağladığı için Şafi'nin görüşü geçerliliğini yitirmiştir. Hanefîlerin sadece katı olup eritilebilen ve dökümü yapılabilen madenleri zekat kapsamına alıp, günümüz için gerek ulusal gerekse uluslararası çok büyük bir öneme sahip olan sıvı olup katılaşmayan petrol gibi madenleri zekat kapsamına almaması bu gün için tercih edilebilir bir görüş değildir. Zira günümüzde petrol, kullanım alanı en geniş ve en değerli madenlerden biridir. Dolayısıyla yerden çıkarılan değerli her şey zekata tabidir diyen Hanbelîlerin görüşü tercih edilmeye en layık görüştür.

Madenlerin nisabına gelince:

Ebu Hanîfeye göre, madenlerde Nisab şart değildir. Elde edilen madenler, az olsun çok olsun beşte bir oranında (%20) zekata /vergiye tabidir.³⁷³ Zira maden rikaz

³⁷¹--Serahsî, II, 211; Kâsânî, II, 67; Babertî, II, 234; İbnu'l-Hümmam, II, 233;

³⁷²--İbn Kudame, II, 617.

³⁷³--Kâsânî, II, 67.

kapsamına girmektedir. Rikazın da beşte bir oranında (%20) zekata tabi olduğu hadiste³⁷⁴ açıkça ifade edilmektedir.

Hanbelî, Şafiî ve Malikî bilginlere göre ise Nisab şarttır ki bu da altın ve gümüşün nisabıdır.³⁷⁵ Dolayısıyla çıkarılan madenler altın ve gümüşün nisabına ulaşırsa zekata tabi olması gerekir, ulaşmazsa gerekmez. Ancak söz konusu doktrinler çıkarılan madenlerin bir defada nisaba ulaşmasını şart koşmazlar. Aksine devam etmekte olan çalışma neticesinde defalarca çıkarılan madenlerin birbirine eklenerek nisaba ulaşması yeterlidir. Zaten maden çıkarımında usûl de azar azar çıkarılmasıdır. Buna göre maden çıkarma işine devam etme düşüncesi varsa, kısa süreli ara vermeler, çıkarılan madenlerin nisabı tamamlaması için birbirine ilave edilmesine engel değildir. Ancak artık çalışmama düşüncesiyle iş durdurulmuşsa daha sonra başlanarak çıkarılan maden önce çıkarılana eklenmez.³⁷⁶

Nisabı şart koşan bu bilginler, altın ve gümüşün nisabına ulaşan madenlerden kırkta bir (%2, 5) nisbetinde zekat verileceği kanaatindedirler.

Bunlar, Rabia b. Abdurrahmanın, Hz. Peygamberin Kabaliye bölgesindeki madenleri Bilal b. Haris'e (Hars) ikta ettiğini ve bu madenlerden o günden itibaren zekat alınmadığını³⁷⁷ belirten hadise dayanmaktadırlar. Buradaki zekat paralara vacip olan zekattır yani kırkta bir oranında alınması gereken zekattır.³⁷⁸

Ebu Ubeyd, madenlerin rikaz kapsamında değerlendirilmesi görüşünü tercih etmekte ve Rabia b. Abdurrahmanın rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamberin zekata dair herhangi bir emrinin olmadığını "günümüze kadar bu madenlerden yalnızca zekat alınmaktadır" ifadesinin raviye ait olduğunu söylemekte ve eğer bu ifade Hz. Peygamberden sabit olsaydı, reddedilmesi imkansız bir delil olacağını ileri

³⁷⁴--Tirmizî, Zekat, 16; Nesâî, Zekat, 24; Ebu Ubeyd, s. 420, No: 857 vd.; İbn Hacer, Telhis, II, 182; Şevkanî, IV, 461.

³⁷⁵--Malik, Muvatta, Zekat, 3; Ebu Ubeyd, s. 422, No: 863; Şirâzî, VI, 83; İbn Kudame, II, 618-619;

³⁷⁶--Raffî, VI, 93 vd.; İbn Kudame, II, 619.

³⁷⁷--Ebu Ubeyd, s. 423, No: 864- 870.

³⁷⁸--İbn Kudame, II, 618.

sürmektedir. Bununla birlikte söz konusu hadisin de senedinin olmadığı³⁷⁹ ifade etmektedir.

Doktrinde tartışılan bu oranlar Hz. Peygamberden rivayet edilen kavli veya fiili bir hadisle doğrulanmaması sebebiyle bazı müellifler vergi nisbetini takdirde serbestiyet fikrini savunmuşlardır.³⁸⁰ Büyük güçlüklerle elde edilen az miktardaki bir madenle, çok az bir emekle elde edilen bol miktardaki bir madeni aynı oranda vergiye tabi tutmak, Hz. Peygamberin emek arttıkça vergi oranının azaltılması prensibine aykırıdır.³⁸¹ Zira Hz. Peygamberin tarım ürünlerinde uyguladığı prensip bu minvaldedir.³⁸²

Nitekim klasik dönemde bazı hukuk bilginleri madenden alınacak verginin, elde edilmesinde harcanan “emeğe” göre takdir edilmesini ifade etmektedirler. Üretimi kolay olan madenlerden %2,5 (kırkta bir), güç olan madenlerden ise %20 (humus), alınmasını³⁸³ ileri sürmüşlerdir.

Maden üretimindeki bu farklılık madenlerin “Hz. Peygamberin tatbik ettiği veya etmek istediği vergi politikası ışığında değişen oranlı bir vergilendirmeye tabi tutulabileceği”³⁸⁴ günümüz bilginlerince ifade edilmektedir.

Madenlerin zekata tabi olabilmesi için üzerinden bir yılın geçmesi bütün bilginlere göre şart değildir³⁸⁵ Zira bir yıl şartı, gelişmenin kemale ermesi için gereklidir. Madenler ise elde edildiği anda kemale ermiş olurlar. Bundan dolayı tarım ürünlerinde olduğu gibi madenlerde de bir yıl şartı yoktur.³⁸⁶ Bu konuda yalnızca İshak ve İbnü'l-Münzir cumhura muhalefet ederek madenlerde de bir yıl şartını ileri sürmüşlerdir.³⁸⁷

³⁷⁹ --Ebu Ubeyd, s. 427.

³⁸⁰ --Aktan, Hamza, İslam'da Madenlerin Hukukî Statüsü Erzurum, 1981, s. 71.

³⁸¹ --Aktan, s. 74.

³⁸² --Bkz. Tez Metni, s. 61.

³⁸³ --Şirâzî, VI, 82.

³⁸⁴ --Aktan, s. 74.

³⁸⁵ --Şirâzî, VI, 80; İbn Kudame, II, 619.

³⁸⁶ --Şirâzî, VI, 80.

³⁸⁷ --İbn Kudame, II, 619.

Madenlerde alınması gereken miktarın nereye sarfedileceği bilginler arasında tartışmalıdır.

Hanefî bilginlere göre fey ve ganimetlerin sarfedildiği yerlere sarfedilir.³⁸⁸ Malik ve Ahmet b. Hanbel'e göre zekatın sarf yerlerine sarfedilir.³⁸⁹ Şafîî doktrinine göre ise madenlerde kırkta bir (%2,5) vacip görülürse zekatın sarf yerlerine, humus (%20) vacip görülürse bir görüşe göre yine zekatın sarf yerlerine (esas alınan görüşte budur) diğer görüşe göre ise fey'in sarf yerlerine sarfedilir.³⁹⁰

1.2.2.5. TİCARET MALLARI

Ticaret amacıyla alınan eşyanın zekata tabi olup olmadığı hukuk bilginleri arasında tartışmalıdır. Cumhur, zekata tabi olduğunu söylerken, Zahirî bilginler gerekmediğini ileri sürmektedirler. Cumhurun görüşünü destekleyen birkaç delili zikrederim:

a) "Kazandığınız güzel şeylerden harcayın"³⁹¹ ayeti. Mücahid, bu ayetteki "kazandığınız şeylerden" maksadın "ticaretten"³⁹² kazandığınız şeyler olduğu kanaatindedir. Hasan-ı Basrî de aynı kanaattedir.³⁹³ İbnu'l-Arabî bu ayetten hareketle şöyle demektedir: "Kazanmak iki çeşittir. Bunlardan biri, yerden elde edilendir ki bu bütün çeşitleriyle bitkilerdir. İkincisi ise, yeryüzünde sarfedilen çaba sonucu sağlanan kazançtır. Ticaret, üretim... av gibi yollarla elde edilen kazançtır."³⁹⁴

b) Semüre b. Cündeb'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demektedir: "Rasulullah bizim satış için hazırladığımız eşyadan zekat vermemizi emrederdi."³⁹⁵

³⁸⁸ --Haskefî, II, 58.

³⁸⁹ --Kardavî, I, 457.

³⁹⁰ --Nevevî, VI, 76.

³⁹¹ --Bakara, 2/ 267.

³⁹² --İbn Kesir. İmadüddin Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir. Tefsiru'l-Kurani'l-Azim. Beyrut, ts., I, 320.

³⁹³ --Cassas, Ebubekir Ahmet b. Ali, Ahkaamu'l-Kur'an, Beyrut, ts., I, 457.

³⁹⁴ --İbnu'l-Arabî, I, 235.

³⁹⁵ -- Ebu Davud, Zekat, 2.

c) Ebu Zer el-Gıfarî, Hz. Peygamberin şöyle dediğini nakletmektedir: “Deve, koyun, sığır ve kumaş zekata tabidir.”³⁹⁶

d) Ebu Amr b. Hammas, babasının şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hz. Ömer bana uğradı ve dedi ki: “Ey Hammas, malının zekatını öde.” Ben de: “Benim yalnızca ok torbası/ kılıfı ve birkaç deri dışında bir şeyim yoktur.” diye karşılık verince Hz. Ömer şöyle dedi: “Bunların kıymetini tespit et ve sonra zekatını öde.”³⁹⁷

e) İbn Ömer’in de şöyle dediği nakledilmektedir: “Ticaret amacıyla bulundurulmuş köle ve kumaş gibi eşyalar zekata tabidir.”³⁹⁸

Zahirîlerin önde gelen imamlarından İbn Hazm, Muhallada Hz. Peygamber ve asıptan ticaret eşyası hakkında gelen –yukarıda zikrettiğimiz- rivayetleri ve bunların dışında bazı rivayetleri³⁹⁹ naklederek kritiğini yapmakta ve bunların hüccet olamayacağı sonucuna varmaktadır. Semüre b. Cündep hadisini irdelerken şöyle demektedir: Semüre hadisi sakıttır. Çünkü Süleyman b. Musa (son ravi) ve Semüre arasında geçen bütün râviler kimsenin tanımadığı/ meçhul kimselerdir. Sonra bu hadis sahih olsaydı bile delil olmazdı. Çünkü o hadiste, bu sadaka,⁴⁰⁰ “farz kılınmış zekattır” ifadesi yoktur. Hz. Peygamber, bu hadisteki sadaka lafzı ile “farz olan zekatı” kastetmiş olsaydı, elbette vaktini, miktarını, nasıl verileceğini, zatından mı yoksa kıymetinden mi verileceğini ve neye göre kıymetlendirileceğini açıklardı. Zira Hz. Peygamberin, zekatı vacip kılıp, ne kadar ve nasıl verileceğini açıklamaması şaşılacak şeylerdendir.⁴⁰¹ Bu durumda İbn Hazm’a göre ticaret mallarının zekata tabi olduğunu gerekli kılacak her hangi bir nass yoktur.

Oysa zekatın vücubiyeti ancak ve ancak nassla bilinir. Hakkında nass olmayan şeylerde zekat vacip olsaydı, kıyasla vacip olması söz konusu olurdu ki

³⁹⁶ --Darekutnî, Zekat, 5.

³⁹⁷ --Ebu Ubeyd, s. 520, No: 1179.

³⁹⁸ --Ebu Ubeyd, s. 521, No: 1181.

³⁹⁹ --İbn Hazm, V, 347 vd.

⁴⁰⁰ --Semüre hadisinde “sadaka” lafzı geçmektedir.

⁴⁰¹ --İbn Hazm, V, 348.

kıyas da Zahirilere göre hüccet değildir, özellikle de miktarlar konusunda.⁴⁰² Hakkında nass olmayınca da onlara göre ticaret malları zekata tabi değildir.

Kanaatimizce cumhurun görüşü hem delil yönünden hem de zekatın mantığı açısından daha kuvvetlidir

İbn Rüşd, Cumhurla Zahiriler arasındaki ihtilafın, kıyasla zekatın vacip olup olmadığı ve Semüre b. Cündeb'in hadisinin sıhhatindeki tartışmadan kaynaklandığını ifade etmektedir. Zira cumhur, ticaret malı satın almaktan maksat, kâr sağlamak olduğu için, ticaret malını birer kâr kaynağı olduğunda ittifak edilen ekin, hayvan, altın ve gümüşe kıyas etmiştir.⁴⁰³

Ticaret mallarının nisabına gelince:

Ticaret mallarının nisabı; altın ve gümüş yani paranın nisabıdır. Bu değere ulaşan ticaret mallarından kırkta bir (%2,5) oranında zekat gerekir.⁴⁰⁴ Yani 85gr altın değerinde olan ticaret malı için -diğer şartlar gerçekleştiğinde- %2,5 oranında zekat verilecektir.

Ticaret mallarının nisabına ne zaman itibar edileceği konusunda doktrinlerimiz farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır.

Hanefilere göre yılın başında ve sonunda itibar edilir. Yıl içersinde nisabın altına düşmesinin bir sakıncası yoktur. Yılın başında nisabın şart koşulması, zenginliğin tahakkuk etmesi, sonunda şart koşulması ise vucûbun tahakkuku için gereklidir. Yıl içersinde her an nisaba itibar edilmesi zor olduğundan dolayı yıl başı ve yıl sonu yeterlidir.⁴⁰⁵

Hanbelilere göre diğer mallarda olduğu gibi ticaret mallarında da yılın tamamında nisaba itibar edilir.⁴⁰⁶ Buna göre yılda bir an bile nisabın altına düşse o ticaret malı zekata tabi olmaz.

⁴⁰² --Kâsânî, II, 20.

⁴⁰³ --İbn Rüşd, I, 233.

⁴⁰⁴ --Kâsânî, II, 21.

⁴⁰⁵ --Merğînanî, I, 105.

⁴⁰⁶ --İbn Kudame, II, 624.

Şafilere göre, sadece yılın sonunda nisaba itibar edilir.Çünkü nisab malın kıymeti ile ilgili bir konudur. Malın kıymetini de yıl boyunca belirlemek zordur. Bu zorluktan dolayı zekata tabi diğer malların aksine ticaret mallarında sadece yıl sonunda nisaba itibar edilir.⁴⁰⁷

Malik'in görüşü de Şafilere göre gibidir. Malik şöyle demektedir: "Nisaba ulaşmayan ticaret malı için bir yıl şartı başlar ve yıl sonunda bu mal nisaba ulaşırsa zekat gerekir."⁴⁰⁸

Ticaret hayatının işleyişi göz önünde bulundurularak bu görüşlerden biri tercih edilebilir. Ancak kanaatimize göre uygulama sorunlarını en aza indirgeyecek görüş Hanefi'lerin görüşüdür.

Zekata tabi ticaret mallarına zekat vacip olduğu gün, o günkü rayiç fiyatı tespit edilir⁴⁰⁹ ve nisaba ulaşıyorsa zekatı verilir. Bazı bilginler yıl sonundaki kıymetine göre değil alındığı fiyat üzerinden nisabın tespit edilmesi gerektiğini⁴¹⁰ söylemişlerse de uygulamaya esas olan görüş, yıl sonundaki rayiç fiyatının dikkate alınmasıdır.

İmam Malik ticaretle uğraşanları "müdir tacir" ve "muhtekir tacir" diye ayırmış her birine farklı hükümler bağlamıştır. Müdür tacir; sürekli alım- satım işiyle uğraşan, aldığı satan tacirdir.⁴¹¹ Market, bakkal, manifaturacı gibi sürekli alım satım yapan tüccar her yıl zekat verdiği ay geldiğinde malını kıymetlendirir ve nisaba ulaşıyorsa zekatını verir.⁴¹² Muhtekir tacir; mal alıp fiyatların yükselmesi için elinde bekleten, fiyatlar yükselmezse yıllar geçse de onu satmayan tacirdir.⁴¹³ Arsa alıp-satan emlakçılar gibi. İmam Malik, bu kısma giren tüccarın malı elinde kaldığı

⁴⁰⁷--Nevevi, VI. 55.

⁴⁰⁸--İbn Kudame, II. 624.

⁴⁰⁹--Ebu Ubeyd, s. 521, No: 1182.

⁴¹⁰--İbn Rüşd, I, 246.

⁴¹¹--Şenkîti, Muhammet Hüseyin b. Muhammet, Advâu'l-Beyan Fî izâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an, Beyrut, 1995, II, 135.

⁴¹²--Malik, Müdevvene, I, 254.

⁴¹³--Şenkîti, II, 135.

sürece ona zekat gerekmeyeceği ve sattığında da yalnızca bir yılın zekatını vereceği kanaatindedir.⁴¹⁴

Malik'e mukabil Şafiî, Ebu Hanife, Ahmet b. Hanbel, Süfyan-ı Sevrî, Evzaî ve diğer bilginlerin çoğunluğuna göre, müdür ve muhtekir tacir arasında fark yoktur. Her ikisi de aynı hükme tabidir. Eğer kişi ticaret maksadı ile aldığı eşyayı yıl içerisinde satamaz veya bir başka eşya ile değiştiremezse yıl sonunda kıymetlendirip zekatını verir.⁴¹⁵

Kanaatimizce müdür ve muhtekir tacir arasında fark görmeyip her ikisini aynı hükme tabi tutarak zekatını gerekli gören cumhurun görüşü tercihe şayandır. Zira malı elinde tutan kişi onu daha fazlasına satmak için tutmaktadır. Dolayısıyla elindeki mal hükmen gelişmektedir. Gelişme, artma özelliğine sahip bir mal da zekata tabi olacaktır.

⁴¹⁴ -- İbn Rüşd, I, 245- 246; Şenkîti, II, 135; Kardavî, I, 342-343.

⁴¹⁵ --İbn Rüşd, I, 246.

İKİNCİ BÖLÜM
NİSABA ULAŞAN MALLA İLGİLİ BAZI KRİTERLER VE
NİSABIN GÜNÜMÜZ ŞARTLARINA GÖRE
DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. NİSABA ULAŞAN MALLA İLGİLİ BAZI KRİTERLER

2.1.1. Bir Yılın Geçmesi:

Hukuk bilginlerince ileri sürülen bu şart şu hadise dayanmaktadır: “Üzerinden bir yıl geçmeyen mala zekat düşmez”.⁴¹⁶

Sözkonusu şart, hayvanlar, paralar, ve ticaret malları için ileri sürülmektedir.⁴¹⁷ Bunları “sermayenin zekatı”⁴¹⁸ ismi altında toplayabiliriz. Tarım ürünleri, meyveler ve madenlerde ise böyle bir şart yoktur.⁴¹⁹ Bunları da “gelirlerin zekatı”⁴²⁰ ismi altında toplamak mümkündür.

Bir yıl şartına tabi olan mallarla böyle olmayan mallar arasındaki fark şudur: Bir yıla tabi olan mallar, artması, gelişmesi, (nemâ) için bulundurulmuş mallardır. Örneğin hayvanlar, yavruları ve sütü için, ticaret malları ise kârı için bulundurulur. Paralar da ticaret malları gibidir. Zira bu şartta tabi olan mallar gelişmesinin beklendiği mallardır. Böylece zekatın kârdan verilmesi sağlanmış olur. Tarım ürünleri ve meyveler ise bizzat kendileri gelişme, artma (nemâ) durumunda olan gelirlerdir. Zekatları verildiği anda gelişmenin son safhasındadırlar. Bu aşamadan sonra artık gelişme değil eksilme başlamaktadır. Dolayısıyla artık gelişme söz konusu olmadığı için ikinci bir zekat vacip olmaz. Yerden çıkarılan madenlerde de durum aynıdır.⁴²¹

⁴¹⁶--Malik, el-Muvatta, Zekat, 2; Beyhakî, Zekat, 9; Darekutni, Zekat, 1.

⁴¹⁷--Makdisî, Şemsüddin Ebu'l- Ferec Abdurrahman b. Ebu Ömer, eş-Şerhu'l-Kebîr, (Muğni'nin Hamişinde), Beyrut, 1972, II, 456

⁴¹⁸--Komisyon, İbadet Ve Müessesese Olarak Zekat, s. 47

⁴¹⁹--Makdisî, II, 456.

⁴²⁰-- İbadet Ve Müessesese Olarak Zekat, 47.

⁴²¹--Makdisî, II, 456-457.

Hukuk bilginlerinin “müstefâd mal” terimiyle ifade ettikleri “önceden yok iken ferdin mülkiyetine geçen mal”⁴²² diye tanımlanan yıl içerisinde kazanılmış; maaş, ücret, serbest meslek ve sanat sahiplerinden mühendis, avukat gibi kişilerin elde ettiği kazanç, ticaret amacı dışında işletilen gemi, matbaa, otel, araba gibi ana malların geliri, bağış ve miras gibi yollarla kazanılan serveti kapsayan bu kazanç çeşidi hakkında bir yılın şart olup olmadığı hakkında ihtilaf vardır.

Müstefâd malda bir yıl şartını koşan alimler Hz. Peygamber’den mevkûf olarak rivayet edilen şu hadise dayanmaktadır: “Kim bir mal kazanırsa üzerinden bir yıl geçmedikçe zekat vacip olmaz.”⁴²³ Mevkûf olarak rivayet edilen bu hadis senesinde yer alan bazı râvilerden dolayı oldukça tenkîde uğramıştır.⁴²⁴ İbn Hacer, farklı rivayetlerin birbirini desteklediğinden dolayı isnadındaki za’fiyetinin öneminin olmayıp hüccete elverişli olduğu kanaatinde dir.⁴²⁵

Müstefâd malla ilgili hükümleri üç başlık altında toplayabiliriz:

Birinci Kısım: Müstefâd mal ticaret mallarının kârı, hayvanların yavruları gibi elde bulunan malların nemalandırılması sonucu kazanılan bir gelir ise, eldeki asıl mala eklenir. Bir yıl şartı da, asıl malın üzerinden bir yıl geçmesiyle gerçekleşmiş olur. Hasan ve Nehâî dışında bu konuda herhangi bir ihtilaf yoktur. Söz konusu bilginler, hayvanların yavrularının da üzerinden bir yıl geçmedikçe zekat düşmeyeceği kanaatinde dirler.

İkinci Kısım: Müstefâd mal sahip olunan malın cinsinden değilse, kendine özel bir hükmü vardır. O, ne nisabı tamamlamak ne de yıl şartını tamamlamak için eldeki mala katılır. Eğer kendisi nisaba ulaşıyorsa onun için yıl baştan başlar, dolunca zekatı verilir. Nisaba ulaşmıyorsa herhangi bir şey gerekmez. Bilginlerin çoğunluğunun görüşü bu istikamettedir. Örneğin Nisab miktarı küçük baş hayvana sahip olan bir kişi, yıl içinde büyük baş hayvan satın alsa bunlar için ayrıca bir yılın geçmesi gerekir.

⁴²²--Kardâvi, I, 171.

⁴²³--Tirmizi, Zekat, 10; Karşılaştırmalı olarak bkz: Darekutnî, Zekat, 1; Beyhakî, Zekat, 9.

⁴²⁴--Hadisin tahkik ve tenkidi için bkz. İbn Hacer, Telhîs, II, 156; Kardâvi, I, 493-501.

⁴²⁵-- İbn Hacer, Telhîs, II, 156.

Üçüncü Kısım: Müstefâd mal, elde bulunan Nisab miktarı malın cinsinden ise bilginlerin çoğunluğuna göre; bir yıl geçmesi konusunda eldeki mala katılmaz. Onun için ayrıca bir yıl geçmesi gerekir. Hanefî doktrinine göre ise; eldeki mala eklenir.

Örneğin bir kişinin kırk tana koyunu olsa yıl içerisinde satım, hibe veya vasiyet yoluyla 100 koyun daha eline geçse bilginlerin çoğunluğuna göre, bu yüz koyunun zekatı için bir yıl geçmesi gerekir. Hanefî doktrinine göre ise bunlar eldeki kırk koyuna katılır ve asıl malın üzerinden geçen yılın sonunda hepsinin zekatı verilir.⁴²⁶

Yıl içerisinde kazanılan mal (müstefâd mal) konusunda yukarıda zikredilen görüşlerden farklı görüşler de bulunmaktadır.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, "kişi kazandığı anda zekatını verir."⁴²⁷

Bu konuda Zührî'nin kanaati ise şöyledir:

"Bir kişi mal kazandığında zekat ayı gelmeden önce onu harcamayı düşünüyorsa zekatını verir, sonra harcar. Eğer böyle bir düşüncesi yoksa yanındaki malıyla birlikte onun da zekatını verir."⁴²⁸

İbn Hazm; İbn Mesut, Muaviye, Ömer b. Abdulaziz ve Hasan'ın kanaatlerinin, müstefâd malın üzerinden bir yıl geçmeksizin kazanıldığı anda zekatının verilmesi gerektiği yönünde olduğunu zikretmektedir.⁴²⁹

İbn Rüşd, müstefâd mal konusunda hukuk bilginlerinin çoğunluğu ile İbn Abbas ve ona tabi olanlar arasındaki ihtilafın sebebini bu konuda Hz. Peygamberden sabit olan bir hadisin bulunmamasına bağlamaktadır.⁴³⁰

Kanaatimizce müstefâd mal konusunda en uygulanabilir görüş, Zührî'nin görüşüdür.

⁴²⁶--Kâsânî. II. 6; İbn Kudâme. II. 496-497; Makdisî. II. 457-458; Nevevi. V. 365, 367.

⁴²⁷--İbn Ebî Şeybe, III, 160; Ebû Ubeyd. s. 506, No:1132.

⁴²⁸--İbn Ebî Şeybe, III, 160.

⁴²⁹--İbn Hazm, VI, 107.

⁴³⁰--İbn Rüşd. I. 246.

Bir yıl şartı, Hz. Peygamber ve Halifelerinin uygulamalarında da kendini göstermektedir. Zira tarihen sabittir ki gerek Hz. Peygamber gerekse Halifeleri her yıl etrafa zekat memuru göndererek zekat toplatmışlardır.⁴³¹ Klasik Hukuk doktrinleri de bazı küçük farklılıklarla bir yıl şartını kabul etmişlerdir.

Böylece bir yıl şartı, İslam hukukunda zekat alma süresinin bir yıla kayıtlı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yani günümüzde olduğu gibi vergiler yıllık olarak alınacaktır. Hatta Hz. Peygamber “İki zekat yoktur”⁴³² buyurarak aynı maldan yılda iki kez zekat alınmaması uygulamasını pekiştirmiştir. Söz konusu hadisin yorumuyla ilgili farklı rivayetler bulunmakla birlikte kanaatimizce Ebû Ubeyd’in zikrettiği yorumlardan⁴³³ en isabetlisi “yılda iki kez zekatın alınamayacağı”⁴³⁴ yorumudur.

Râşit halifeler döneminde de zekatın yıllık olduğunu destekleyen uygulamalar bize kadar gelmektedir. Örneğin Hz. Ömer’in, yoldan geçenlerden öşür almakla görevlendirdiği memuru, yoldan geçenlerin her geçişlerinde öşür alınca durum Hz. Ömer’e intikal etmiş. Hz. Ömer de memuruna yılda sadece bir kez öşür almasını yazmıştır.⁴³⁵

2.1.2. Mülkiyetin Tam Olması:

Malda aranan şartlardan tam mülkiyet, “malın hem rakabesine hem de menfaatine birden sahip olma durumu”⁴³⁶dur. Buna göre mal, sahibinin fiilen elinde bulunacak, onun tasarrufu altında olacak ve o malda ikinci bir kişinin hakkı olmayacaktır.

Tam mülkiyet şartının doğurduğu bir takım hükümler vardır. Bunlardan bazılarına kısaca işaret edelim:

⁴³¹—Bkz. İbn Hazm, VI, 54; Rafî, 528; İbn Rüşd, I, 246.

⁴³²—Ebû Ubeyd, s. 465, No: 982.

⁴³³—Bkz. Ebû Ubeyd, s. 465.

⁴³⁴— Ebû Ubeyd, s. 465.

⁴³⁵—İbn Ebi Şeybe, III, 198.

⁴³⁶—Kasani, II, 9; Erdoğan, s. 302.

a—Hayra vakfedilen mallarda zekat yoktur.Çünkü vakıflar hiç kimsenin mülkü değildir.⁴³⁷ Mekhul ve Tâvûs'un kanaatleri bu istikamettedir. İmam Malik ve Şâfiî ise vakıf mallarının ürünlerine zekatın düşeceği kanaatindedirler. Bazı hukuk bilginleri ise yoksullara vakfedilen mallarla, muayyen şahıs ve ailelere vakfedilen mallar arasında ayırım yaparak, yoksullara vakfedilen mallara zekatın düşmeyeceği, muayyen şahıs ve ailelere vakfedilen mallara ise zekatın düşeceğini söylemişlerdir.⁴³⁸

İbn Rüşd, yoksullara vakfedilen mallara zekatın düşmeyeceği görüşünü tercih etmekte ve bu kanaatini iki gerekçeye dayandırmaktadır. Bunlardan biri, bu mallarda mülkiyetin eksik olması (milk-i nâkıs) ikincisi ise bu malların zekat vacip olan sınıf üzerine değil zekat alan sınıf üzerine vakfedilmesidir.⁴³⁹

Dolayısıyla fakirlere, mescitlere, yetimlere, ilim kuruluşları gibi yerlere vakfedilen mallarda tam mülkiyet şartı gerçekleşmediği için zekat düşmez.

b—Gasb, fasit satımla ele geçirilen mal,⁴⁴⁰ hırsızlık, rüşvet vb. yollarla elde edilen malda zekat yoktur. Çünkü İslam bilginleri bu malı elinde bulunduran kişinin mülkü saymamış, onda tasarrufunu yasaklamışlardır.

c—Hanefî'lere göre, "Mâlu'd-Dımâr" terimiyle ifade edilen aslına mâlik olmakla beraber faydalanma imkanı olmayan mallar; kaybolan, devlet tarafından müsadere edilen, gömülüp gömüldüğü yer unutulmuş ve bu konumda olan mallara zekat düşmez.⁴⁴¹

İmam Şâfiî ve Hanefî'lerden Züfer, tam mülkiyet için aslına malik olmayı yeterli görüp fiilen elde bulundurulmayı şart koşmadıklarından dolayı "Malu'd-Dımâr"a zekatın düşeceği kanaatindedirler.⁴⁴²

⁴³⁷—Kâsânî, II, 9.

⁴³⁸—İbn Rüşd, I, 227.

⁴³⁹—İbn Rüşd, I, 227.

⁴⁴⁰—Dâmâd, I, 126.

⁴⁴¹—Kâsânî, II, 9; Mergînânî, I, 97.

⁴⁴²—Kâsânî, II, 9.

İslam hukuk bilginleri bu şartla ilgili olarak “alacak” üzerinde de durmuşlardır. Zira “alacak” borç verenin mülkünde olsa da fiilen elinde değildir. Bu konuda serdedilen görüşleri iki kısımda toplamak mümkündür.

Birinci Kısım: Tahsil edilmesi umulan alacak. Borcunu kabul eden ve ödeme imkanı bulunan kişinin zimmetinde olan alacak. Bu bağlamda ilk dönem hukuk bilginlerinden nakledilen birkaç görüş bulunmaktadır.

Birinci Görüş: Bu durumdaki alacağın zekatını alacaklı verir. Ancak alacaklı alacağını ele geçirincede kadar herhangi bir sorumluluğu yoktur. Ele geçirincede geçmiş yılların zekatını verir. Hz. Ali, Sevrî, Ebû Sevr, Hanefî ve Hanbelî doktrinleri bu kanaattedirler.

İkinci Görüş: Alacaklı, alacağını ele geçirmemiş olsa da için de bulunduğu durumda onun zekatını verir. Çünkü onu almaya ve onda tasarrufta bulunmaya yetkisi vardır. Hz. Osman, İbn Ömer, Câbir, Tâvûs, Nehâî, Câbir b. Zeyd, , Meymun b. Mehran, Zührî, Katâde, Hammad b. Ebî Süleyman, Şâfiî, ve Ebû Ubeyd'in kanaati bu istikamettedir.

Üçüncü Görüş: Alacağın zekatı yoktur. Çünkü alacak nâmî (artıcı nitelikli) değildir. Dolayısıyla alacakta herhangi bir sorumluluk yoktur. Hz. Âişe ve İkrime'nin görüşü bu istikamettedir.

Dördüncü Görüş: Alacaklı, alacağını ele geçirdiği zaman yalnız bir yılın zekatını verir. Sa'd b. Müseyyeb, Ata b. Ebî Rabah, Ata el-Horasanî ve Ebu'z-Zekad'ın kanaatleri de bu istikamettedir.

İkinci Kısım: Tahsil edilmesi umulmayan alacak; Ödeme gücü olmayan kişi de bulunan alacak ile alacağını inkar eden, oyalayan ve alacaklının da ispat edemediği alacak bu grubu teşkil eder. Bu bağlamda serdedilen görüşleri de üç grup altında toplayabiliriz.

Birinci Görüş: Bu durumdaki alacakta zekat yoktur. Çünkü alacaklının alacağında faydalanma imkanı yoktur. Dolayısıyla bu alacak mükâtebin malına benzemektedir. Katâde, İshak, Ebû Sevr, ve Hanefî'ler bu kanaattedirler.

İkinci Görüş: Alacaklı, alacağını ele geçirdiğinde geçmiş yılların zekatını verir. Çünkü artık ona maliktir ve onda tasarruf imkanı vardır. Sevri ve Ebû Ubeyd'in kanaatleri de bu yöndedir.

Üçüncü Görüş: Ele geçirdiğinde yalnız bir yılın zekatını verir. Ömer b. Abdülaziz, Hasan, Leys, Evzâî ve Malik'in görüşü de böyledir.⁴⁴³

Hanefî'ler ise alacağı farklı bir kategoride değerlendirmiş ve ona göre bir takım sonuçlar bağlamışlardır. Buna göre alacak üç gruba ayrılır:

a) Kuvvetli Alacak (Deyn-i Kavî): Borç verilen paralar ve ticaret mallarının bedelleri⁴⁴⁴ olan alacaklardır. Bunlar nisaba ulaşip üzerinden bir yıl geçince zekat vacip olur. Ancak alacaklı alacağından 40 dirhem (yani zekat nisabının 1/5) almadıkça zekat borcunu ödemek zorunda değildir.

b)Orta Kuvvette Alacak (Deyn-i Vasat): Ticaret için olmayan ve zekat vacip olmayan bir malın bedeli olan alacaklardır. Ticaret için olmayan ev, akar ve diğer mülklerin ücreti olan alacaklar bu kabildendir. Bu çeşit alacakta nisaba ulaşip üzerinden bir yıl geçtiği zaman zekat vacip olur. Ancak alacaklı zekat borcunu ödeyebilmesi için alacağından en az 200 dirhem (Nisab miktarı kadar) alması gerekir.

c)Zayıf Alacak (Deyn-i Zaîf) : Vasiyet, miras, mehir gibi mal bedeli olmayan alacaklardır. Bu alacaklar zekata tabi değildir. Ancak alacaklı 200 dirhem tahsil eder de üzerinden bir yıl geçerse zekat vacip olur.⁴⁴⁵

2.1.3. Nemâ

Nemâ; sözlükte “artma, gelişme, büyüme, serpilme”⁴⁴⁶ anlamına gelir. Terim olarak nemâ; hakikî ve takdirî olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır.

⁴⁴³--İbn Kudame, II, 238-239; Sâbık, II, 340-341.

⁴⁴⁴--Haskefi, II, 35.

⁴⁴⁵--Kâsânî, II, 10; Haskefi, II, 35; Dâmâd, II, 128; Miras, V, 80.

31--Mu'cemu'l-Vasîd İst., 1992, s.956; Serdar Mutçalı, el-Mu'cemu'l- Arabî'l- Hadis: Türkçe-Arapça Sözlük, b.y.y., Dağarcık, ts., s. 920 “Nemâ md”

Hakikî nemâ; bir malın doğum üreme ve ticaret yollarıyla meydana gelen artışıdır.⁴⁴⁷

Takdirî nemâ; sahibinin veya nâibinin elinde artmaya elverişli olmasıdır.⁴⁴⁸ Bugünkü anlamda nemâ, sahibine gelir, kâr, fayda temin etmesi yahut kendisinin artma ve çoğalma özelliğine elverişli olmasıdır.⁴⁴⁹

Zekat vacip olan mallar gözden geçirildiğinde bunların artıcı nitelikte oldukları görülecektir. Örneğin, tarım ürünleri ve hayvanlar, fiilen artma durumundadırlar. Bunlar, topraktan elde edilen gelirlerdir. Artma bizzat kendilerinde vardır. Madenlerde de durum aynıdır. Hayvanlar ise doğum, üreme v.b yollarla artmaktadır. Ayrıca hayvan ürünleri (etleri, sütleri) de onlara artıcı vasıf kazandırmaktadır. Ticaret mallarında da amaç zaten kâr elde etmektir. Dolayısıyla ticarete konu olan her malda artıcı nitelik söz konusudur.

Bir malın sâime konumunda olması veya ticarete hazır konumda olması ona nemâ vasfı kazandırır. Şöyle ki hayvanların otlatılması onlarda sağma, üreme ve serpilme meydana gelmesine sebeptir. Ticaret ise, kâr elde etmeye sebeptir. Dolayısıyla sebep müsebbebin yerini alır ve hüküm ona taallük eder.⁴⁵⁰

Paralara gelince bunlarda artıcı nitelik belirgindir. Çünkü para bir mübadele vasıtası, malların değeridir. Çalıştırıldıklarında kâr, gelir sağlarlar. Dolayısıyla parada da nemâ vasfı bulunduğundan zekata tabidir.

Hukuk bilginlerinin çoğunluğu çalıştırılan hayvanlarda nemâ şartı gerçekleşmediğinden⁴⁵¹ zekata tabi olmayacakları yönünde kanaat belirtmişlerdir. Yine “mâlû’ d-dimâr”⁴⁵² da tam mülkiyet şartının yanında, nemâ şartını da taşımadığı için zekata tabi olmadığı Hanefî’lerce ileri sürülmektedir.⁴⁵³

⁴⁴⁷--İbn Nüceym, II, 222; Dâmâd, I, 127.

⁴⁴⁸--İbn Nüceym, II, 222, Dâmâd, I, 127.

⁴⁴⁹--Kardâvî, I, 147.

⁴⁵⁰--Kâsânî, I, 11.

⁴⁵¹--Şirâzî, V, 355.

⁴⁵²--“Mâlû’ d-dimâr” için bkz. Tez metni, s. 81.

⁴⁵³--Dâmâd, I, 127.

2.1.4. İhtiyaç Fazlası Olması:

Hukuk bilginlerinin ileri sürdüğü bu şarttaki ihtiyaçtan maksat; kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarıdır. Mal kazanma durumunda olan bir kişinin amacı, her şeyden önce kendi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Kişinin kendisinin ihtiyaç duyduğu bir şeyi başkasına vermesi düşünülemez. Bundan dolayı bilginler, kişinin normal şartlarda yaşamını sürdürmesi için ihtiyaç duyduğu şeyleri servetinden istisna etmişlerdir.

Bu şart için şu ayeti delil göstermektedirler. “Sana neyi harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyaç fazlasını.”⁴⁵⁴ Ayette geçen “afv” kelimesini İbn Abbas, “aile fertlerinin ihtiyaçlarından fazlası”⁴⁵⁵ şeklinde tefsir etmektedir.

Ayrıca Ömer b. Abdulazizden gelen şu rivayet de bu şart için bir delildir: Ömer b. Abdulaziz zekat memurlarına, borçlularının borçlarını ödemelerini yazdığına onlarda; öyle insanlarla (borçlularla) karşılaşıyoruz ki evi, hizmetçisi, atı, ve malı var. Böyle kişilerin de borçlarını ödeyelim mi? diye yazdıklarında Ömer b. Abdulaziz; “Elbetteki bir müslümanın barınacağı bir evi, işlerinde kendisine yardım edeceği hizmetçisi, üzerinde cihat edeceği bir atı ve evinde geçimine yarayacak malı olacaktır. Evet bu durumdaki insanların borçlarını da ödeyin. Zira o borçludur.” diye yazmıştır.⁴⁵⁶

Bir ailenin ihtiyaç duyduğu şeyler hakikaten veya hükmen tüketime konu şeylerdir ki bunlar; kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin yiyeceği ve giyeceği, mesken, hizmetçi, binit, sanat aletleri, ilim ehlinin kitapları ve yaşamını devam ettirmek için sahip olmak zorunda oldukları diğer şeyler⁴⁵⁷ ile bir aylık -sahih görülen bir diğer görüşe göre bir senelik- nafakaya mahsus erzaktan ibarettir.⁴⁵⁸ Bunlar kişinin aslî ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar ve bunlarda asla artıcı nitelik (nemâ) söz konusu değildir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁴--Bakara. 2/ 219.

⁴⁵⁵--İbn Arabî, I, 153; İbn Kesir, I, 256.

⁴⁵⁶--Ebu Ubeyd. s. 666, No: 1703.

⁴⁵⁷--Dâmâd, I, 127.

⁴⁵⁸--Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İst. 1990, s. 314.

⁴⁵⁹--Meydâni, I, 140.

Sosyal ve ekonomik hayat sürekli değiştiğinden dolayı kişinin ihtiyaç duyduğu şeyleri nihai anlamda belirlemek mümkün değildir. Nitekim hukuk bilginlerinin kendi dönemlerindeki ekonomik ve sosyal hayatı dikkate alarak belirledikleri zaruri ihtiyaca konu olan şeyler, hem nitelik olarak değişmekte hem de o dönemde zaruri ihtiyaç olmayan bir çok şey bu gün zaruri ihtiyaç kapsamına girmektedir. Örneğin, o dönemde ulaşım ve diğer ihtiyaçlarda kullanılan hayvanın yerini bu gün motorlu taşıtlar almıştır. Yine o dönemde çokça yaygın olan hizmetçi, günümüzde çok da yaygın değildir. Ayrıca teknolojinin hayatımıza soktuğu ve bu gün hemen hemen her evde bulunan elektronik eşyalar hayatımızın bir parçası olmuş ve zaruri ihtiyaçlar kapsamına girmiştir. Dolayısıyla zaruri ihtiyaçlar şartların değişmesiyle değişecek ve coğrafyadan coğrafyaya farklılık gösterecektir.

2.1.5. Borç Karşılığı Olmaması:

Klasik dönemde çokça tartışılan bu konu hakkında doktrinlerimizin kanaatleri şoyledir:

Hanefi doktrinine göre Allah'a ait olan borçlar, yani adaklar, keffaretler, fitir sadakası gibi borçlar zekatın vucûbuna engel olmaz.⁴⁶⁰ İnsanlara ait olan borçlar ise ister hemen ödenmesi gerekiyor olsun ister te'hir edilmiş olsun engel olur.⁴⁶¹ Hanefi bilginler, borcun ödenmesini asli ihtiyaçlardan saymışlar, bunun için gerekli olan malı da zekat kapsamından çıkarıp asli ihtiyaç sınıfından telakkı etmişlerdir.⁴⁶²

Delil olarak da Hz. Osman'dan rivayet edilen şu ifadeyi göstermektedirler. "İçinde bulunduğunuz ay, zekat ödeme ayımızdır. Kimin borcu varsa, borcunu ödeyip sonra malının zekatını versin."⁴⁶³

Ayrıca Hanefi'ler, zekat vacip olan mallar arasında bir ayırım yaparak toprak ürünlerinde borcun zekatın vucûbuna engel olmadığı, diğer mallarda ise, engel olduğunu savunmaktadırlar.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰—Kāsānī, II, 8.

⁴⁶¹—Kāsānī, II, 8.

⁴⁶²—Kāsānī, II, 6.

⁴⁶³— Malik, el-Muvatta, Zekat, 8; Eb Ubeyd. s. 534, No: 1347; İbn Hacer, Telhis, II, 163.

Şâfiî doktrininde ise, borç hiçbir durumda zekatın vucûbuna engel değildir. Yani ister zâhirî mallarda ister bâtinî mallarda olsun durum değişmez. Borç ister insan borcu olsun ister geçmiş zekatlar, keffâretler, adaklar gibi Allah'a ait borç olsun hüküm yine aynıdır.⁴⁶⁵ Zira borç kişinin zimmetine vacip olur malına taallük etmez. Dolayısıyla nisaba malik olan kişinin borcu olsa da ona zekat vacip olur.⁴⁶⁶

Buna göre Şâfiî doktrinine göre, "borç karşılığı olmama" malda aranan bir şart değildir.

Hanbelî doktrininde ise, borç hem bâtinî mallarda (paralar, ve ticaret malları) hem de zâhirî mallarda (hayvanlar, ve tarım ürünleri) olsun zekatın vucûbuna engel olur.⁴⁶⁷ İshak b. İbrahim'in rivayetine göre Ahmet b. Hanbel şöyle demektedir: "Borcu olan kişi önce borcundan başlar. Ödedikten sonra kalanın zekatının verir. Borcu malından çok olan kişiye ise zekat düşmez."⁴⁶⁸ Hanbelî bilginler de Hanefî'lerin dayandıkları Hz. Osman'dan gelen rivayeti esas almaktadırlar.

İmam Malik ise borcun, bâtinî mallarda zekatın vucûbuna engel olduğu, zâhirî mallarda ise, engel olmadığı kanaatindedir.⁴⁶⁹

İmam Malik bu konuda şöyle der: "Borcu olup elinde borcunu ödeyecek kadar hem ticaret malı, hem de zekat düşecek kadar parası bulunan kişi, parasının zekatını verir. Eğer elinde sadece borcunu ödeyecek kadar parası ve ticaret malı varsa o kişiye zekat vacip değildir. Şayet borcunun dışında zekat vacip olacak kadar parası varsa onun zekatını vermesi gerekir."⁴⁷⁰

Kardâvî, zekat vacip olan mallarda açıklık ve kapalılığın nisbî olduğunu, bunun maldan mala şahıstan şahısa değiştiğini, hatta bu gün için önceden kapalı mallar kategorisinde yer alan ticaret mallarının fakirler açısından hayvanlar ve tarım

⁴⁶⁴--İbn Rüşd. I. 226.

⁴⁶⁵--Nevevî. V, 344.

⁴⁶⁶--Kâsânî. II. 6.

⁴⁶⁷--İbn Kudâme. II. 635-636; Makdisî. II, 450-452.

⁴⁶⁸--İbn Kudâme. II, 636.

⁴⁶⁹--İbn Kudâme. II. 635-636.

⁴⁷⁰--Malik. el-Muvatta, Zekat 8.

ürünlerinden daha açıklık kazandığını, dolayısıyla böyle bir ayırım yapmadan borcun bütün mallarda zekatın vücûbuna engel olması gerektiği kanaatindedir.⁴⁷¹

Borçlular, zekatın sarf yerleri arasında zikredildiğine göre, kanaatimizce borcun zekata engel olması görüşü, tercihe şayan olan bir görüştür. Zira borçlunun zekat vermesi durumunda bir taraftan zekat veren diğer taraftan da zekat alan konumunda olacaktır ki bunun pratik herhangi bir faydası yoktur. Nitekim İbn Rüşd de mallar arasında herhangi bir ayırım yapmaksızın borçluya zekatın vacip olmamasının dinin amacına daha uygun olacağı kanaatindedir. Ayrıca borç hususunda tarım ürünleri ile diğer mallar, para ile para olmayan mallar arasında ayırım yapanların neye dayandıklarını bilmediğini ifade etmektedir⁴⁷² Dolayısıyla Nisab miktarı malı olup, nisabı kapsayacak veya eksiltecek miktarda da borcu olan kişi, önce borcunu öder ve eğer kalan nisaba ulaşıyorsa zekatını verir. Bu konuda Meymûn b. Mehran'dan gelen rivayet bu konuyu güzel bir şekilde özetlemektedir. "Üzerine zekat vacip olduğu zaman bütün mallarını hesapla. Sonra borçlarını ondan düş. Daha sonra da kalanın zekatını ver."⁴⁷³

2.2. GÜNÜMÜZ ŞARTLARINA GÖRE NİSAP

2.2.1. NİSABI BELİRTİLEN BAZI MALLARIN HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDEKİ FİYATLARI

Coğrafi yapısı itibarıyla Arap yarımadasının büyük bir kısmı çöldür. İnsanlar bu yapıya uygun olarak bir takım gelir kaynakları ile meşgul olmaktaydılar. Mekke, önemli ticaret yolları üzerinde bulunduğundan ekonomik hayat daha ziyade ticarete dayanmaktaydı. Zaten coğrafi yapısı da tarıma pek fazla elverişli değildir. Bundan dolayı komşu devletlerle yapılan ticari anlaşmalarla (: îlâf)⁴⁷⁴ Mekke'ye mal akışı sağlanmış ve getirilen mallar kurulan panayirlarda halka sunulmuştur.

⁴⁷¹--Kardâvî, I, 165.

⁴⁷²--İbn Rüşd, I, 227.

⁴⁷³--Ebu Ubeyd, s. 535, No: 1248.

⁴⁷⁴--Kallek, Cengiz. Hz.Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa, İst., 1992, s. 5.

Medine ve Taifte ziraat ve hayvancılık gelişmişti. Medine’de özellikle araplar ziraî hayatla meşgul olmaktadır. Yahudiler ise daha ziyade ticari hayatla meşguldüler.⁴⁷⁵ Ayrıca Mekke ve Medine’de çeşitli el sanatları gelişmişti.

Arap yarımadasına Suriye, Mısır, Habeşistan, Mezopotamya ve hatta Pakistan bölgesinden miktarı günden güne artan hububat kervanları gelmekteydi. Bu durum Arap yarımadasının kendi kendine yetecek seviyede üretim yapamadığını göstermektedir.⁴⁷⁶

Genel hatlarıyla ifade ettiğimiz ekonomik hayat bütün dünyada olduğu gibi tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Tarımın yerini sanayinin aldığı yakın çağlara kadar ekonomik hayatta yapısal bir değişiklik olmadı. Bu durum zekata tabi malların belirtilen miktarları üzerinde fazla bir değişikliğin olmamasına neden olmuştur. Dolayısıyla müctehid imamların yaşadığı dönemlerdeki ekonomik hayat ile vahyin indiği toplumun ekonomik hayatı aynı yapıya sahip olduğundan zekat ve özellikle de Nisab ile ilgili değerlendirmeler, yalnızca naslarda ifade edilen ölçülerin açılımı yönünde olmuş ve benzer ifadeler tekrar edilegelmiştir.

Hz. Peygamber dönemindeki piyasa fiyatları ile ilgili malzeme son derece azdır. Bunun nedenlerinden biri, o dönemde alım-satımın daha ziyade değiş tokuş yani trampa usûlüyle gerçekleştiriliyor olmasıdır. Hurma verip elbise satın alma gibi. Bununla beraber bazı durumlarda fiyatların para ile gösterilmiş olduğu⁴⁷⁷ bize kadar ulaşmıştır.

2.2.1.1. Koyunun Fiyatı:

Koyunun fiyatı hakkında farklı rivayetler vardır.Hz. Ebubekir’in, Hz. Peygamberin belirlediği zekat miktarları diye takdim ettiği Enes hadisinde koyunun fiyatı 10 dirhem olarak ifade edilmektedir. Hadiste, belirli bir yaştaki deveyi zekat olarak vermesi gereken mal sahibinin yanında o yaşta bir deve olmayıp bir yaş büyük

⁴⁷⁵--Hamidullah, Muhammet, İslam Peygamberi, Çev: Salih Tuğ, İst. 1993, II., 942; Algül, Hüseyin, İslam Tarihi, İst., 1992, I, 90.

⁴⁷⁶--Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 941.

⁴⁷⁷--Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 988.

bir deve varsa “onu ve 20 dirhem veya iki koyundan kolayına geleni versin”⁴⁷⁸ ifadesi geçmektedir.

Zekat mektubunda yer alan bu ifade, koyunun fiyatının resmi olarak, 10 dirhem olduğunu ortaya koymaktadır.

Hiz. Ömer ve Hiz. Ali'nin zekat mektuplarında ise bundan farklı fiyatlar mevcuttur. Saib b. Zeyd'den rivayet edildiğine göre Hiz. Ömer, 'Ala b. Hadrami'yi Bahreyn'e gönderirken ona her at için “iki koyun veya 10 dirhem” almasını emretmiştir.⁴⁷⁹

Buna paralel olarak Hiz. Ali'nin de şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Zekat memuru bir yaş büyük deve aldığında geriye 10 dirhem veya iki koyun verir”⁴⁸⁰

Bu iki rivayette koyunun fiyatının 5 dirhem olduğu ifade edilmektedir. Koyunun piyasadaki alım-satımı ile ilgili bir başka rivayet de şöyledir:

Ebu Davud'da yer alan bir rivayete göre Hiz. Peygamber, Urvetü'l-Bariki'ye 1 dinar (10 dirhem) vererek, kendisi için kurbanlık veya bir koyun almasını söylemiş. Urve, bir dinara iki koyun alıp koyunlardan birini bir dinara (10 dirhem) satarak Hiz. Peygambere bir koyun ve bir dinar getirmiştir. O da Urve'yi bu işi istifadeli bir biçimde gerçekleştirmiş olması dolayısıyla medh u senâ etmiş ve getirdiği bir dinarı fakirler arasında dağıtmıştır.⁴⁸¹

İmam Sevrî de zekat verilecek develerin yaş farkını kapatmak için “iki koyun veya 10 dirhem” verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunu da şu delille desteklemektedir. Koyunun nisabı kırk, dirhemlerin (paranın) nisabı da 200 olduğuna göre koyun dinen 5 dirhem değerindedir.⁴⁸²

Hanefilerin önde gelen imamlarından Serahsî de, Hiz. Peygamber döneminde “bir koyunun beş dirhem” kıymetinde olduğunu ifade etmektedir. Zira o dönemde

⁴⁷⁸--Buharî, Zekat, 37; Ebu Davud, Zekat, 4; Nesâî, Zekat, 10.

⁴⁷⁹--Kâsânî, II, 35.

⁴⁸⁰--İbn Hazm, V, 436.

⁴⁸¹--Ebu Davud, Buyû', 27.

⁴⁸²--İbn Kudame, II, 457; Makdisi, II, 490.

iki yaşında bir deve 40 dirhemdir. Bu durumda 40 koyunda bir koyun ve beş devede bir koyunun vacip olması 200 dirhemde beş dirhem vacip olması gibidir.⁴⁸³

Koyunun fiyatının beş dirhem olduğunu belirten bu görüşlere mukabil olarak bilginlerin çoğu hadiste yer alan; develer arasındaki yaş farkından dolayı “20 dirhem veya iki koyun” uygulamasının esas alınması gerektiğini⁴⁸⁴ ifade etmişlerdir. Bu duruma göre bir koyun 10 dirhem olarak hesaplanacaktır.

Acaba koyunun fiyatı hadiste ifade edildiği gibi sabit olarak 10 dirhem mi kabul edilecektir. Kardavi, Hz. Peygamberin koyunun fiyatını 10 dirhem olarak takdir etmesini, o dönemin piyasasına göre devlet başkanı sıfatıyla belirlediğini söylemekte, fiyat ve değerlerin değişmesine göre bizim de farklı bir fiyat belirlememizde bir sakınca olmadığını ifade etmektedir. Zira Hz. Ali'nin kendi döneminde develer arasındaki yaş farkını belirlerlerken 10 dirhem veya iki koyun olarak dolayısıyla bir koyunu 5 dirhem olarak takdir etmesi bu esasa göre olmuştur. Bu da demektir ki onun devrinde koyun ucuzlamıştır. Yoksa Hz. Ali'nin Hz. Peygamberin emrine karşı gelmesi söz konusu değildir.⁴⁸⁵ Kardavi, koyunun fiyatının piyasaya göre belirleneceğini söylemekte fakat hadiste geçen ifadeye dayanarak Hz. Peygamber döneminde koyunun fiyatının 10 dirhem olduğunu kabul etmektedir. Zira Kardavi, paraların nisabının neye göre takdir edileceği konusunu işlerken hadiste ifade edilen miktara dayanarak koyunların nisabının para olarak 400 dirheme tekabül ettiğini ($40 \times 10 = 400$) ifade etmektedir.⁴⁸⁶ Bu da bir koyunun fiyatını 10 dirhem kabul ettiği anlamına gelir.

Ayrıca hadiste koyunun fiyatının 10 dirhem olarak takdir edilmesinin develerin yaş farkına mahsus bir muamele sayıp bu miktar dışında koyunların farklı değer taşıyabilecekleri⁴⁸⁷ ifade edilmektedir.

⁴⁸³—Serahsî, II, 150.

⁴⁸⁴—Bkz. İbn Hazm, VI, 13; İbn Kudame, II, 457 vd; Makdisî, II, 490; Nevevî, V, 402; İbn Nüceym, II, 230.

⁴⁸⁵—Kardavî, I, 198.

⁴⁸⁶—Bkz. Kardavî, I, s.276-277.

⁴⁸⁷—Yavuz, s. 159-160.

Kanatimizce Hz.Peygamber devrinde bir koyunun fiyatının sabit olarak 10 dirhem olduğunu iddia etmek piyasa gerçeğine aykırıdır. Çünkü piyasada asıl olan hareketliliklerdir. Ayrıca Urvetü'l-Barikî hadisesi⁴⁸⁸ o dönem piyasalarında koyunun beş dirheme satıldığını göstermektedir. Buradan hareketle Hz.Peygamber devrinde bir koyun 5 ila 10 dirhem (yarım veya bir dinar) arasında değişen bir değerde olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda Hz. Peygamber zekat uygulamalarında en yüksek fiyatı esas almıştır.

2.2.1.2. Devenin Fiyatı:

Deve fiyatları ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Buharî'de yer alan bir rivayette Cabir b. Abdullah'ın devesini Hz. Peygambere 1 ükiye (40 dirhem) mukabilinde sattığı⁴⁸⁹ nakledilmektedir.

Serahsî bu rivayete paralel olarak Hz. Peygamber devrinde iki yaşındaki bir devenin 40 dirhem olduğunu⁴⁹⁰ ifade etmektedir. Yine Babertî de iki yaşında bir devenin o dönemde 40 dirhem olduğunu⁴⁹¹ bildirmektedir.

İbn Mace'de yer alan bir rivayette Hz. Peygamber diyet için belirlediği yüz devenin karşılığı olarak 400 dinar veya buna denk dirhem takdir etmekte olup deve fiyatları yükselince diyet bedelini artırmakta fiyatlar düşüncü de diyet bedelini eksiltmekteydi. Böylece Hz. Peygamber döneminde bu nevi diyetin kıymeti 400 dinar ile 800 dinar (veya bunun dengi olan dirhem) arasında değişmekteydi.⁴⁹² Bu rivayete göre deve fiyatlarında taban fiyat 4 dinar (40 dirhem) dir. Şöyle ki; 400 dinar ÷ 100 deve = 4 dinar ⇒ 40 dirhem.

Devenin fiyatının daha fazla olduğunu bildiren rivayetler de vardır. Taberî'nin naklettiği bir rivayete göre Rasulullah, Medine'ye hicrete karar verdiğinde Hz. Ebubekir 800 dirhem verip iki deve satın almış ve bunlardan birini (Kasvâ isimli

⁴⁸⁸--Ebu Davud, Buyû', 27.

⁴⁸⁹--Buharî, Buyu', 34.

⁴⁹⁰--Serahsî, II, 150.

⁴⁹¹--Babertî, II, 172.

⁴⁹²--İbn Mace, Diyât, 6.

deveyi) 400 dirhem mukabilinde Hz. Peygambere devretmiştir.⁴⁹³ Hamidullah'ın Makrizi'ye dayanarak naklettiği bir hadiseye göre devenin fiyatı 300 dirhemdir. Rivayete göre Bedir savaşı esnasında Mekkeli Ümeyye b. Halef ulaştırma işlerinde kullanılmak üzere en yüksek vasıftaki bir deveyi 300 dirheme satın almıştır.⁴⁹⁴

Bu duruma göre Hz. Peygamber döneminde deve fiyatları 40 ila 400 dirhem arasında değişmekteydi.

2.2.1.3. Hubûbat Maddelerinin Fiyatı:

Kaynaklarımızın verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber devrinde insanlar hububat maddelerinin alım-satımını ölçekle (vesk) yaptıkları için tarım ürünlerinin nisabı ölçekle takdir edilmiştir. O dönemde bir ölçek (vesk) hububatin kıymeti 40 dirhemdi. Dolayısıyla beş ölçek (vesk) 200 dirhem eder ki bu da paranın zekatıdır.⁴⁹⁵

Kaynaklarımızda “bir veskın kıymetinin 40 dirhem” olduğu genel bir ifadeyle zikredilmektedir. Esasen tahılların cins ve vasıflarına göre fiyatlarının değiştiği bir gerçektir. Bu ifadenin genel olarak zikredilip hangi hububat maddesiyle 40 dirhem ettiğinin açıklanmaması herhangi bir hububat maddesinden bir “vesk”ın asgari olarak 40 dirhem olduğuna işaret etmektedir. Zaten o dönemde tarım ürünlerinde günümüzde olduğu kadar fazla çeşitlilik yoktu. Az sayıdaki tahıllar da piyasada asgari olarak bu fiyatla alınıp satılmaktaydı. Nitekim Y.V. Yavuz, hububat maddelerinin –aklen ve hakikaten imkansız görünme ihtimaline karşın- aynı fiyatta olmasını o dönemde hububat maddelerinin son derece sınırlı olmasına bağlamaktadır. Hurma, üzüm arpa ve bazı yeşillikler gibi.⁴⁹⁶

⁴⁹³--Taberî, Ebu Cafer Muhammet b. Cerîr, Tarihu't-Taberî: “Tarihu'l-Ümem ve'l- Mülûk”, Beyrut, ts., III, 174, 175.

⁴⁹⁴--Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 989.

⁴⁹⁵--Merğînanî 109; Babertî, II, 243; Aynî, VIII, 261; Dâmâd. I, 141.

⁴⁹⁶--Yavuz, s. 161.

2.2.2. NİSABLAR ARASI MUKAYESE

Zekata tabi mallardan koyun, deve ve tahıl nisabının “asgarî değerlerinin” Hz. Peygamber döneminde birbirine denk olduğunu yukarıda zikrettik. Şöyle ki; bir koyunun beş ila on dirhem arasında değiştiğini, iki yaşında bir devenin kırk dirhem olduğunu ve o dönemde insanların tarım ürünlerinin alım-satımında kullandıkları “vesk” ında herhangi bir üründen kırk dirhem olduğunu rivayetlere dayanarak tespit ettik. Rakamlarla ifade edersek:

Paranın nisabı:

Gümüş: 200 dirhem

Altın:

1 dinar 10 dirhem olduğuna göre: $20 \times 10 = 200$ dirhem

Koyunun nisabı: (Bir koyun 5 dirhem hesabıyla)

$40 \times 5 = 200$ dirhem

Tarım ürünlerinin nisabı: (Bir vesk kırk dirhem olduğuna göre)

$40 \times 5 = 200$ dirhem

Bunların dışında kalan ticaret mallarının zekata tabi olup olmadığına tam bir görüş birliği olmasa da cumhurun kabul ettiği ve uygulamaya esas alınan görüşe göre ticaret mallarının nisabı da para nisabı yani 20 miskal veya 200 dirhemdir.

Madenlerin nisabında da tam bir görüş birliği sağlanamamış olsa da yine cumhura göre bunlarda da esas alınması gereken paranın (altın ve gümüşün) nisabıdır.

Sığırların nisabına gelince, bunlar hakkında gelen rivayetler arasında da tam bir birlik yoktur. Farklı rivayetlerin olması, muhtemelen zekat memurlarının gönderildiği yörelerde sığır cinslerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca etrafa gönderilen bazı zekat mektuplarında yer almaması da o dönemde çok yaygın bir hayvan olmadığını göstermektedir.

Çok yaygın bir hayvan olmamasından dolayı da fiyatları hakkında pek malumat yoktur. Bununla birlikte sığırların fiyatını, diyet için takdir edilen para cezasını (8000 dirhem)⁴⁹⁷ sığır cezasına (200 sığır)⁴⁹⁸ böldüğümüzde bir sığırın asgarî fiyatının 40 dirhem olduğunu buluruz.⁴⁹⁹ (8000 ÷ 200 = 40 dirhem.) Sığır nişabı hakkında nakledilen “develerinin nisabı gibidir” rivayetini esas alırsak asgarî sığır nisabının da para nisabına denk olduğunu görürüz. (40 × 5 = 200)

Bu duruma göre nisabı belirtilen zekata tabi bütün malların “asgarî değerleri” Hz. Peygamber döneminde birbirine denkti. Bu realite birçok bilginimiz tarafından ifade edilmiştir.

Cassas şöyle demektedir: “Kıymet açısından her on dirhem bir dinara denk kılınmıştır. Nitekim zekat da 20 miskal altın ve 200 dirhem gümüşde gereklidir. Bu durumda 200 dirhem 20 dinara eşdeğer sayılmaktadır ki bu da bir dinarın on dirheme denk olmasını gerekli kılar”⁵⁰⁰

Serahsî de, Hz. Peygamber döneminde bir koyunun beş dirhem, iki yaşındaki bir devenin de kırk dirhem olduğunu dolayısıyla beş deve de zekatın vacip olmasının iki yüz dirhemde vacip olması gibi olduğunu söylemektedir.⁵⁰¹

Bu iki bilgine dayanan muasır bilginlerden K. Miras ise şöyle demektedir: “Gümüş nisabının 200 dirhem, altın nisabının 20 misgal olması ve bunlardan herhangi birine malik olan kimsenin zengin addedilmesi bu iki madenin Asr-ı Saadette kıymetçe müsavi olduklarını ve bir miskal altının on dirhem gümüş değerinde olduğunu ifade eder. Yine böyle koyunda kırk, sığırdaki otuz, deve de beş adedinin gınâ ve zekat için birer Nisab, birer esas ve merci olarak tayin buyurulması, bunların da müsavi olduklarını bildirir. Sonra altın ile gümüşten her birinin nisabı, bu üç sınıf hayvanların nisablarına kıyas edilince de mesela bir koyunun beş dirhem yahut yarım miskal altın pahasını haiz olduğu, bir devenin de kırk dirhem gümüş

⁴⁹⁷--Ebu Davud, Diyât, 18; Şevkanî, VII, 74.

⁴⁹⁸--Ebu Davud, Diyât, 18; Şevkanî, VII, 74.

⁴⁹⁹--Yavuz, s. 158.

⁵⁰⁰--Cassas, II, 237, 238.

⁵⁰¹--Serahsî, II, 150.

veyahut dört miskal altın değerinde bulunduğu vazıhan anlaşılır.”⁵⁰² Miras, tarım ürünleri için takdir edilen beş “vesk”ın da bugünkü ölçülerle kesirsiz olarak bin kilo⁵⁰³ olduğu kanaatini taşıdığı için “şu halde Asr-ı Saadette hurma, üzüm gibi kuru meyvelerin arpa buğday gibi hububatın elli kilosu bir miskal altına, beş kilosu da iki dirhem gümüşe alınıp satılıyorymuş demek olur”⁵⁰⁴ demektir.

Nisab miktarlarının Hz. Peygamber döneminde birbirine denk olmadığı kanaatinde olanlar da vardır. Muasır bilginlerimizden Kardavî bunlardan biridir. Kardavî, deve yaşları arasındaki fark için hadiste ifade edilen “20 dirhem veya 2 koyun”⁵⁰⁵ esasına dayanarak Hz. Peygamber devrinde koyun nisabının, para nisabının iki katı olduğu kanaatindedir. Bir koyun 10 dirhem olduğuna göre; $40 \times 10 = 400$ dirhemdir. Kardavî, paranın sayısız ekonomik güçlüklerin giderilmesinde hayvanlardan daha fazla güç ve imkan verdiğini, paranın doğrudan kullanım aracı olduğunu, hayvanları olan bir kişinin ise ancak bunları satarak ihtiyaçlarını karşılayabileceğini hatta bazen de satma imkanı bulamadığını bulsa bile istediği fiyata satamadığı gibi gerekçelerle hayvanların para gibi olmadığını dolayısıyla nisabların yüksek tutulduğunu söylemektedir.⁵⁰⁶

Aynı musannif, tahıl nisabının da hayvan nisabından düşük tutulduğu kanaatindedir. Bunu da şu gerekçelere dayandırmaktadır: a) Ekinlerin bitirilmesinde insan emeği diğer servetlerin kazanılmasından daha azdır. b) İnsanlar hayvanlar olmaksızın yaşayabilecekleri halde bitkiler olmaksızın yaşayamazlar dolayısıyla çok sayıdaki muhtacın pay alması için nisab düşük tutulmuştur. c) Tarım ürünleri yerden biten bir ürün ve gelir olup ana mala nisbetle kâr durumundadır. Halbuki hayvanlarda zekat hem ana mala hem de kâra aynı anda vaciptir. Bu nedenlerden dolayı Şâri bunların nisabını düşük tutmuştur.⁵⁰⁷

⁵⁰² --Miras, V, 86.

⁵⁰³ --Bkz, Tez Metni, s. 60.

⁵⁰⁴ --Miras, V, 86.

⁵⁰⁵ -- Buharî, Zekat, 37; Ebu Davud, Zekat, 4; Nesâî, Zekat, 10.

⁵⁰⁶ --Kardavî, I, 277.

⁵⁰⁷ --Kardavî, I, 275.

Kanaatimizce -yukarıda rakamlarla da ifade ettiğimiz gibi- zekata tabi bütün malların nisabları Hz. Peygamber döneminde birbirine denkti. Çünkü belirtilen nisablar zenginlik için birer ölçüdürler. Mali bir yükümlülük getiren bu zenginliğin farklı değerlerde olması, aynı yükümlülüğü taşıyan kişilerin ekonomik açıdan farklı seviyelerde olmasını gerektireceğinden adil olmayacaktır. Aynı yükümlülüğü taşıyan kişilerin ekonomik açıdan eşit olmaları hem aklın hem de zekatın taşıdığı ruhun bir gereğidir.

Hz. Peygamber döneminde birbirine denk olan bu nisablar, bin dörtyüz yıllık süreç içerisinde birbirlerinden tamamen farklı bir hal almışlardır. Daha ilk dönemlerden itibaren para birimi olarak kullanılan dinar ve dirhem arasındaki oran (1dinar 10 dirhem) dirhemine aleyhine bozulmaya başlamıştır. Coğrafi keşifler sonrası yeni yer altı zenginliklerinin keşfedilmesiyle toplumların ekonomik hayatında büyük değişiklikler meydana gelmiştir.

Vahyin indiği dönemle aşağı yukarı aynı ekonomik yapıya sahip olan ve ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan toplumsal yapı, Sanayi devriminden sonra yerini daha karmaşık ve daha fazla çeşitliliğinin olduğu sanayi toplumuna bırakmıştır. Sanayi ürünlerinin piyasayı kaplamasıyla, tarım ve hayvancılığa dayalı toplumlarda ekonominin bel kemiği olan tarım ürünleri ve hayvanlar bu değişim neticesinde ikinci sıraya düşmüşlerdir.

Sanayi toplumuna geçişle birlikte daha fazla ihtiyacın insan hayatına girmesiyle geçim standardı değişmiş ve zenginliğin çıtasını yükselmiştir. Dolayısıyla önceki toplumlarda bir aile için yeterli olan servet, sanayi toplumunda yetmemeye başlamıştır. Özellikle tarıma dayalı toplumlarda çok fazla sorun olmayan “ulaşım, eğitim ve konut” gibi ihtiyaçlar sanayi toplumunda giderlerin ana maddelerini oluşturmuşlardır.

Bütün bu gelişmeler, nisabı belirtilen zekata tabi bütün malların değer kaybetmesine neden olduğu gibi, nisablar arasında da büyük oranda farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Bunu rakamlarla ifade edersek şöyle bir tabloyla karşılaşırız:

Yerinde de ifade ettiğimiz gibi altının bu günkü ölçülerle nisabı 85 gr, gümüşün ki ise 595 gr'dır. Nisabların günümüzdeki yaklaşık değerlerini rakamlarla ifade edelim⁵⁰⁸:

Altın:

$$85\text{gr} \times 10 \text{ milyon} = 850 \text{ milyon}$$

Gümüş⁵⁰⁹:

$$595 \times 150 \text{ 000} = 89 \text{ 250 000 (yaklaşık 90 milyon)}$$

Koyun⁵¹⁰:

$$40 \times 70 \text{ milyon} = 2 \text{ Milyar 800 milyon}$$

Sığır⁵¹¹:

$$30 \times 300 \text{ milyon} = 9 \text{ milyar}$$

Tarım ürünleri⁵¹²:

$$225 \times 1000 \text{ kg} = 225 \text{ milyon}$$

$$225 \times 653 \text{ kg} = 146 \text{ 925 000 (yaklaşık 147 milyon)}$$

Deve⁵¹³:

$$5 \times 450 \text{ milyon} = 2 \text{ milyar 250 milyon}$$

⁵⁰⁸--Zekata tabi malların bugünkü değerlerinde Mayıs 2001 tarihini esas aldık.

⁵⁰⁹--Mayıs 2001 tarihinde altının gramı 10 milyon, gümüşün gramı ise 150 bin tl. olarak işlem görmekteydi

⁵¹⁰--Koyunun fiyatı Mayıs 2001 itibarıyla ortalama olarak 70 milyon civarında alınıp satılmaktaydı.

⁵¹¹--Sığır cinsleri birbirinden çok farklı olduğundan dolayı fiyatları da farklıdır. Erzurum yöresinde yetişen kırma cinsi sığırlar 200 ila 500 milyon arasında alınıp satılmaktadır. Biz ortalama olarak 350 milyonu esas aldık.

⁵¹²--Mayıs 2001 tarihi itibarıyla buğdayın piyasa fiyatı 200 ila 225 bin arasında, arpanın fiyatı ise 135 ila 150 bin arasında alınıp satılmaktaydı. Buğday daha pahalı olduğu için buğdayın fiyatını hem 653 kg hem de 1000 kg (1 ton) hesabıyla veriyoruz

⁵¹³--Deve ülkemizde yaygın olmamakla birlikte Urfa yöresinde yetiştirilmektedir. Urfa müftülüğünde öğrendiğimize göre deve fiyatları 300 ila 600 arasındadır. Biz ortalama olarak 450 milyonu esas aldık

Hız. Peygamber döneminde birbirine denk olan miktarlar-yukarıda görüldüğü gibi- günümüzde tamamen farklılaşmıştır. Kanaatimizce bu malların değerleri sadece farklılaşmakla kalmamış her biri Hız. Peygamber dönemine oranla değer kaybetmiştir. Çünkü o dönemde bunlar ekonominin belkemiğini oluşturmaktaydı. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi sanayi toplumuna geçişle birlikte bunlar ekonominin yegane dayanağı olmaktan çıkıp ikinci sıraya düşmüşlerdir. Dolayısıyla tarım toplumundaki bir çok fonksiyonlarını da kaybetmişlerdir. Örneğin deve etinden ve sütünden yararlanan bir hayvan olmakla birlikte Hız. Peygamber dönemindeki en önemli fonksiyonu yük ve ulaşım vasıtası olmasıydı. Halbuki bugün artık bu fonksiyonunu tamamen yitirmiştir. Bu durumda devenin o dönemdeki değerini muhafaza ettiğini söylemek pek mümkün değildir.

Sığır ve koyunlarda da durum aynıdır. Şöyle ki, sığır, etinden ve sütünden koyun da etinden, sütünden ve yününden yararlanan bir hayvandır. Günümüzde bin bir türlü içecek maddelerinin ihdas edilmesi, o dönemde çok yaygın olmayan beyaz et cinsinden balığın et ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılaması ve giyim malzemesi olarak yün dışında bir çok maddenin kullanılması elbette ki koyun ve sığırın fiyatlarında değer kaybına neden olmuştur.

Yine o dönemde çok mahdut olan tarım ürünlerinin günümüzde hem üretimi hem de çeşitliliği büyük oranda artmıştır. Piyasada arza konu olan şeylerin çeşitliliğinin ve miktarının artması fiyatların düşmesine neden olacaktır. Bu bir piyasa gerçeğidir. Dolayısıyla tarım ürünleri de Hız. Peygamber dönemindeki değerlerinde değildir.

Paranın alım gücünün düştüğü de yukarıdaki tabloda açıkça görülmektedir. O dönemde kırk koyun veya beş deveyle aynı değerde olan⁵¹⁴ para nisabı bugün bu değerini korumamaktadır. Örneğin Hız. Peygamber döneminde kırk koyun satın alan 200 dirhem (595 gr) gümüş günümüzde iki koyun bile alamamaktadır.

Dolayısıyla gelinen noktada hem nisab miktarları arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmış hem de nisab belirtilen malların tamamı o döneme göre büyük ölçüde

⁵¹⁴--Bkz. Serahsi. II. 150.

değer kaybetmişlerdir. Bu da, bu miktarların o gün ifade ettiği anlamı bu gün ifade etmediği sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda günümüzde Nisab neye göre belirlenecektir.

2.2.3. GÜNÜMÜZDE NİSAB NEYE GÖRE BELİRLENECEKTİR

İslam hukukunun önemli temsilcilerinin yetiştiği dönemlerde toplumun yapısı Hz. Peygamber dönemindeki toplum yapısıyla hemen hemen aynı olduğu için o dönemdeki toplumun yapısı dikkate alınarak belirlenen nisablar, belirtildiği gibi kabul edilmiş ve öylece korunmuştur. Hemen hemen bütün bilginler nisab miktarlarının “ancak nassla bilinebileceğini”⁵¹⁵ ileri sürmüşlerdir. Klasik dönemde nisabın nassla değil akılla bilinebileceğini söyleyen tek bilgin –ulaşabildiğimiz kadarıyla– Serahsîdir. O da bizzat akılla bilinebileceğini söylememiş sadece nisabların birbirine denk olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.⁵¹⁶ Serahsî'nin bu teşebbüsü aynı ekole mensup olan İbn Nüceym tarafından nisablara “aklililik” yüklediği gerekçesiyle eleştirilmiş ve İbn Nüceym Nisab miktarlarının “aklî” değil “tevkifi”⁵¹⁷ olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. İbnü'l-Hümam da İbn Nüceyme katılarak Serahsî'yi eleştirmiştir.⁵¹⁸

Günümüzün ekonomik yapısı karmaşık bir hal alıp, Nisab miktarları arasındaki denge bozulunca muasır hukukçular bu konuyu irdelenmiş ve çok fazla değer kaybeden bazı malların hesap dışı bırakılması gerektiğini söylemişlerdir. Örneğin hemen herkes gümüş nisabının bu gün için ölçü olamayacağı kanaatindedir. Ancak yine genel kanaat, nisabı belirtilen gümüş dışındaki diğer malların nisablarının geçerli olacağı yönündedir. Özellikle bu gün tarım ve hayvancılık daha ziyade köylere kaydığı için şehirlerde altının nisabı olan 85 gr uygulamaya esas alındığı görülmektedir.

⁵¹⁵--Bkz. Kâsânî, II, 29, 31; İbn Kudame, II, 468; İbnü'l-Hümam, İbn Nüceym, II, 230; II, 172.

⁵¹⁶--Bkz. Serahsî, II, 150.

⁵¹⁷--İbn Nüceym, II, 230.

⁵¹⁸--İbnü'l-Hümam, II, 172–173.

Nisab hakkında farklı yaklaşımlar ortaya koyan çağdaş bilginler de vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Fazlurrahman, nisabların günümüz şartlarına göre yeniden düzenlenmesi kanaatindedir. Ona göre günümüzde Nisab 2939 Pakistan rublesi kadar olmalıdır.⁵¹⁹

M. A. Mannan, “İslam Ekonomisi” adlı eserinde enflasyonist ortamlarda zekat nisablarında “esnek” davranılması gerektiğini söylemektedir. Mannan şöyle demektedir: “Zekatın özünü ve anlamını göz önünde tutarak dünyanın hemen hemen bütün müslüman ülkelerinin ekonomisinde görülen enflasyonist eğilimler karşısında İslam devletinin zekat oranının saptamasına esneklik getirebileceği kanısındayım. Burada zekat oranının gerçek anlamda değil, parasal anlamda değişmesini amaçlıyorum. Yirmi yıl önce bir kişinin 2,5 riyale 10 kilo pirinç alabildiğini varsayalım. Eğer bugün aynı para ile 0,5 kilo pirinç alınabiliyorsa bu ne demektir? Bu durumda paranın değerindeki %50 oranındaki azalma, zekat oranının %50 oranında artırılmasını haklı kılar. Eğer buna izin verilmezse zekatın alınma amacı gerçekleşmemiş olur. Çünkü paranın kendisi bir değer taşımaz. Bir değişim değeri taşıdığı için değerlidir. Bu nedenle eğer mevcut zekat oranının değişim değeri sıfıra inerse, zekatın toplumsal adaleti sağlamak açısından taşıdığı önem yetecektir. Gerçekten Hz. Ömer, zekat sistemine bir çok yenilikler getirmiştir. Daha önce zekatın dışında tutulduğu halde atlardan zekat almıştır. Zekat gelirlerinden pay alma hakkı olmayanlara, hasta ve işsiz gayr-i müslimlere yardım etmiştir. Bu nedenle önemli olan oranı ya da biçimi değildir. Zekatın kendisi bir amaç değil, bir araçtır.”⁵²⁰

M. Hamidullah, Kur’an’da üzerinden zekat alınacak “vergi konuları”ndan ve de zekat olarak ödenecek “nisbet ve miktarı”ndan bahsedilmediğinden hareketle şöyle demektedir: “Allah, bu hususların tayin ve tespiti ile cemiyetin ihtiyaçlarına ve şartlarını gerektirmesine göre bunların yeniden gözden geçirilip yeni zekat konuları

⁵¹⁹--Kardavî, I. 255, 14’ nolu dipnot (Kardavî’ nin kaynak gösterdiği “el-Ba’sü’l-İslamî” dergisi, c. 12, sayı 2, eş-Şeyh Benhurî makalesine ulaşamadık).

⁵²⁰-- Mannan, M. A. İslam Ekonomisi, Çev: Bahri Zengin, İst. 1973, s. 413-414.

ve zekat nisbetleri tanzim edilmesini insanlara ve netice olarak da devlete bırakmış bulunuyor.”⁵²¹

Turan Yazgan zekatı, sosyal güvenlik açısından incelediği kitabında, zekat alma durumunda olan sınıfları “tehlikeye uğrayanlar” arasında saymakta ve tehlikeyi çeşitli gruplara ayırarak, bu sınıfların tehlikeye uğrama bakımında farklılıkların olduğunu söylemekte⁵²² ve “sosyal güvenlikte en önemli hususun tehlikeye uğrayan insanların tehlikelerin zararlarından, insan haysiyetine yaraşır asgarî bir geçim seviyesine kavuşturularak kurtarılması”⁵²³ olduğunu vurgulamaktadır. Yazgan devamla “Kur’an-ı Kerim’de bu seviye yoksulluk sınırının üstü olarak belirlenmiş başka hiçbir maddî ölçüye yer verilmemek suretiyle zamana ve mekana göre değişebileceği gerçeği gün gibi aşikâr kılınmıştır. Gerçekten “*yoksula, muhtaca...*”⁵²⁴ verin emri içinde zamana ve mekana göre değişmesi gereken bir asgarî geçim seviyesi gizlidir. Muhtaçlık da tehlikeye uğramaktan ortaya çıkan bir sonuçtan ibarettir. Muhtaçlık çizgisinin bittiği yerde varlık veya en azından insanın kendi kendine yeterli çizgisinin başlayacağı şüphesizdir. Ancak bu çizgileri çizmek, son derece önem arzetamekte ve güçlük doğurmaktadır.”⁵²⁵

Yazgan, hadislerde ifade edilen ölçülerin Hz. Peygamberin kendi dönemi için çizilmiş bir çizgi olduğunu belirtmekte ve bu ölçüler dikkate alındığında, bu devre ait çizilmiş olan varlık çizgisinin “çeşitli servet unsurları zekata tabidir”, “üretim zekata tabidir”, “servet unsuru da olsa zarurî ihtiyaçlar servetten istisna edilmiştir” özelliklerinin tespit edileceğini⁵²⁶ ifade etmekte ve şöyle demektedir: “Birikimden ve üretimden zekat alınabilmesi için belli bir birikim ve üretim seviyesine ulaşmak gerekmektedir. Bu seviye yoksulluk çizgisinin üstünde bir seviyedir ve Kur’an’da belirtilmemiş, idareye -zaman ve mekana- bırakılmıştır. İslamiyet’in ilk dönemlerinde ve dört halife devrinde bu çizgi hadislerle göre tatbik edilmiştir.

⁵²¹ --Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 967.

⁵²² --Geniş bilgi için bkz. Yazgan, Turan, Sosyal Güvenlik Açısından Zekat, Ankara, 1995, s. 13 vd.

⁵²³ --Yazgan, s.19.

⁵²⁴ --Tevbe, 9/ 60.

⁵²⁵ --Yazgan, s. 19, 20.

⁵²⁶ --Yazgan, s. 20.

Çizginin bir ülkedeki hayat standardı ile yakından ilgili olduğu, zekatın varlık ve üretime dayalı olmasından kolaylıkla anlaşılabilir. Bu seviye de ekonomik gelişmeye paralel olarak devamlı yükselen bir seviyedir. Zekat bu yükselişi cemiyete yaymak için son derece önemli bir rol oynamaktadır.”⁵²⁷

Yazgan günümüzde ABD’de sosyal güvenlik alanında ortaya çıkan “menfi gelir vergisinin” zekat ve fitreden ilham alınarak ortaya konduğunu söylemekte ve menfi gelir vergisini şöyle tanımlamaktadır: “Menfi gelir vergisi, bir asgarî gelir çizgisi çizmekte ve bu çizginin üstünde geliri olanların devlete, devletinde bu çizginin altında geliri olanlara gelir vergisi ödeme esasına dayanmaktadır.”⁵²⁸ Yazgan, fitre ve zekatın bu çağdaş, modern yoldan daha makul olduğunu söylemektedir. “Çünkü yalnız geliri değil, insanı, varlıkla birlikte değerlendirip, her halükarda asgarî bir hayat standardına kavuşmuş olarak yaşatmak imkanı verdiğini”⁵²⁹ ifade etmektedir.

Kardavî, altın ile gümüş arasında mukayese yapıp, gümüşün değer kaybına uğramasından hareketle altının esas alınması gerektiğini söylemekte ve altının da gümüş gibi değer kaybetmesi durumunda asgari zenginlik için neyin esas alınması gerektiği konusunda bir soru sorup cevap aramaktadır. Kardavi, tahıl nisabının düşük tutulduğunu bir takım gerekçelerle açıkladıktan sonra deve yaşları arasındaki fark için ifade edilen “20 dirhem veya iki koyun” esasına dayanarak para nisabının Hz. Peygamber döneminde hayvan nisabının yarısına denk olduğu kanaatine varmaktadır. (40 × 10 = 400) Para nisabının hayvan nisabından neden düşük tutulduğunu bir takım gerekçelerle açıkladıktan sonra sığırın nisabı hakkında farklı rivayetler olduğu için esas alınamayacağını söylemekte ve netice de şu sonuca varmaktadır: “Paramın satın alma gücünün fahiş ölçülerde değiştiği ve mal sahibine yahut fakire zararlı olacağı zaman kendine başvurulacak sabit bir ölçü tayin edebiliriz. Bu ölçü en adil ve istikrarlı bir ülkede beş deve yahut kırk koyun tutarının yarısına eşit olan miktardır.”⁵³⁰

⁵²⁷ --Yazgan, s. 22.

⁵²⁸ --Yazgan, s. 53. 54.

⁵²⁹ --Yazgan, s. 54.

⁵³⁰ --Kardavî, I. 274 -277.

Y. V. Yavuz ise, Hz. Peygamber döneminde para nisabıyla zekata tabi diğer eşya arasında bir muvazenenin bulunduğunu fakat şartların değişmesiyle paranın eşya karşısında değer kaybettiğinden hareketle⁵³¹ bugün için ölçü olarak paranın değil her devirde herkesin müstağni kalamayacağı ve değeri aslî olup değişmez bir ölçü kanaatini taşıdığı eşyanın esas alınması gerektiğini söylemektedir. Fakat eşyanın da zaman ve mekana göre paha bakımından değişebileceğinden hareketle⁵³² zekata tabi eşya ve hayvanların fiyatlarını toplayarak ortalamasının alınması⁵³³ kanaatine varmaktadır. Dolayısıyla Yavuz'a göre bugün esas alınması gereken ölçü, para dışındaki zekata tabi eşya ve hayvanların fiyatları toplanarak ortalamasının alınmasıyla ortaya çıkan miktardır.

Nisablar hakkındaki bu yaklaşımları üç madde halinde toplayabiliriz.

Birincisi; Nasslarda belirtilen Nisablar aynen korunmalıdır. Klasik dönem bilginleri bu kanaattedirler. Yaşadıkları dönemin ekonomik yapısı Hz. Peygamber dönemindeki ekonomik yapıyla aşağı yukarı aynı olduğu için nisabların aynen korunması yönünde kanaat belirtmişlerdir. Günümüzde bu kanaatte olanlar vardır.

Görüşünü ayrıca zikrettiğimiz muasır bilginlerden Kardavî'yi de bu kanaate sahip olanlar arasında sayabiliriz. Çünkü Kardavî, 85gr altın değerindeki servete sahip olan bir kişiyi zengin addetmekte ve altının da gümüş gibi değer kaybetmesi durumunda para için esas alınacak ölçünün istikrarlı bir ülkede – nisabı hakkında ittifak bulunan – beş deve ve kırk koyunun yarısına eşit olan miktarın kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir. Ona göre belirtilen nisablar Hz. Peygamber döneminde birbirine denk değildi. O dönemde paranın nisabı hayvan nisabının yarısına eşit olarak belirtilmişti. Bundan dolayı da bu gün altına göre takdir edilen para nisabı, altının da değer kaybetmesi durumunda istikrarlı bir ülkede beş deve yahut kırk koyunun yarı fiyatı olarak takdir edilecektir. Dolayısıyla Kardavî de belirtilen Nisabların aynen korunması kanaatindedir.

⁵³¹ --Yavuz, s. 150.

⁵³² --Yavuz, s. 184.

⁵³³ --Yavuz, s. 186.

Tarıma ve hayvancılığa dayalı toplumlarda zekata tabi malların belirtilen nisabları, bu sade ekonomik yapı içerisinde bir problem teşkil etmemekteydi. Dolayısıyla klasik dönem bilginlerinin belirtilen miktarların korunması yönündeki kanaatlerinin garipsenecek bir yönü yoktur. Çünkü ekonomik yapı, nisabların tespit edildiği dönemle hemen hemen aynıydı.

Ancak sanayi toplumuna geçişle birlikte ekonomik şartlar değişti ve zekata tabi malların değerlerinde çok büyük değişimler meydana geldi. Karmaşık bir yapıya sahip olan bu yeni ekonomik hayat, zenginlik standartlarında da çok büyük değişimler yarattığından dolayı belirtilen zenginlik ölçüleri geçerliliği kaybetmişlerdir. Bu nedenle paranın aşırı değer kaybetmesi durumunda, Hz. Peygamber döneminde hayvan nisabının yarı değerine eşit olduğundan hareketle günümüzde paranın, istikrarlı bir ülkede beş deve yahut kırk koyunun yarı fiyatı olarak takdir edilmesi gerektiği kanaatinde olan Kardavî'ye katılmıyoruz.

İkincisi; Para dışındaki zekata tabi eşya ve hayvanların fiyatlarının toplanarak ortalamasının alınması.

Y. V. Yavuz'un ileri sürdüğü bu yaklaşım kanaatimizce bu gün için nihaî bir çözüm yolu olarak görünmemektedir. Zira ortalamanın mantığı ifrat ve tefritte olan değerleri orta bir noktada buluşturmadır. Oysa bugünkü ekonomik yapı zekata tabi malların büyük ölçüde değer kaybetmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla bu uygulama, Hz. Peygamber döneminde belirlenen zenginliğin gerçek değerini yansıtmaz.

Üçüncüsü; Nisablar, toplumun ihtiyaçlarına göre insanlara yani bilginlere bırakılmıştır. Bu duruma göre nisablar, içinde bulunulan zamanın ekonomik yapısı dikkate alınarak belirlenecektir. Çünkü Kur'an'da nisablar hakkında hiçbir bilgi bulunmadığı gibi değişmezliği hakkında da herhangi bir işaret yoktur. Hamidullah, Fazlurrahman ve Turan Yazgan'ın bu kanaatte olduklarını söyleyebiliriz. Enflasyonist ortamlarda nisabların "esnek" tutulmasını teklif eden Mannan'ı da bu madde kapsamında sayabiliriz.

Kanaatimizce bu yaklaşımlar arasında en isabetli olanı bu son yaklaşımdır. Çünkü zekat, malî bir sorumluluk yükler. Bu sorumluluğun temeli, belli bir zenginlik seviyesine ulaşmaktır. Zenginlik ise toplumların ekonomik seviyesine göre değişir.

Nitekim tarım ve hayvancılığa dayalı toplumlarda belirtilen nisablara malik olan bir kişi zengin sayılırken bugün aynı şeylere sahip olan kişi zengin sayılmamaktadır. Örneğin günümüzde 85gr (20 miskal) altına sahip olan bir kişinin zengin olduğunu söylemek pek doğru olmaz. Dolayısıyla gelinen noktada bu miktarlar zenginlik için bir ölçü olmamaktadır. Bu da günümüz şartlarına göre zenginlik için yeni ölçüler belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Yani bugün için yeni ölçülerin belirlenmesi bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Turan Yazgan'ın menfi gelir vergisinin zekatın ruhundan ilham alınarak geliştirildiği ifadesi dikkate alınır, toplumu zekat alanlar ve verenler şeklinde ikiye ayırarak aralarındaki çizgiyi asgarî geçim çizgisi kabul edip ve nasslarda belirtilen nisabların Hz. Peygamber dönemindeki iktisadî yapıya göre belirlendiğinden dolayı o döneme ait bir çizgi olduğunu ve bu çizginin –Yazgan'ın da ifade ettiği gibi- zamana ve mekana göre değişeceğini söyleyebiliriz.

Kur'an'da üzerinde çokça durulan zekatın miktarı hakkında herhangi bir açıklamanın olmaması oldukça dikkat çekicidir. Kanaatimizce Hz. Peygamber, yaşadığı dönemin ekonomik yapısını dikkate alarak “bir idareci sıfatıyla” bu ölçüleri belirlemiştir. Yani nisab miktarları “tevkifi” değildir. Bunun en büyük delili yine miktarlara taalluk eden diyet cezalarını Hz. Ömer'in yeniden ayarlamaya gitmiş olmasıdır. Nitekim Hz. Ömer fiyatların yükseldiğinden hareketle diyet miktarlarında bir ayarlama yapmıştır.⁵³⁴ Dolayısıyla değer kaybına müsait olan nisabların tevkifi olmaması gerekir. Örneğin delili en kuvvetli nisablardan olan gümüş nisabının tevkifi olduğunu iddia etmek bu gün için zenginlik ölçüsünün yaklaşık 90 milyon olduğunu söylemek anlamına gelir ki bu da günümüz şartları için tutarlı gözükmemektedir.

Nisab miktarları toplumların ekonomik yapısına göre belirleneceğine göre bu belirlemede esas alınacak “kriter” ne olmalıdır?

Son devrin önemli bilginlerinden olan Şah Veliyyullah Dihlevî, zekat nisablarının hikmetini irdelerken şöyle demektedir:

⁵³⁴ –Bkz. Ebu Davud, Diyât, 18; Şevkanî, VII, 74.

“Nisabın tahıldan ve hurmadan beş vesk olarak belirlenmesi, bu miktarın en küçük bir ailenin bir yıllık ihtiyacını karşılayabilir miktarda olmasındandır. En küçük bir aile, eşlerden ve bir hizmetçi ya da bir çocuktan meydana gelir. Ya da buna yakın az sayıda kişilerden oluşur. Genelde bir insan bir ritil ya da bir müdd yiyecek yer. Her biri günde bu kadar yediğinde Nisab olarak belirlenen beş vesk, onlara bir sene boyunca yeter ve hesapta olmadık ihtiyaçları ya da ekmeklerine katkı için ayrıca bir miktar da artar. Gümüştten beş ûkiye olarak belirlenmesi ise, bu miktarın fiyatların uygun olması halinde çoğu yerde en küçük bir aileye bir sene boyunca yeterli olmasındandır. Ucuzluk ve pahalılık bakımından normal olan coğrafi bölgelerdeki insanların adetleri araştırıldığında bu sonuç görülecektir.”⁵³⁵

Dihlevî'nin ifade ettiği gibi zekat için tayin edilen bu ölçüler rastgele bir belirleme değil, “bir ailenin bir yıllık geçimi için gerekli olan ihtiyaç maddelerinin karşılığıdır.”

Kanaatimizce Dihlevî'nin en küçük bir ailenin bir yıllık geçim miktarı demesi, Hz. Peygamber döneminde “geniş aile modeli”nin yaygın olmasındandır. Dolayısıyla bu gün dikkate alınacak kriter, zekatın ruhunu yansıtması bakımından “normal bir ailenin bir yıllık geçimi için gerekli olan miktar” şeklinde tespit edilmelidir.

⁵³⁵-- Dihlevî. Şah Veliyyullah, Hücetullahi'l- Baliğa, Beyrut, ts., s. 43.

SONUÇ:

Naslarda zikri geçen mallardan altının (paranın) bugünkü ölçülerle nisabı 85gr. gümüşün nisabı ise 595 grdır. Hayvanlardan koyunun nisabı kırk, devenin nisabı beştir. Sığır nisabında ise genel kanaat otuz olmakla birlikte, beş, on, elli olduğu yönünde rivayetler de mevcuttur. Tarım ürünlerinin nisabı beş vesk olup bunun bugünkü ölçü birimleriyle karşılığı hakkında iki yaklaşım mevcuttur. Birinci yaklaşıma göre 652.8 kg. yani yaklaşık 653 kg., ikinci yaklaşıma göre ise, kesirsiz olarak 1000 kg'dır. Ticaret mallarının nisabı, paraların nisabı gibidir. Madenlerin nisabında ise temelde iki yaklaşım mevcuttur. Madenleri, rikaz kapsamında değerlendirenlere göre nisab şart değildir. Çıkarılan maden az olsun çok olsun % 20 (humus) oranında zekata tabidir. Rikaz kapsamında değerlendirmeyenlere göre ise, nisab şarttır ki o da altın ve gümüş yani paraların nisabı gibidir.

Herbiri bir zenginlik ölçüsü olan bu nisablar, Hz. Peygamber döneminde birbirine denkti ve değer olarak o dönemde normal bir ailenin bir yıllık geçimi için gerekli olan miktara tekabül etmekteydi. Coğrafi keşifler sonrası iktisadî hayatta meydana gelen yapısal değişiklikler, Nisablarla ilgili bir takım problemler ortaya çıkarmıştır. Nüketim tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte tarım ve hayvancılık, toplumun yegane dayanağı olmaktan çıkmış ve sanayi öncesi toplumlara oranla büyük ölçüde değer kaybetmiştir. Bu da tarım toplumunun iktisadî yapısı dikkate alınarak belirlenen nisabların değerinde bir takım değişiklikler meydana getirmiştir. Gelinek noktada belirtilen nisablar, Hz. Peygamber döneminde ifade ettiği anlamı yitirmiş ve zenginlik için bir ölçü olmaktan çıkmıştır. Bu durum da naslarda belirtilen nisabların yeniden gözden geçirilip bugünün iktisadî yapısı dikkate alınarak zenginlik için yeni bir ölçünün belirlenmesini zaruri hale getirmiştir.

Günümüzde zenginlik için yeni bir ölçü belirlemek hiç şüphesiz nitelikli bir komisyon çalışmasını gerektirmektedir. Bizim bu konudaki teklifimiz şudur: Naslarda belirtilen nisablar Hz. Peygamber döneminde normal bir ailenin bir yıllık geçim miktarına tekabül ettiğine göre zekatın ruhunu yansıması bakımından bu ölçü kriter olarak alınmalı ve her toplumun kendi iktisadî seviyesine göre bir ölçü belirlenmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulbâki, M. Fuat, **Mu'cemu'l-Müfehres Li'l-Elfazi'l- Kur'ani'l-Kerîm**, İst., 1990

Aktan, Hamza **İslam'da Madenlerin Hukûkî Statüsü**, Erzurum, 1981.

Algül, Hüseyin. **İslam Tarihi**. İst., ts.

Aynî, Bedruddîn Ebu Muhammet Mahmut b. Ahmet. **Umdetü'l- Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buharî**. b.y.y., Dâru İhyâi't-Turâsi'l- Arabi, ts.

Bâbertî, Ekmeleddîn Muhammet b. Muhammet. **Şerhu'l- İnâye**. (Fethu'l-Kadîr'in Hâmişinde), Beyrut, ts.

Beyhakî, Ebubekir Ahmet b.Hüseyin b.Ali, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Beyrut, 1352

Buharî, Ebu Abdullah Muhammet b. İsmail. **Sahîhu'l-Buharî**. İst., ts.

Bilmen, Ömer Nasuhi, **Büyük İslam İlmihali**. İst. 1990.

Cassas, Ebu Bekir Ahmet b. Ali er-Râzî. **Ahkâmu'l- Kur'an**. Beyrut, ts.

Dağlı, Ramazan. **Tarım Ürünlerinin Zekatı (Öşür)**. Bursa, 1994. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Dâmâd, (Şeyhzâde) Abdurrahman b. Süleyman. **Mecmeu'l- Enhur Şerhu Mülteka'l- Ebhur**. İst. 1301.

Darekutnî, Ali b. Ömer. **Sünenü'd-Darekutnî**. Beyrut, ts.

Dârimî, Ebu Muhammet Abdullah b. Abdurrahman b. el- Fadl b. Behram. **Sünenü'd- Dârimî**. b.y.y., Daru İhyâi's- Sünneti'n- Nebeviyye, ts.

Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmet b. Abdurrahman. **Hüccetullâhu'l-Bâliğa**. Beyrut, ts.

Ebu Davut, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî. **Sünen-i Ebî Davut**. b.y.y., Dar-ı İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.

Ebu Ubeyd, Kasım b. Sellam. **el-Emvâl**. Beyrut, 1975.

- Ebu Yusuf, Yakup b. İbrahim. Kitabu'l- Harâç.** Çev: Ali Özek, İst., 1973.
- Ebu Zehra, Muhammet. Uygulamalı Zekat Hukuku.** Notlar Ekleyerek
Çeviren: Osman Şekerci, b.y.y., Çanakkale Seramik Fabrikaları
Kültür ve Araştırma Hizmetleri No: 6, 1978
- el-Bennâ, "Muhammet Ebu'l-Ulâ. Esrarüş-Şeriatî'l-İslamiyye Fî Takdîr-i
Ensıbeti'z-Zekat ve Sâiri's-Sıfâtî's-Şer'iyye" _Mecelletü'l-Ezher,**
sayı. 11-12, Kahire, 1955, s. 680-684
- Erdoğan, Mehmet. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü.** İst., 1998.
- Erkal, Mehmet. "İslamın İlk Devirlerinde Para Ve Zekat Nisabının
Hesaplanması", M.Ü. İ.F. Dergisi, Sayı, 3, 1985, s. 79-101**
- Ferrâ, Ebu Ya'lâ Muhammet b. Hüseyin. el-Ahkamu's-Sultaniye.** Tashîh:
Muhammet Hamîd el-Fakî, Beyrut, 1983
- Halebî, İbrahim b. Muhammet b. İbrahim, Hâşiyetü li Mültekâ ,** İst., ts.
- Hamidullah, Muhammet. İslam Peygamberi.** Çev: Salih Tuğ, İst. 1993.
- Haskefi, Muhammet Alaaddin b. Ali. ed-Dürrü'l-Muhtar.** (Reddü'l-
Muhtar'ın Hamişinde) Beyrut, ts.
- Hiç, Mükerrerem. Para Teorisi.** İst., 1973.
- İbn Abidîn, Muhammet b. Emin. Reddü'l- Muhtâr Ale'd- Dürri'l-
Muhtâr.** Beyrut, ts.
- İbn Arabî, Ebu Bekir Muhammet b. Abdullah. Ahkâmu'l- Kur'an.** Tahkîk:
Ali Muhammet el- Becâvî, b.y.y., Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî
ve Şurekâhu, 1967
- İbn Dakîki'l-îd, Takiyyüddin Ebu'l-Feth. İhkâmü'l-Ahkâm Şerhu
Umdeti'l- Ahkâm.** Beyrut, ts.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammet b. Ebî Şeybe İbrahim b. Osman Ebî
Şeybe. el-Kitabu'l-Musannef Fî Ehâdîsi ve'l-Âsâr.** Bombay,
(Hindistan), ts.

- İbn Hâcer**, Ebu'l- Fadl Şihabuddin Ahmet b. Ali el-Askalânî. **Telhîsu'l-Habîr Fî Ahâdîsi'r-Râfii'l-Kebîr**. Tashîh ve Ta'lik: Abdullah Hâşim el- Yemanî el-Medenî, el-Medinetü'l-Münevvere, 1964.
- _____, **Fethu'l- Bârî Bi Şerhi'l- Buhârî**. Mısır, 1959.
- İbn Haldun**, Abdurrahman Ebu Zeyd Veliyyüddin. **Mukaddime**. Çev: Süleyman Uludağ, İst, 1988.
- İbn Hazm**, Ebu Muhammet Ali b. Ahmet b. Sait. **el-Muhallâ**. Tahkik: Ahmet Muhammet Şâkir, Mısır, 1968.
- İbn Kesîr**, el-Hâfiz İmadüddîn Ebu'l- Fidâ İsmâil b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimaşkî. **Tefsîru'l- Kur'ani'l- Azîm**. Beyrut, 1969
- İbn Kudâme**, Muvaffakuddîn Ebû Muhammet Abdullah. **el-Muğnî**. Beyrut, 1972.
- İbn Mace**, Ebu Abdullah Muhammet b. Yezid el- Kazvînî. **Sünen-u İbn Mace**. b.y.y., Dar-ı İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.
- İbn Nüceym**, Zeynüddîn. **el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, Beyrut, ts.
- İbn Rüşd**, Ebu'l- Velîd Muhammet b. Ahmet b. Muhammet. **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l- Muktesit**. b.y.y., Mektebetü'l- Hancî ts.
- İbnü'l- Esîr**, İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammet b. Muhammet. **el-Kâmil Fi't-Tarih**. Beyrut, 1965.
- İbnü'l- Müneyyir**, Nâsırüddîn Ahmet b. Muhammet İbnü'l- Müneyyir el-İskenderî el- Mâlikî. **el- İnsâf Fîmâ Tazmanuhu'l- Keşşâf Mine'l- İ'tizâl**. (Keşşâf'ın Hâmişinde) Mısır, 1966.
- İbnü'l-Esîr**, Mecdüddîn Ebi's- Saâdât el-Mübarek b. Muhammet. **en-Nihâye Fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**. Tahkîk: Tahir Ahmet ez-Zâvî ve Mahmut Muhammet et- Tanâhî, b.y.y., Daru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.

- İbnü'l- Hümâm**, Kemaleddin Muhammet b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsi. **Şerhu Fethi'l-Kadîr**. Beyrut, ts.
- Kallek**, Cengiz. **Asr-ı Saâdette Yönetim Piyasa İlişkisi**. İst, 1997.
- Karaman**, Hayrettin. **İslam Hukuk Tarihi**. İst., ts.
- Kardâvî**, Yusuf. **Fıkhü'z -Zekat**. Çev: İbrahim Sarmış, İst, 1984.
- Kasânî**, Alauddîn Ebû Bekir b. Mesut. **Bedâi'üs- Senâi' Fî Tertîbiş-Şerâi'**. Beyrut, 1974.
- Komisyon** (Ali Özek, Hayrettin Karaman, M. Akif Aydın, Mehmet Erkal) **İbadet ve Müeesese Olarak Zekat**. İst., 1984.
- Komisyon**, (Ali Özek, Hayrettin Karaman, M. Akif Aydın, Mehmet Erkal) **Türkiye'de Zekat Potansiyali**. İst., 1987.
- Komisyon**, (İbrahim Mustafa, Ahmet Hasan ez-Zeyyât, Hamit Abdulkadir, Muhammet Ali en-Neccâr), **el- Mu'cemu'l-Vasît**, İst., 1992.
- Makdisî**, Şemseddin Ebu'l- Ferec Abdurrahman b. Ebû Ömer Muhammet b. Ahmet **eş-Şerhü'l- Kebîr** (Muğni'nin Hâmişinde), Beyrut, 1972.
- Makrizî**. Ebu'l- Abbas, Takiyyüddin Ahmet b. Ali b. Abdi'l- Kadîr. Eski ve İslâmî Paralar **(en-Nukûdu'l- Kadîme ve'l- İslâmiyye)** Çev: İbrahim Hakkı Konyalı, İst., 1946.
- Mâlik**, Enes b. **el-Müdevvenetü'l- Kübrâ**. Beyrut, ts.
- _____, **el-Muvattâ**. Tahkîk: M. Fuâd Abdulbâkî, b.y.y., Dâru İhyâi't-Türâbi'l- Arabî, ts.
- Mannan**, M. A. **İslam Ekonomisi**. Çev: Bahri Zengin, İst, 1973.
- Merğînanî**, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekir b. Abdilcelil. **el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedî**. İst., ts.,
- Meydanî**, Abdulganî el-Ganimî. **el- Lübâb Fî Şerhi'l-Kitap**. İst., ts.
- Miras**, Kamil. **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**. Ankara, ts.

- Müslim**, Ebu'l-Hüseyini Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Nisaburî. **Sahîh-u Müslim**. Beyrut, ts.
- Mutçalı**, Serdar. **el-Mu'cemu'l- Arabî'l-Hadis; Arapça- Türkçe Sözlük**. Dağarcık, ts.
- Nesâî**, Ebu Abdurrahman b. Şuayb. **Sünenü'n-Nesâî**. b.y.y., Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, ts.
- Nevevî**, Ebû Zekeriya Muhyiddîn b. Şeref. **el-Mecmu' Şerhu'l- Mühezzeb**, b.y.y., Dârul- Fikir, ts.
- Râfî**, Ebu'l- Kâsım Abdulkerîm b. Muhammet. **Fethu'l- Azîz Şerhu'l- vecîz**. (Mecmû'unun Hâmişinde), b.y.y., Dârul- Fikir, ts.
- Râzî**, Fahrüddin Muhammet b. Ömer b. el-Hasan b. Ali **et-Tefsîru'l-Kebîr**. Mısır, 1938.
- Seyyid**, Sabık. **Fıkhu's-Sünne**. Beyrut, 1969.
- Sahillioğlu**, Halil. "Dirhem" md., D.İ.A. İslam Ansiklopedisi, İst., 1994. IX, 368-371.
- Serahsî**, Şemsül- Eimme Ebû Bekir Muhammet Ebu Sehl. **el-Mebsût**. Tashih: Şeyh Muhammet Radı, Lübnan, 1912.
- Şâfî**, (Ebu Abdillâh) Muhammet b. İdris. **el-Ümm**, Beyrut, 1990.
- Şeltût**, Mahmut. **el- İslamu Akîdeten Ve Şerîaten**. Mısır.
- Şenkîtî**, Muhammet Hüseyin b. Muhammet b. el- Muhtâr. **Advâu'l- Beyân Fî İzâhi'l-Kur'an Bi'l- Kur'an**. Beyrut, 1995.
- Şevkanî**, Muhammet b Ali. **Neylü'l-Evtar**. Dımaşk, 1996.
- Şirâzî**, Ebu İshak İbrahim b. Ali. **el-Mühezzeb**. (Mecmû'unun hâmişinde), b.y.y., Dârul- Fikir, ts.
- Taberî**, Ebu Cafer Muhammet b. Cerîr, **Tarîhu't-Taberî: Tarihu'l-Ümem ve'l- Mülûk**, Tahkîk: Muhammet Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut, ts.
- Tirmizî**, Ebu İsa Muhammet b. İsa b. Sevre. **el-Camiu's-Sahih**. Beyrut, ts.
- Tuğ**, Salih **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**. İst., 1984.
- Yavuz**, Yunus Vehbi. **İslam'da Zekat Müessesesi**. İst., 1972.

Yazgan, Turan. Sosyal Güvenlik Açısından Zekat. Ankara, 1995.

Zemahşerî, Ebu'l- Kasım Carullah Mahmut b. Ömer. Keşşâf An Hakâiki'k-Tenzîl. Mısır, 1966.

Zühaylî, Vehbe. el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü. Suriye / Dımaşk, 1985.

